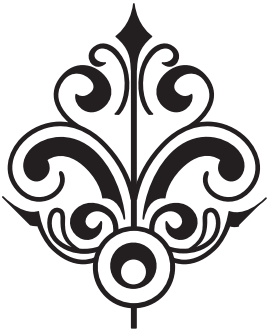
WADDADA SUNNIGA

Waxaa Qoray:

AHMED CEVDET PAŞA

Waxaa Diyaariyey

ḤÜSEYN ḤİLMĪ IŞIK

WADDADA SUNNIGA

Waxaa Qoray:
AHMED CEVDET PAŞA

Waxaa Diyaariyey
ḤÜSEYN ḤİLMĪ IŞIK

www.hakikatbook.com

WADDADA SUNNIGA HORDHAC **5**

1 — MA'LUMAT-I NAFI'A
(MACLUUMAAD FAA'IIDO LEH) 13

MACLUUMAAD KALE OO ISKUDHAF AH KOXO GOONI ISU TAAGAY IYO MADHABBO KHALDAN **34**

2— CAQIIDADDA AHL AS-SUNNA **49**

WARQADDA LABA BOQOL iyo TODOBATAN IYO TODDOBAAD ee JILIDKA KOOWAAD **60**

WARQADDA LABA BOQOL iyo WARQADDA 268AAD ee JILIDA KOOWAAD **62**

3 — AL-IMAM AL-A'ẒAM ABU HANIFA 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' **66**

4 — WAXHABIYADDA IYO BEENINTEEDA EE AY SAMEEYEEN AHL AS-SUNNA **79**

SIDEE AYUU MUSLIN DHAB AH U NOQON KARAA **118**

AXMED JEVDET BAASHA **125**

QEEXITAAN (ERAY-BIXIN) **127**

WADDADA SUNNIGA HORDHAC

Aynu ku bilowno buuggan Magaca Allah!

Ilaalinta ugu wanaagsan waa Magaca Allah!

Barakooyinkiisu waxay ka sarreeyaan wax kasta oo la qiyaasi karo;

Isagu waa Naxariis Guud, wuxuuna dembiyada ka cafiyaa raalli ahaanshihiisa darteed!

Bismillaahi Raxmaani Raxiim

Allaahu ta'aalaa isagoo u naxariisanaya dadka ku nool dhulka, wuxuu abuuraa waxyaabo faa'iido leh oo uu noogu soo diraa. Aakhiro, Allaahu ta'aalaa wuu cafin doonaa mu'miniinta dambiyada leh ee mutaystay naarta, wuxuuna ugu dambayn gelin doonaa Jannada. Isaga keliya ayaa abuuray dhammaan makhluuqaadka nool, wuxuuna ilaaliyaa jiritaankooda daqiiqad kasta, wuxuuna ka difaacaa cabsi iyo argagax. Anigoo isku hallaynaya magaca sharafka leh ee Allaahu ta'aalaa, ayaan bilaabayaa qorista buuggan.

Hamdulillaahi[1] Allaahu ta'aalaa. Nabadda iyo barakada ha ahaato korkiisa Rasulullah, Nabi Muxammad (SallAllahu alaihi wa sallam). Barakooyinku ha ahaadeen Ahl al-Bayt-kiisa nadiifta ah iyo dhammaan asxaabtiisii daacadda ahaa 'radiyAllahu Ta'aalaa canhum ajma'iin'.

Oraahda oraneysa, "**Dunidani waa mid halgan ah**," looma arko hadal iska yiraah. Waxaan kusii soconaynay nolol ay hareeyeen halganno kala duwan; waxaan la tacaalaynaa xoogagga dabiiciga ah sida kulaylka daran ee xagaaga iyo barafka jiilaalka, iyo khiyaanada iyo been-abuurka dadka sharka iyo diinta la'aanta ah oo nagu soo duula hubkooda maskaxeed iyo dagaalkooda maaddi ah. Shardi ugu horreeya oo lagama maarmaan u ah halganka lagula jiro cadowga waa in si qoto dheer loo barto cadowga. Haddii taas la waayo, dadaalka aan ugu talo galnay isdifaac wuxuu noqon karaa waxyeello ku dhacda deriskeyna iyo asxaabteena. Waxyaabaha loo baahan yahay si nolol raaxo leh loo helo waxaa lagu magacaabaa **maal** (hanti) ama **mulk** (leeyaha). Wax walba laga bilaabo dun iyo irbad ilaa guri ama dhismo dabaq ah waa hanti. Allaahu ta'aalaa wuxuu u oggolaaday dad iyo ummadaha qaar in ay isticmaalaan hanti gaar ah. Hantidan iyo sidoo kale xaaskiisa, carruurtiisa, deriskiisa iyo ehelkiisu waa nicmooyin uu Alle u siiyay si uu uga faa'iideysto. Qof walba wuxuu ka faa'iidaystaa

1 Ammaan iyo mahadcelin.

hantidiisa intii uu Allaahu ta'aalaa u oggolaado. Waligeedna ma bannaan in laga gudbo xadkaas ama la isticmaalo hanti qof kale leeyahay. Waxaa jirta oraah caan ah oo oraneysa: "Hantidaada ha ku faanin, hana sheegan inaad tahay mid aan cidna la mid ahayn. Dabayl lid ah ayaa kici karta, waxayna sidii miraha la feydo u qaadi kartaa wixii aad lahayd oo dhan." Hanti iyo maal laga helay siyaabo xaaraan ah waxaa lagu magacaabaa dunyâ. Dunya waxay ka kooban tahay waxyaabo xaaraan ah iyo kuwo laga karaho, waana waxyeello leh. Buugaag kala duwan ayaa si kala duwan uga warrama in wax gaar ah ay yihiin faa'iido leh ama waxyeello leh. Kala soocidda ugu saxan waa tii uu sameeyay Allahu ta'ala.

Amarrada Allaahu ta'aalaa waxaa loo yaqaan **fard** (fardiyo), xarrimihiisana waxaa lagu magacaabaa **haram**. Amarrada Nebiga waxaa lagu magacaabaa **sunnah**, waxyaabaha uu ka reebayna waxaa loo yaqaannaa **makruh**. Afartaas arrimood, *marka la isku daro*, waxaa lagu magacaabaa **Islaam**. Calaamadda muujinaysa jiritaanka iman ee qalbi ku jira waa inuu jecel yahay oo aqbalo Ahkam-iislamiyya, amarrada iyo reebista Islaamka. Diidmada hal sunnah waxay sababi kartaa in qofku waayo imankiisa oo uu noqdo kafir (gaal). Qof leh iman haddana jebiya mid ka mid ah xeerarka Islaamka (tusaale ahaan amar ama reebid) wuxuu noqonayaa **fasiq** (Muslim dambiile ah). Waa dembi in la jebiyo xeerarka Islaamka. Kafir (gaal) wuxuu ku guban doonaa Naar si weligeed ah, halka Muslimka fasiq ah lagu gubi doono inta uu mutaystay dembiyadiisa darteed, ka dibna waxaa loo geyn doonaa Janno. Qofka leh iman isla markaana adeeca Islaamka waxaa lagu magacaabaa **salih** (qul wanaagsan). (Haweeneyda la midka ahna waxaa lagu magacaabaa **saliha**.) Qof ku nool buuraha ama dhul fog oo aan ogayn Islaamka ma noqonayo kafir iyo fasiq toona. Dadkaas lama gelin doono Janno iyo Naar ka dib marka la xisaabtamo Maalinta Qiyaame. Sida xoolaha, waa la baabi'in doonaa. Diinta Islaamka, oo ka mid ah diimaha samada laga soo dejiyay, waa nimco weyn oo keenta farxad dhab ah. Dadka aan qaddarin nicmadan waxay ka shalayn doonaan.

Muslim kasta waa waajib inuu **tukado** shan jeer maalintii. Salaadahaas la tukado waa calaamad muujinaysa iman-ka qalbiga qofka. Diidmada salaadahan waxay qofka u beddeshaa kafir (gaal). Kafir rumaysan diin samawi ah (inkasta oo waqti dhaafay) waxaa lagu magacaabaa **ahl-i-kitab**, ama **Ehelu-Kitaab**. Qofka sidoo kale diida diintaas hore wuxuu noqonayaa mushrik **wadaad sanamyo** caabuda. Gaalada ka mid ah, qaar ka mid ah Yuhuudda iyo inta badan Masiixiyiintu waxay noqdeen **mushrikiin**.

Dunidan maanta jirta, waa ay adag tahay in la helo gaal aan mushrik ahayn. Muslim si khaldan u fahmay hadallo ka mid ah kuwa Nabi Muxammad ‘’alayhis-salam’, kadibna si qaldan u tabiya, waxaa lagu magacaabaa **bid’adi ah**. Shiico iyo Wahhabiyo waa Muslimiin haysta bid’ado. Haddii mid ka mid ah dadkaas uu diido hal hadal oo uu yiri Nabi Muxammad ‘’alayhis-salam’, wuxuu noqonayaa gaal. Muslimiinta rumaysan dhammaan hadallada Nabi Muxammad ‘’alayhis-salam’ iyaga oo aan wax ka beddelin, waxaa lagu magacaabaa Muslimiin sax ah oo raacsan culimada xaqa ah ee la yiraahdo **Ahl as-Sunnat**. Imam A’zam Abu Hanifa, Nu’man bin Thabit, waa hormuudka (Muslimiinta culimada runta ah iyo) Muslimiinta runta ah. Muslimiinta saxda ah ee haysta caqiidada saxda ah ee Ahl as-Sunnat waxay u kala baxeen afar madhhab oo sax ah marka la eego cibaadada iyo ficilada diimeed. Madhhab-yadaas waa: **Hanafi**, **Shafi’i**, **Maliki**, iyo **Hanbali**. Muslimiinta ku kala sugan madhhab-yadan waxay isula dhaqmaan sidii walaalo. Waxay salaadda ku tukadaan iyaga oo is daba jooga. (Taasi micnaheedu waa, Muslimiinta ku jira mid ka mid ah afarta madhhab waxay salaadda jamaacada ku tukan karaan iyaga oo raacaya imaam [Muslimiinta ah] oo ka tirsan mid ka mid ah isla afartaas madhhab, oo salaaddooda iyaga ka dambaynaya ku gutaya.) Muslimiinta saxda ah lama isugu khaldin karo kuwa bidcada haysta, kuwaas oo ah baadi ah. Dadka bidcada haysta waxay ku dadaalayaan inay Islaamka burburiyaan gudaha ka. Alhamdu lillaah! Muslimiinta adduunka intiisa badan waxay ku jiraan madhhabka saxda ah ee **Ahl as-Sunnat**. Wahhabiyada iyo Shiico, kuwaas oo raacay laba dariiqo oo baadi ah, tiradoodu way sii yaraanaysaa. Waxaa jira saddex kooxood oo waaweyn oo isku magacaaba Muslimiinta. Kooxda koowaad waa Muslimiinta saxda ah ee ku dayanaya Ashab-i-kiram. Waxaa lagu magacaabaa **Ahl as-Sunnat**, ama **Muslimiinta saxda ah**, ama **Firqa-i-najiyya** – kooxdii laga badbaadiyay Naarta. Kooxda labaad waa cadowga Ashab-i-kiram. Waxaa lagu magacaabaa Rafidis ama **Shi’is** (Shiico), ama **Firqa-i-dalla** – kooxdii baadi ahayd. Kooxda saddexaad waa kuwa nacay Ahl as-Sunnah iyo Shi’is labadaba. Waxaa lagu magacaabaa **Wahhabis** ama **Najdis**, waxaana loogu magac daray Najd oo ah meesha ay kasoo jeedaan ee Carabta. Waxaa sidoo kale loo yaqaan **Firqa-i-mel’una** (kooxda la nacladay). Sababta loogu bixiyay magacaas waa in ay Muslimiinta ku tilmaameen mushrikiin, sida lagu qoray buugga **Akhlaaqda Islaamka** iyo meelo kala duwan oo ka mid ah lixda qaybood ee buugga **Farxadda Aan Dhamaanin**. Dadka Muslimiinta u yaqaan gaalo waxaa nacladay Nebigeenna barakaysan (SallAllahu ‘alayhi wa sallam). Yuhuudda iyo

khiyaanooleyaasha Ingiriiska ah ayaa sababay kala qaybsanaanta saddex-geesoodka ah ee ka dhex jirta Muslimiinta.

Kumannaan buug oo qiimo leh ayaa la qoray kuwaas oo si sax ah u sharxaya caqiidada, amarrada iyo reebista diinta Islaamka. Buugag badan oo ka mid ah waxaa lagu tarjumay luqado badan, waxaana lagu faafiyay waddamo ku yaal daafaha dunida. Qorayaashii cilmiga lahaa ee buugtaas saxda ah waxaa lagu magacaabaa culimada **Ahl as-Sunnat** (rahmatullahi ta'alaa 'alayhim ajma'in). Dhinaca kale, dadka indha-gaaban ee danahooda kaliya ah raaxadooda gaarka ah, iyo doqonnada ay kireysteen khiyaanooleyaasha Ingiriiska si ay u helaan xil ama lacag, waxay mar walba weerareen waddada ruuxiga ah ee iftiinka leh ee Islaamku hoggaamiyo. Waxay isku dayeen in ay ceebsadaan culimada Ahl as-Sunnat, in ay dib u qaabeeyaan diinta Islaamka, islamarkaana ay lumiyaan Muslimiinta. Halgankan u dhexeeya Muslimiinta iyo dadka diinta ka fog wuxuu socday qarniyo badan, wuuna sii socon doonaa ilaa Maalinta Qiyaame. Jenab-i-Haqq (Subxaanahu wa Ta'aala) wuxuu doortay halgankan tan iyo xilligii hore ee aakhiro.

Culimada Ahl as-Sunnat waxay aqoontooda oo dhan ka heleen Ashab-i-kiram. Si ay dadka ugu gudbiyaan diinta Islaamka, Ashab-i-kiram waxay uga tageen dalkooda hooyo una hijroodeen dalal fog. Sababtaas awgeed, ma aysan helin waqti ay buugag ku qoraan. Dhexda culimada ku noolaa wixii ka dambeeyay qarnigii labaad ee Islaamka, waxaa jirey dad ku dhex daray diinta Islaamka aragtidooda shakhsiga ah, aqoonta wakhtigooda, iyo hadallada faylasuufyada, taas oo keentay in la aasaaso 72 kooxood oo **bidco ah**. Yuhuudda iyo khiyaanooleyaasha Ingiriiska waxay door weyn ku lahaayeen abuurista kooxaha bidcada.

Koox kasta ha ka tirsan yihiin, dadka raaca naftooda xun oo qalbiyadoodu dhaawacanyahay waxay geli doonaan Naarta. Mu'min kasta waa inuu had iyo jeer dhahaa: "**La ilaha ill-Allah**" si uu u nadiifiyo naftiisa (tazkiya), oo uga sifeeyo wasakhda gaalnimada iyo dembiyada dabiiciga ah ee ku lamaan abuurkeeda; sidoo kale waa inuu yiraahdaa "**Astaghfirullah**" si uu qalbigiisa uga daweeyo cudurrada gaalnimada iyo dembiyada uu ku qaaday naftiisa, Shaydaanka, saaxiib xun, ama buugaagta bidcada ah. Inta uu Muslim u hoggaansamo Ahkam-i-islamiyya (amarrada iyo reebista Islaamka), ducadiisa waa la aqbali doonaa (Allaahu ta'aalaa agtiisa). Haddii qof aanu tukanin shanta salaadood ee maalin kasta ah, ama uu fiiriyo haween aan si shareecada waafaqsan isku asturin, ama uu arko dad asturnaantooda (awrah)

bannaan tahay, ama uu cuno ama cabo waxa laga helo waddo xaraan ah, waxaa la garanayaa inuusan u hoggaansanayn Ahkam-i-islamiyya. Ducada dadkaas la aqbali maayo (Allaahu ta'aalaa agtiisa).

Waxaa jira laba heer oo Muslimiin ah: khawas (culimada) iyo 'awam (dadka caadiga ah). Waxaa lagu sheegay buugga Turkiga ah ee la yiraahdo **Durr-i-Yekta** oo uu qoray Imamzada Muhammad bin 'Abdullah Es'ad (rahmatullahi ta'ala 'alayh) oo ka soo jeeday Konya (wuxuu dhintay 1267H / 1851 M): "Awam waa dad aan aqoon u lahayn (Sarf iyo Nahw) – luqadda Carabiga iyo xeerarkeeda." Dadkaas ma akhriyi karaan mana fahmi karaan buuggaagta Fiqh-ga iyo Fatwada. Waxaa waajib ku ah dadkaas in ay bartaan cilmiga caqiidada Islaamka iyo cibaadada iyaga oo waydiinaya culimada Ahl as-Sunnat. Waana waajib saaran culimada in ay marka hore baraan cilmiga la xiriira iman-ka, kadibna shanta cibaado ee aasaasiga ah, iyaga oo adeegsanaya waxbarid af iyo qoraalba leh. Waxaa lagu qoray buugga **Zahira** iyo sidoo kale **Tatarhaniyya** in baridda caqiidada iman-ka iyo madhhabka **Ahl as-Sunnat** ay mudan tahay in laga hormariyo dhammaan hawlaha kale." Runtii, Sayyid 'Abd-ul-Hakim Arwasi (rahmatullahi ta'ala 'alayhi), oo ahaa caalim weyn oo Islaami ah kuna xeel dheer cilmiga zahir iyo batin, wuxuu intii uu dhimanayay yiri: "In ku dhowaad soddon sano waxaan isku dayayay inaan masaajidda Istanbul ka faafiyo iman-ka, caqiidada Ahl as-Sunnat, iyo akhlaaqda wanaagsan ee uu Islaamku barayo." Sidaas darteed, dhammaan buugaagteenna waxaan kaga hadalnay caqiidada Ahl as-Sunnat, akhlaaqda sare ee Islaamka, iyo muhiimadda wanaagga dadka kale loo muujiyo iyo taageerada iyo adeegsiga dawladdu mudan tahay. Ma taageerno qoraallada burburinaya ee ay qoraan dadka diinta ka jaahiliinta ah iyo kuwa aan madhhab lahayn [iyo zindiqda], kuwaas oo dadka ka dhanka ah dawladda kicinta iyo walaalaha dhexdooda khilaafka fidiya. Nebigeenna barakaysan (SallAllahu 'alayhi wa sallam) wuxuu yiri: "**Diintu waxay hoos joogtaa hooska seefaha**," taasoo muujinaysa in nabadgelyadu ay ku jirto ilaalinta dawladda iyo xeerarkeeda. Inta ay dawladda xoogga badan tahay, ayay nabadda iyo raaxadu sii kordhayaan. Sidoo kale, Muslimiinta si nabad ah ugu nool waddamada aan Muslimka ahayn sida Yurub iyo Ameerika oo u oggol in si xor ah cibaadooyinkooda u gutaan, waa inaysan ka hor imaan dawladahaas, waana inaysan jebin shuruucda, sidoo kalena waa inay feejignaadaan si aan loogu khiyaameyn in lagu dhex isticmaalo fawdo ama kacsanaan. Culimada Ahl as-Sunnat waxay nagu waaniyaan inaan sidaas u dhaqanno. Culimada ku sugan mid

ka mid ah afarta madhhab ee xaqa ah waxaa lagu magacaabaa **culimada Ahl as-Sunnat**.

Qoraal muhiim ah: Meelaha kala duwan ee dunida waxay leeyihiin muuqaallo kala duwan. Marna ma daasho daawashadooda. Ma iyagaa iskeen u samaysmay meelahan quruxda badan? Dhammaan makhluuqaadku waxay u samaysanyihiin si cajiib ah oo qiyaas iyo isu dheelli-tir leh, waxayna u muuqdaan sidii wax ka yimid mashiin keli ah. Dhammaan waxyaabaha jira waxay ku xiran yihiin shuruucda fiisigiska, kiimikada, bayoolojiga, iyo xiddigiska. Intaas oo dhan ka sokow, isu dheelli-tirka iyo nidaamka quruxda badan ee ku jira abuurka bini'aadamka! Isku-duwidda xubnaha jidhkeenna gudaha ah oo u shaqeeya sida qalab mashiin qumman ah, waxay la yaab ku tahay kuwa khibradda leh. Xitaa Darwin, oo ahaa gaal caan ah oo Ingiriis ah, wuxuu qiray inuu ka helay qaabka cajiibka ah ee isha loo dhisay.[2] Dhammaan makhluuqaadku waxay isku xiran yihiin iyagoo ku jira xeerar aan is beddelin oo midba midka kale ku xiran yahay. Dadka leh iimaan waxay yiraahdaan waxaa jira **Khâliq** (Abuuraha) ogaalkiisu dhan yahay oo abuura dhammaan makhluuqaadka. Kuwa gaalada ah ee diida dhammaan diimaha waxay sheegaan in wax walba ay iska yimaadeen si aan nidaam lahayn. Khâliq wuxuu diray fariin uu u mariyay Nabiyaashiisa, isagoo leh: "**Anigu waxaan abuuray dhammaan. Aniga keliyii ah ayaan idin wada leeyahay. Haddii aad i rumaysataan, waxaan idin dejin doonaa Jannadayda. Waxaan idin siin doonaa nimcooyin aan la tirin karin. Waxaad heli doontaan nolol aan dhammaanayn oo raaxo iyo farxad leh. Kuwa diida Nabiyaashayda; waxaan ku ciqaabi doonaa Naar si joogto ah**. " Xitaa haddii aanay Janno iyo Naar jirin, Mu'miniinta Nabiyaasha rumaystay haddii ay khaldan yihiin, khaladkooda wax dhib ah uma keenayo. Laakiin maadaama Nabiyaashu run sheegayaan, kuwa diida iyo kuwa hadalkooda beddela waxay ku guban doonaan Naar weligeed.

Waxaa si mahad leh loo arkay in culimada diinta ee dalalka Muslimiinta ku kala baahsan ay dadaal ugu jiraan faafinta iyo difaaca jidka saxda ah ee Ahl as-Sunna. Hase ahaatee, dad jaahil ah oo aan akhrin ama aan fahmin

2 "Si aad u malaynayso in isha oo leh dhammaan waxyaalaheeda aan macquul ahayn ee loogu talagalay hagaajinta diiradda masaafada kala duwan, qirashada qaddarka iftiinka kala duwan, iyo hagaajinta isbeddelka spherical iyo chromatic, waxaa laga yaabaa in lagu sameeyo xulashada dabiiciga ah, waxay u muuqataa, waxaan si xor ah u qirayaa, wax aan macquul ahayn heerka ugu sarreeya."
Charles Darwin, buuggiisa Asalka **Noocyada Noolaha**, J.M. Dent & Sons Ltd, London, 1971, bogga 167. (Bogga 18 ee Buugga Xigashooyinka La Soo Taliyay).

buugaagta ay qoreen culimada Ahl as-Sunna ayaa hadallo iyo qoraallo aan cilmi ku dhisnayn sheegta, balse taas waxa keliya oo ay muujinayaan waa jaahilnimadooda iyo dulmiga ay kula kacayaan îmânka adag iyo walaaltinimada Muslimiinta.

Dhaqdhaqaaqyada kala qaybinta ah ee wax u dhimaya Muslimiinta waxay weerarayaan buugaagta 'ilm-i-hal waxayna aflagaadeeyaan culimada Ahl as-Sunna iyo awliyo Tasawwufka (rahmatullâhi ta'âlâ 'alaihim ajma'in). Sida culimada kale ee Ahl as-Sunna, Axmed Cevdet Pasha iyo guddigayaga cilmiga ah waxay siiyeen jawaabihii loo baahnaa, iyagoo difaacaya macnaha saxda ah ee Rasulullah (Sall-Allahu 'alayhi wa sallam) ka soo saaray Qur'an al-Kerîm. Buuggan hadda gacanta ku hayno, waxaan si cad u kala soocnay jidka xaqa ah iyo kuwa bidcada ah. Waxaan Allaahu ta'aalaa ka baryaynaa in akhristayaasheenna sharafta leh ay buuggan si miyir iyo damiir wanaagsan leh u akhriyaan, si cadaalad ahna u xukumaan, isla markaana u midoobaan jidka saxda ah ee Ahl as-Sunna, kuna fogaadaan kuwa been sheegga iyo bidcada ah. Haddii ay sidaas yeelaan, waxay ka badbaadi doonaan halaagga weligiis ah.

Sharaxaadaha dheeraadka ah ee lagu daray qaar ka mid ah meelaha buugga waxaa lagu qoray laabbadahan [...]. Dhammaan sharaxaadahan waxaa laga soo xigtay buugaag sugan oo la isku hallayn karo.

Miilaadiga	Hijri Shamsi	Hijri Qamari
2001	1380	1422

Ogeysiis ka yimid daabacaha: Qof kasta oo doonaya in uu buuggan ku daabaco qaabkiisa asalka ah ama u turjumo luqad kale, waxaannu horey u siinnay oggolaansho buuxda. Cidda hawshan kheyrka leh gasha, waxaan u fidinaynaa duco iyo barako aan horay ugu ducaynay Allaahu ta'aalaa magacooda dartiis, annagoo si gaar ah ugu mahadnaqayna, waana u duceyneynaa si kal iyo laab ah. Si kastaba ha ahaatee, oggolaanshahan wuxuu ku xiran yahay shuruud ah in waraaqda la isticmaalayo ay noqoto mid tayo sare leh, iyo in qaabka qoraalka, habeynta, iyo daabacaadda la sameeyo si nadaamsan oo qalad la'aan ah.

Digniin: Misiinariyadu waxay ku dadaalayaan faafinta Masiixiyadda, Yuhuuddu waxay ku mashquulsan yihiin fidinta erayada been abuurka ah ee Rabbiyadooda, halka Hakikat Kitabevi (Maktabadda) ee Istanbul ay ku jirto faafinta Islaamka, Freemasonry-na waxay isku dayayaan inay diimaha tirtiraan. Qofka leh xikmad, cilmi, iyo damiir wuxuu garan doonaa kan xaqa ah, wuuna taageeri doonaa dadaalkooda lagu doonayo badbaadada aadanaha. Ma jiro dariiq ka kheyr badan ama hawl ka qiimo badan in aadanaha sidaas loogu adeego.

KALIMATU-TANZIH: "**Subhanallahi wa bi-hamdihi, Subhanallah-il-'adhim**." Dambiyada dadka odhanaya kalimadan tanzih subaxdii iyo fiidkii, boqol jeer mar kasta, waa laga dhaafi doonaa. Duco tan ah waxaa lagu qoray sidoo kale warqadaha 307aad iyo 308aad ee buugga Maktubat, qaybtiisa koowaad, asalkii iyo turjumadiisa Turkiga **labadaba**. Waxa kale oo ay sabab u noqon doontaa in laga xoroobo walwal kasta iyo dhib kasta.

1 — MA'LUMAT-I NAFI'A
(MACLUUMAAD FAA'IIDO LEH)

Buug-yarahan waxaa qoray Axmed Cevdet Pasha (rahmatullahi ta'ala 'alayh), oo wax weyn u qabtay Islaamka isaga oo xeerarka Qur'an al-Karim u beddelay sharciyad buuxda oo uu ku qoray buuggiisa qiimaha badan ee **Majalla.** Waxa uu kaloo qoray **Taariikhda Cusmaaniyiinta** oo ka kooban laba iyo toban qaybood, taasoo ah buugga ugu lagu kalsoonaan karo ee ku saabsan arrintaas, iyo sidoo kale **Qisas al-Anbiya'** (Taariikhda Nabiyaasha). Waxa uu ku dhashay Lofja (Lowicz, Poland) sanadkii 1238 Hijriga (1823 M), wuxuuna dhintay 1312 (1894 M), waxaana lagu aasay qabuuraha Masjidka Fatih ee magaalada Istanbul.

Axmed Cevdet Pâsha wuxuu yiri: 'Alamkan, micnaheedu yahay wax walba, hore uma jirin. Allaahu ta'aalaa wuxuu abuuray jiritaanka waxba kama horreynin. Wuxuu doonay in adduunka laga buuxiyo bini'aadam ilaa Qiyaamaha. Wuxuu ka abuuray Adam ''alayhis-salam' ciid, wuxuuna dhulka ku qurxiyay farcankiisa. Si uu dadka u tuso waxa ay u baahan yihiin adduunkan iyo Aakhiro, wuxuu ka doortay qaar oo uu ka dhigay Nabiyaal ('alaihim-us-salam). Wuxuu uga soocay dadka kale isagoo siiyay darajooyin sare. Wuxuu amarradiisa ugu soo gudbiyay Nabiyaasha iyada oo loo marayo malag la yiraahdo **Jebrail** (Jibril). Way gaarsiiyeen ummaddooda amarradan sida saxda ah ee Jebrail ''alayhis-salam' ugu keenay. Nabi ugu horreeyay wuxuu ahaa Adam ''alayhis-salam', kii ugu dambeeyayna waa sayidkeenna Muxammad Mustafa ''alayhis-salatu wa-salam'. Waxaa labadaas u dhexeeyay Nabiyaal fara badan. Tiradooda waxaa og Allaahu ta'aalaa oo kaliya. Kuwa magacyadooda la yaqaan waa:

Adam, Shis (ama **Shit), Idris, Nuh** (Nux), **Hud, Salih, Ibrahim, Ismail, Is'haq** (Isxaaq), **Ya'qub** (Yacquub), **Yusuf** (Joseph), **Eyyub (Ayyub), Lut, Shu'aib, Musa** (Muuse), **Harun** (Haaruun), **Dawud** (Daa'uud), **Sulaiman (Sulaymaan), Yunus** (Yoonis), **Ilyas** (Ilyaas), **Alyasa', Dhu'l-Kifl, Zakariyya** (Zakariya), **Yahya** (John), **'Isa** (Ciise), iyo **Muhammad Mustafa** ('alayhimu-s-salat-u-wa-s-salam). Labaatan iyo shan ka mid ah Nabiyaashan (marka laga reebo Shis ''alayhis-salam') ayaa ku xusan Qur'an al-Karim. Magacyada **'Uzayr, Luqman**, iyo **Dhu'l-Qarnayn** sidoo kale waa lagu xusay Qur'an al-Karim. Qaar ka mid ah culimada Ahl as-Sunna waxay yiraahdeen saddexdan iyo Tubba' iyo Khidr waxay ahaayeen Nabiyaal, halka kuwo kalena yiraahdeen waxay ahaayeen Awliya'.

Muxammad ‘’alayhis-salam’ waa Habib-Allah (ka ugu jecel Allah). **Ibrahim** ‘’alayhis-salam’ waa Khalil-Allah (saaxiibka Allah ee la jecel yahay). **Musa** ‘’alayhis-salam’ waa Kalim-Allah (kan Allah la hadlay). **’Isa** ‘’alayhis-salam’ waa Ruh-Allah (kan Allah abuuray isaga oo aan aabbe lahayn). **Adam** ‘’alayhis-salam’ waa Safi-Allah (kan uu Allah u cafiyay khaladkiisii). **Nuh** ‘’alayhis-salam’ waa Najiy-Allah (kan uu Allah ka badbaadiyay halis). Lixdan Nabi waxay ka sarreeyaan Nabiyaasha kale. Waxaa loo yaqaannaa **Ulu’l-’Azm (Nabiyada go’aanka leh).** Ka ugu sharafta badan dhammaantood waa Nabi Muxammad ‘’alayhis-salam’.

Allaahu ta’aalaa wuxuu u soo dejiyay dhulka boqol suhuf iyo afar kitaab. Dhammaantood waxaa keenay Jebrail ‘’alayhis-salam’. Toban suhuf ayaa loo soo dejiyay Adam ‘’alayhis-salam’, konton Shis ‘’alayhis-salam’, soddon Idris ‘’alayhis-salam’, iyo toban Ibrahim ‘’alayhis-salam’. [Sahifa, halkan macnaheedu waa “buug-yare” ama “kutub yar. Ma aha “hal wejiyo oo waraaq ah” sida aan caadiyan u naqaan. Afarta kitaab: **Tawrat esh-sharif** [Torah] waxaa loo soo dejiyay Musa ‘’alayhis-salam’, **Zabur esh-sharif** Dawud ‘’alayhis-salam’, **Injil esh-sharif** (Evangelium) ’Isa ‘’alayhis-salam’, **Qur’an al-Karim**-na waxaa loo soo dejiyay Nabi Muxammad ‘’alayhis-salam’, kaasoo ah Nabiyaasha ugu dambeeya.

Xilligii Nuh ‘’alayhis-salam’ ayaa Daadkii weynaa dhacay, biyuhuna waxay qariyeen dhulka oo dhan. Dhammaan dadkii iyo xayawaankii dhulka saarnaa way hafteen. Laakiin Mu’miniintii la saarnaa doonidiisa waa la badbaadiyay. Nuh ‘’alayhis-salam’ markuu doonida saarayay, wuxuu la qaaday labo-labo xoolo oo nooc kasta ah, kuwaas oo maanta xoolaha laga helo ka farcamay.

Nuh ‘’alayhis-salam’ wuxuu doonida la saarnaa saddex wiil: Sam (Shem), Yafas (Yafis), iyo Ham (Haam). Dadka maanta dhulka jooga waa farcankii wiilashaas. Sababtaas darteed, waxaa lagu naanaysaa Aabbihii Labaad.

Ibrahim ‘’alayhis-salam’ wuxuu ahaa aabbaha Ismail iyo Is’haq (alaihima-s-salam). Is’haq ‘’alayhis-salam’ wuxuu ahaa aabbaha Ya’qub. Ya’qub ‘’alayhis-salam’ wuxuu ahaa aabbaha Yusuf. Ya’qub ‘’alayhis-salam’ waxaa lagu naanaysi jiray “Israil.” Sidaas darteed, wiilashiisa iyo farcankiisa waxaa loo yaqaanay **“Beni Israil”** (Carruurtii Israil ama reer Banii Israil). Reer Beni Israil way bateen, wax badanna oo ka mid ah waxay noqdeen Nabiyaal. Musa, Harun, Dawud, Sulaiman, Zakariyya, Yahya, iyo ’Isa (’alayhimu-s-salam) waxay ka mid yihiin. Sulaiman ‘’alayhis-

salam' wuxuu ahaa wiilka Dawud ''alayhis-salam. Yahya ''alayhis-salam' wuxuu ahaa wiilka Zakariyya ''alayhis-salam'. Haran ''alayhis-salam' wuxuu ahaa walaalkii Musa ''alayhis-salam'. Carabtu waa farcankii Ismail ''alayhis-salam', waxaana Carab ahaa Nabi Muxammad ''alayhis-salam'.

Hud ''alayhis-salam' waxaa loo diray qabiilka 'Ad, Salih ''alayhis-salam' qabiilka Thamud, Musa ''alayhis-salam'na waxaa loo diray Beni Israil. Harun, Dawud, Sulaiman, Zakariyya, iyo Yahya ''alayhimu-s-salam' sidoo kale waxaa loo diray Beni Israil. Laakiin midkoodna ma keenin diin cusub; waxay Beni Israil ugu yeereen diintii Musa ''alayhis-salam'. In kasta oo Zabur loo soo dejiyay Dawud ''alayhis-salam', ma lahayn amarro, xeerar, ama cibaadooyin. Waxay ka buuxday waanooyin iyo dardaaran. Sidaas darteed, Torah-da ma burin ama ma nixin Zabur, balse way xoojisay, taas ayaana sabab u ah in diinta Musa ''alayhis-salam' ay sii jirtay ilaa waqtigii 'Isa ''alayhis-salam'. Markii 'Isa ''alayhis-salam' yimid, diintiisa ayaa burisay tii Musa ''alayhis-salam', taasoo ka dhigtay Torah mid aan la raaci karin. Sidaas darteed, mar dambe ma bannaannayn in la raaco diinta Musa ''alayhis-salam'. Wixii markaas ka dambeeyay waxay noqotay waajib in la raaco diinta 'Isa ''alayhis-salam' ilaa intii uu imanayay Muxammad ''alayhis-salam'. Si kastaba ha ahaatee, inta badan Beni Israil ma rumaysan 'Isa ''alayhis-salam', waxayna sii haysteen Torah-da. Sidaas darteed, Yuhuudda iyo Nasaaradu way kala tageen. Dadkii rumaystay 'Isa ''alayhis-salam' waxaa loo bixiyay **Nasara,** kuwaasoo ah Masiixiyiinta maanta. Dadkii diiday 'Isa ''alayhis-salam' una haray gaalnimo iyo bidco waxaa loo yaqaanay **Yahud** (Yuhuud). Yuhuuddu weli waxay sheegtaan in ay raacaan diinta Musa ''alayhis-salam' oo ay akhriyaan Torah-da iyo Zabur-ka; Nasarana waxay sheegtaan in ay raacaan diinta 'Isa ''alayhis-salam' oo ay akhriyaan Injilka. Laakiin sayidkeenna Muxammad ''alayhis-salat-u-wa-s-salam', oo ah sayidka labada adduun iyo Nabi u ah dhammaan dadka iyo jinka, waxaa loo diray dhammaan makhluuqaadka, diintiisana, Islaamka, waxay burisay dhammaan diimihii hore. Maadaama diintan ay sii jiri doonto ilaa dhammaadka adduunka, ma bannaana meel kasta oo dunida ka mid ah in la raaco diin kale aan ka ahayn diintiisa. Nabina isagu kama dambayn doono, nabi kale ma imaan doono isaga kadib. Annagu, mahad Allaahu ta'aalaa ay u sugnaato, waxaan nahay Ummadiisa. Diinteennu waa Islaamka.

Nebigeenna, Muhammad ''alayhi's-salam', wuxuu ku dhashay magaalada Makka subax Isniin ah oo ahayd 12-ka Rabi' al-awwal, taas oo ku beegnayd 20-ka Abriil, 571 Miilaadiga. Wuxuu geeriyooday magaalada

Madiina sanadkii 11-aad ee Hijrada [632 Miilaadiga]. Markii uu gaaray da'da 40 sano, malagga la yiraahdo **Jebra'il** ''alayhi's-salam' ayaa u soo dajiyay warka Nebinimada. Wuxuu ka hijrooday Makka kuna guuray Madiina sanadkii 622 Miilaadiga; imaanshihiisa degaanka Kuba ee u dhow Madiina maalintii Isniinta ahayd ee 20-ka Sebtembar, waxay calaamad u tahay bilowga taariikhda **Hijriga Shemsiga** ee Muslimiinta, halka[3] 1da Muharram ee isla sanadkaasi ay calaamad u tahay bilowga taariikhda **Qamariga**.

Waxaan rumaysan nahay dhammaan Nabiyaasha. Dhammaantood waxay ahaayeen Nabiyaal uu Allaahu ta'aalaa soo diray. Hase yeeshee, markii Qur'an al-Karim la soo dejiyay, dhammaan diimihii kale waa la nasakhay. Sidaas darteed, ma bannaana in la raaco mid ka mid ah diimahaas. Masiixiyiintuna waxay sidoo kale rumaysan yihiin Nabiyaashii hore, laakiin maadaama aysan rumaysanayn in Muhammad ''alayhi's-salam' yahay Nabi loogu talagalay dadka oo dhan, waxay ku sii jiraan gaalnimo wayna ka leexdeen xaqiiqada. Yuhuudduna, maadaama aysan rumaysanayn 'Isa ''alayhis-salam' sidoo kale, waxay ka sii fog yihiin Islaamka labo jibbaar.

Maadaama Yuhuudda iyo Masiixiyiintu ay rumaysan yihiin in kutubtooda hadda jira ay la mid yihiin sidii markii samada laga soo dejiyay, waxaa lagu magacaabaa ahl **al-kitab** (gaalo leh kutub samada laga soo dajiyay). Way bannaan tahay [laakiin waa makruh] in la cuno xoolaha ay qalaan [haddii ay magaca Allaahu ta'aalaa ku sheegaan markay qalanayaan], iyo in gabdhahooda lagu guursado nikâh sharci ah. [Laakiin gabdhaha Muslimiinta ah uma bannaana inay guursadaan ragga gaalada ah ee ka mid ah kooxahan. Haddii gabar Muslimad ah ay niyeysato inay guursato gaal ama murtad, waxay xaqirtay diinta Nabi Muxammad ''alayhis-salam'. Qofka xaqira Islaamka wuu ka baxayaa diinta wuxuuna noqonayaa murtad. Guurka sidaa lagu sheegayo wuxuu noqonayaa mid u dhexeeya laba gaal.]

Mushrikiinta iyo murtaddiinta aan rumaysnayn Nabi iyo Kitaab toona waxaa loo yaqaannaa "gaalo aan lahayn kitaab samada laga soo dejiyay." **Mulhidiintana** sidoo kale waxaa lagu daraa kooxdaas. Ma bannaana in la guursado gabdhahooda ama la cuno xoolaha ay qalaan.

'Isa ''alayhis-salam' wuxuu doortay laba-iyo-toban asxaab ah si ay diintiisa u faafiyaan; mid kasta waxaa loo yiqiin Hawari. Waxay ahaayeen:

3 Sannadka Shemsi ee Faarisiya wuxuu bilaabmaa lix bilood ka hor tan; waana maalinta labaatanaad ee Maarso, oo ah maalinta ciidda Maajuusiyiinta.

Sham'un (Simoon), Butros (Peter), Yohanna (John), Ya'qub weyn, Andaraws (walaalkii Peter), Filibbos, Toomas, Bartolomayo, Matiyya, Ya'qub yaryar, Barnabas, Yahuda (Judas), iyo Tadda'us. Yahuda wuxuu noqday murtad, waxaana booskiisa galay Matyas. Butros wuxuu ahaa madaxii Hawariyiinta. Laba-iyo-tobanka Mu'min ka dib markii 'Isa ''alayhis-salam' kor loo qaaday isagoo 33 jir ah, waxay faafiyeen diintiisii. Hase yeeshee, waxbaristii dhabta ahayd ee Allaahu ta'aalaa soo dejiyay waxay sii jirtay kaliya siddeetan sano. Dabadeedna, xadiisyo been abuur ah oo uu faafiyay Paul baa dunida ku fiday. Paul wuxuu ahaa Yuhuudi mana uu rumaysanayn 'Isa ''alayhis-salam'. Si kastaba, isagoo iska dhigaya Mu'min, wuxuu sheegay in 'Isa ''alayhis-salam' uu yahay Wiilka Allah. Wuxuu sheegay beeno kale, isagoo yiri khamriga iyo doofaarka waa xalaal. Wuxuu qiblada Nasaarada ka wareejiyay Kacbada una jeediyay dhanka Bariga halka qorraxdu ka soo baxdo. Wuxuu sheegay in Dhatka Allaahu ta'aalaa yahay mid, balse Sifadiisa ay yihiin saddex. Sifooyinkaas waxaa loogu yeeray "Uqnum" (Saddexda Qof ee Ilaahnimada). Erayadii munaafiqan Yuhuudiga ah waxaa lagu daray afarta buug ee ugu horreeyay Bible-ka. Toddoba iyo labaatan kooxood oo is khilaafsan iyo buugaag kala duwan ayaa soo baxay. Waqtigu markuu sii socday, inta badan kooxahaas waa la illaaway, iminkana waxaa haray saddex kooxood oo waaweyn. Inta badani waa mushrikiin.

[Cabdullaahi ibn Cabdullaahi at-Tarjuman, oo hore uga mid ahaa wadaadadii Kirishtanka ee jasiiradda Majorca (mid ka mid ah jasiiradaha Balearic ee Isbaanishka), isla markaana magaca beddelay kadib markii uu Islaamka qaatay dalka Tuunis, wuxuu qoray buug Af-Carabi ah oo cinwaankiisu yahay **Tuhfa-t-ul-erib fi-r-radd-i-'ala ahl-is-salib** sannadkii hijriga ahaa [1420 Miilaadiga] Buuggan waxaa dib loogu daabacay luqadda Carabiga magaalada London sanadkii 1290 [1872 Miilaadiga] iyo magaalada Istanbul sanadkii 1401 [1981 Miilaadiga]. Buuggan waxaa lagu lifaaqay nuqulkiisii asalka ahaa ee Carabiga buugga la yiraahdo **al-Munqidu 'aniddalal**oo ay daabacday Hakikat Kitabevi, waxaana sidoo kale la turjumay oo lagu daabacay af-Turki hay'addaas isla markaasi. Wuxuu ku sheegay buuggiisa:

Afarta Injiil waxaa qoray Matayos, Luukos, Markus, iyo Yooxanaa. Kuwaas ayaa ahaa buugaagtii ugu horreysay ee lagu xumeeyay asalka Injilka. Matayos wuxuu arkay 'Isa kaliya sanadkii uu samada kor u baxay. Siddeed sano ka dib, wuxuu qoray Injiilka ugu horreeya, kaas oo uu ku

sheegay dhacdooyin cajiib ah oo ka dhacay dhulka Falastiin xilligii uu dhashay 'Isa ''alayhis-salam', iyo sida ay hooyadiis, Sayyidah Maryam, ugu kaxeysay Masar markuu boqorkii Yuhuudda ee Herod doonayay inuu ilmaheeda dilo. Sayyidah Maryam waxay dhimatay lix sano kadib markii wiilkeedu kor loo qaaday, waxaana lagu aasay Qudus. Luukos, oo ka soo jeeday magaalada (Antakya), waligiis ma arkin 'Isa ''alayhis-salam'. Wuxuu galay diinta 'Isa ''alayhis-salam' muddo dheer kadib markii 'Isa ''alayhis-salam' la kor qaaday, isagoo lagu shukaamiyay munaafiq Paul. Markii uu la qaatay fikirkii sunta lahaa ee Paul, wuxuu qoray Injiil isaga u gaar ah, isagoo gabi ahaan beddelay kitaabkii Allaahu ta'aalaa ee Injilka ahaa. Markos isna wuxuu qaatay diinta 'Isa ''alayhis-salam' kadib Miiraajkiisa[4] iyo wuxuuna magaalada Room ku qoray waxa uu ka maqlay Butros, isagoo ugu magac daray Injiil. Yooxanaa wuxuu ahaa wiilka eedadii 'Isa ''alayhis-salam'. Wuxuu arkay 'Isa ''alayhis-salam' dhowr jeer. Afarta Injiil waxaa ku jira qaybo badan oo is diiddan. "

Labada buug ee la yiraahdo **Diya' al-qulub** iyo **Shams al-haqiqa** oo uu qoray Is'haaq Efendi ee Harput, kaasoo geeriyooday sanadkii 1309 Hijri (1892 Miilaadiga); buugga Carabiga ah ee **as-Sirat al-mustaqim** oo uu qoray Haydari-zada Ibrahim Fasih, geeriyoodayna 1299 Hijri; buugga Faarsiga ah ee **Mizan al-mawazin** ee uu qoray Najaf 'Ali Tabrizi, oo lagu daabacay magaalada Istanbul sanadkii 1288 Hijri; iyo buugga Carabiga ah ee **ar-Radd al-Jamil** ee uu qoray al-Imam al-Ghazali, oo lagu daabacay magaalada Beirut sanadkii 1959 Miilaadiga dhammaan buuggan waxay caddaynayaan in nuqullada hadda ee Bible-ka si cad loo wax ka beddelay la been abuurtay[5]

Injiil uu qoray Barnabas, kaasoo si sax ah u qoray wixii uu ka arkay kana maqlay 'Isa ''alayhis-salam', ayaa la helay waxaana mar kale lagu daabacay luqadda Ingiriisiga gudaha Pakistan sanadkii 1973. Waxaa lagu qoray **Qamus al-a'lam:** "Barnabas wuxuu ka mid ahaa Hawâriyiintii ugu horreeyay. Wuxuu ahaa wiil adeerkii Markos. Wuxuu ka soo jeeday jasiiradda Qubrus. Wuxuu rumeeyay 'Isa ''alayhis-salam' markiiba kadib markii Paul soo baxay, wuxuuna la safray Anatolia iyo Giriigga. Waxaa lagu dilay si shahiidnimo ah jasiiradda Qubrus sanadkii 63. Wuxuu qoray

4 Miirajku waa kor u qaadistii 'Isa ''alayhis-salam' isaga oo nool isagoo 33 jir ah. Xaqiiqadan waxaa lagu helayaa dhammaan ilaha Islaamka. Fadlan eeg buugga la yiraahdo **Uma jawaabi karo** oo laga heli karo **Hakikat Kitabevi**.

5 Nuqullo sawir-fotostaatik ah oo ka mid ah saddexda buug ee ugu dambeeyay waxaa daabacday Hakikat Kitabevi sanadkii 1986.

Injiil iyo buugaag kale oo yaryar. Masiixiyiintu waxay xasuustaan xuskiisa 11-ka bisha Juun. “

Masuuliyiinta diimeed ee Masiixiyiinta waxaa loo yaqaannaa wadaaddo. Wadaadka ugu sareeya ee kaniisadda Ortodokska waxaa la yiraahdaa Baadari weyn. Wadaaddada heerka dhexe waxaa la yiraahdaa baadariyo. Kuwa akhriya Kitaabka Quduuska ah waxaa lagu magacaabaa qissis (dadka Injiilka akhriya). Waxaa ka sarreeya qissis-ka wadaaddo la yiraahdo uskufyo (Wadaaddo), kuwaas oo u shaqeeya sida muftiyada. Uskufyada darajooyinkooda sareeya waxaa la yiraahdaa bishobyo, kuwaasna waxaa ka sarreeya arki-bishobyo ama metropolitaan, kuwaasoo la mid ah qaadiyo (xaakimayaal). Kuwa salaadaha caadiga ah ku hoggaamiya kaniisadda waxaa la yiraahdaa jasilik (wadaad), hoostoodana waa curés ama shammas (diikoni), halka kuwa ka shaqeeya kaniisadda loogu yeero eremites (mutadawiciin goonni u ah) ama shamâmisa (dad u adeega dadka cibaadaysanaya). Kuwa noloshooda u huray cibaado waxaa la yiraahdaa munkiyo. Madaxa Kaatooligga waxaa la yiraahdaa Baadariga weyn ee Roommane, kaasoo ah (Aabbaha aabbayaasha). Lataliyayaashiisa diimeed waxaa la yiraahdaa kardinaallo.

Dhammaan nimankii diinta horay ugu sarreeyay waxay hilmaameen midnimada Allahu ta’ala. Waxay curiyeen saddexleyda **Trinity**. Waxay yiraahdeen Ciise waa wiilka Ilaah, taasoo ka dhigtay mushrikiin. Dhowr waqti kadib, xilligii boqorkii Roomaan Claudius II [215–271 Miilaadiga], Yûnus Shammas, oo ahaa Baadariga Antiokh, wuxuu ku dhawaaqay midnimada Allahu ta’ala. Wuxuu dad badan ku soo celiyay jidka saxda ah, sidaas darteedna waxay ku biireen Ahl al-Kitaab. Hase yeeshee wadaaddadii isaga beddelay waxay dib ugu noqdeen caabudidda saddex Ilaah. Constantine Weyn [274–337 Miilaadiga] wuxuu ku daray sanam-caabudka diinta ’Isa ‘’alayhis-salam’. Sanadkii 325, wuxuu isugu yeeray 318 wadaad shir diimeed ka dhacay Nicea (Iznik), wuxuuna sameeyay diin Masiixi cusub. Shirkan, wadaad la oran jiray Arius wuxuu yiri Allaahu ta’aalaa waa mid, ’Isa-na waa abuurkiisa. Laakiin Alexandrius, oo ahaa madaxa shirkan iyo Baadariga magaalada Iskandariya, wuxuu ka eryay kaniisadda. Constantine Weyn wuxuu ku dhawaaqay in Arius uu yahay gaal wuxuuna aas-aasay mabda’a kooxda Malakâiyya (Melchite); arrintan waxaa lagu qoray kitaabka **al-Milal wa-n-Nihal** iyo buug taariikheed uu qoray Jirjis Ibn al-’Amid, oo ahaa taariikhyahan Giriig ah oo Bayzantiyiin ah kuna noolaa intii u dhaxaysay 601–671 H (1205–1273 Miilaadi)

magaalada Dimishiq. Sannadkii 381, shirkii labaad ayaa lagu qabtay magaalada Constantinople (Istanbul), waxaana Makdonius lagu eedeeyay kufri sababtoo ah wuxuu sheegay in 'Isa ''alayhi-salam' uusan ahayn Ruh al-Quds (Naxariista Quduuska) balse uu yahay makhluuq. Sannadkii 395, boqortooyadii Roomaanka ayaa u kala jabay laba qeybood. Sannadkii 421, shirkii saddexaad ayaa lagu qabtay Constantinople si loo baaro kitaab uu qoray Nestorius, oo ahaa Baadariga magaaladaas, kaasoo sheegay: "Isa wuxuu ahaa insaan. Lama caabudi karo. Waxaa jira oo keliya laba uqnum. Allaha weyne waa mid keliya. Sifooyinkiisa kala ah: Jiritaanka, Nolosha, iyo Cilmiga sifada 'Nolosha' waa Ruh al-Quds, sifada 'Cilmiga' ayaa gashay 'Isa, markaasuu Ilaah noqday (ayuu yiri Nestorius). Maryama ma ahayn hooyada Ilaah. Waxay ahayd hooyada nin. 'Isa wuxuu ahaa wiilka Allah." Aragtidii uu soo bandhigay waa la aqbalay. Madhhabka Nestorius wuxuu ku faafay waddamada Bariga. Dadkii raacay madhhabkaas waxaa loo yaqaannay Nesturi (Masiixiyiinta Nestoriyaanka ah). Sannadkii 431, shirkii afraad ayaa lagu qabtay magaalada Ephesus, halkaas oo fikradaha Dioscorus la aqbalay, Nestorius-na lagu eedeeyay kufri (wuxuu dhintay 439, Masar). Labaatan sano kadib, 734 wadaad ayaa isugu yimid golihii shanaad ee ka dhacay Kadıköy sannadkii 451, waxaana la diiday qoraalladii Dioscorus, oo ahaa Baadariigii Patriarch magaalada Iskandariya Alexandria. Fikradda Dioscorus oo ahayd in 'Isa ''alayhi-salam' uu yahay Ilaah ayaa sababtay in la abuuro madhhabka Monophysite oo sidoo kale loo yaqaan Ya'qûbiyya, taasoo magaceedu ka yimid magaca dhabta ah ee Dioscorus: Ya'qub (Jacob). Mercianus, boqorkii Bayzantiyiinta waqtigaas, wuxuu meel walba ku shaaciyay go'aanka lagu beeniyay Dioscorus. Dioscorus wuu cararay, wuxuuna faafiyay caqiidada uu aaminsanaa magaalada Qudus iyo Masar. Dadkii raacay waxay caabudaan 'Isa ''alayhi-salam'. Suryaniyiinta maanta (Masiixiyiinta ku hadla luqadda Siriyaanka) iyo Maronite-yada ku nool Ciraaq, Suuriya iyo Lubnaan waxay ka tirsan yihiin madhhabka Ya'qubiyya.

Madhhabkii laga oggolaaday shirka Kadıkoy lana ansixiyay boqor Mercianus waxaa lagu magacaabaa Malakaiya (raacayaasha boqortooyada). Waxay la mid tahay madhhabkii laga oggolaaday shirkii ugu horreeyay ee guud ee lagu qabtay magaalada Nicea. Hoggaankooda waa Baadariga magaalada Antioch. Waxay ugu yeeraan sifaha Cilmiga "Kalima" (Erayga) iyo sifaha Nolosha "Ruh al-quds" (Ruuxa Quduuska ah); marka ay ku midoobaan bini'aadam, waxaa la yiraahdaa **'uqnum'.** Waxay aaminsan

yihiin saddex ilaah: 'Aabbaha', oo ah uqnûmka jiritaanka, Ciise oo ah 'Wiilka'; iyo (Maryama) oo ah ilaahad. Waxay 'Isa ''alayhi-salam' ugu yeeraan Ciise Masiix **Jesus Christ**.

Afartan iyo labaatan kooxood ee Masiixiyiinta waxaa si faahfaahsan looga warramay buugga Carabiga ah ee **Idhar ul-haqq** iyo buugga Turkiga ah ee **Diya' ul-qulub.**[6]

Dhammaan kooxahan waxay ahaayeen kuwo daacad u ah Baadariga Rome ilaa sanadkii 446 [1054 A.D.]. Guud ahaan, waxaa loo yaqaanay **Katoolik.** Sanadkii 1054, Michael Cirolarius, Baadarigii Constantinople, wuxuu ka go'ay Baadariga Rome wuxuuna bilaabay inuu si madaxbannaan u maamulo kaniisadaha Bariga. Kaniisadahaan waxaa loo yaqaan **Orthodox.** Waxay raacsan yihiin madhhabka Ya'qubiyya. Sanadkii 923 [1517 A.D.], wadaad Jarmal ah oo la oran jiray Luther ayaa kacdoon ku qaaday Baadariga Rome, waxaana raacay kaniisado dhowr ah. Waxaa loo yaqaan **Masiixiyiinta Bariga**.]

Sida la arkayo, inta badan Masiixiyiinta ayaa ka sii xun Yuhuudda, waxaana Aakhiro lagu cadaabi doonaa si ka daran, maadaama ay diideen Nabi Muxammad ''alayhi-salam' iyo sidoo kale ay u gafaan uluhiyyadda (Rabbinimada); waxay rumaysan yihiin saddex Ilaah (Trinity), waxayna caabudaan 'Isa iyo hooyadii Maryam iyagoo ilaahay ka dhigaya; sidoo kale waxay cunaan hilibka maydka ah **maita**.[7] Yuhuuddana; waxay diideen laba Nabi, balse way og yihiin in Ilaahay yahay mid keliya, sidoo kalena ma cunaan hilib mayd ah. Si kastaba ha ahaatee, Yuhuuddu waxay aad

6 Kitaabka **Idhar al-haqq** waxaa lagu daabacay af Carabi ah magaalada Istanbul sanadkii 1280 (1864 A.D.). Kitaabkan, Rahmatullah Efendi oo ka soo jeeday Hindiya (Allah ha u naxariisto), kana baxay dunida Maka sanadkii 1306 H., wuxuu si faahfaahsan uga warramayaa doodihii uu la yeeshay wadaaddada Masiixiga ah ee Hindiya sanadkii 1270 iyo Istanbul markii dambe, wuxuuna muujinayaa sida uu u kharribay doodooda. Faalloooyin ku saabsan doodahaas waxaa lagu daray daabacaaddii Istanbul ee buugga Faarisiga ah ee **Saif al-abrar. Kitaabka Izhar al-haqq** wuxuu ka kooban yahay laba qaybood: Qaybtii koowaad waxaa Turkiga u tarjumay Nüzhet Efendi Xoghayaha Guud ee Wasaaradda Waxbarashada, waxaana lagu daabacay Istanbul cinwaanka **Idhah al-haqq**qaybta labaad waxaa tarjumay Seyyid Omer Fehmi bin Hasan sanadkii 1292 A.H. waxaana lagu daabacay Bosnia sanadkii 1293 [1876 A.D.] cinwaanka **Ibraz al-haqq**. **Kitaabka "Diya' al-qulub"** ee uu qoray Is'haq Efendi oo ka soo jeeda Harput waxaa lagu tarjumay Ingiriisi cinwaanka **Uma jawaabi karo** waxaana lagu daabacay (Istanbul sanadkii 1990).

7 Islaamku wuxuu dhigaa habka saxda ah ee lagu gowraco xoolaha la cuni karo. Haddii aan si shareecada tilmaantay loo gowracin, hilibkiisu wuxuu noqdaa mayd **maita**, oo aan la cuni karin.

uga cadow badan yihiin Islaamka. Inkastoo qaar ka mid ah Yuhuuddu ay noqdeen mushrikiin sida Masiixiyiinta iyagoo leh, "'Uzair waa wiilka Ilaah," haddana dhammaantood waxaa lagu magacaabaa Ahl al-Kitaab. Orthodox-ka, Katoolikada iyo Masiixiyiinta Bariga waxay akhriyaan noocyo kala duwan oo Baybalka ah, waxayna sheegtaan inay raacaan 'Isa ''alayhi-salam'. Si kastaba ha ahaatee, madhhab kasta wuxuu leeyahay aragtiyo khilaafsan xagga caqiidada iyo cibaadada. Guud ahaan, waxaa loo yaqaan Nasara, Masiixiyiin, ama Ahl al-Kitaab. Yuhuuddu waxay is leeyihiin waxay ku sugan yihiin diintii Musa ''alayhi-salam'.[8]

Markii Nebigeennu ''alayhi-s-salatu wa-s-salam' u gudbay Aakhiro sanadkii 11-aad ee Hijriga, Abuu Bakr as-Siddiq 'radiy-Allâhu 'anh' ayaa noqday Khaliifah; Wuxuu dhintay isagoo 63 jir ah, 13 sano kadib Hijriga. Ka dib, 'Umar al-Faruq 'radiy-Allahu 'anh' ayaa noqday Khaliifah. Wuxuu shahiiday isagoo 63 sano jir ah, sanadkii 23-aad ee Hijriga. Dabadeed, 'Uthman Dhu'n-Nurain 'radiy-Allahu 'anh' ayaa noqday Khaliifah. Wuxuu shahiiday isagoo 82 jir ah sanadkii 35aad ee Hijriga. Intaa kadib, 'Ali 'radiy-Allahu ta'ala 'anh' ayaa noqday Khaliifah. Wuxuu shahiiday isagoo 63 jir ah sanadkii 40aad ee Hijriga. Afartan Khaliifah waxaa loo yaqaan **al-Khulafa ar-Rashidin**. Sida waqtigii Asr as-Sa'ada, xukunka (ah'kam) **Shareecada** ayaa si dhammeystiran loo dhaqan geliyey, caddaalad, daacadnimo iyo xorriyadna way barwaaqowday intii ay xukunka hayeen. Xeerarka Shareecada waxaa loo dhaqan geliyay si sax ah, iyada oo aan khaladaad lagu darin. Afartan Khaliifah waxay ahaayeen kuwa ugu fadliga badan dhammaan as-Sahabat al-kiram, darajadoodana waxay u kala sarreeyaan sida ay ugu kala dambaysay xilka khilaafada.

Xilligii Abuu Bakr 'radiy-Allahu 'anh' Muslimiintu waxay ka baxeen Jaziiradda Carabta. Markii Nebigeennu 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam' u gudbay Aakhiro, khalkhal iyo kacdoon baa ka bilowday Jaziiradda Carabta. Abuu Bakr 'radiy-Allahu 'anh' wuxuu xakameeyay kacdoonkii, wuxuuna la dagaallamay kuwa ridada galay, isagoo mar kale mideeyay Muslimiinta sida ay ahayd waqtiyadii Asr as-Sa'ada. Markii 'Umar 'radiy-Allahu 'anh' noqday Khaliifah, wuxuu jeediyay khudbad:

8 Sida ku xusan Ansiklobidiya laba mug leh oo ka hadlaysa diimaha: sanadka 1995, tirada guud ee dadka dunida waxay ahayd 4.550 bilyan. Waxaa jiray 1.060 bilyan Muslimiin ah, 1.870 bilyan Masiixiyiin ah [1.042 bilyan Katoolik, 0.50 bilyan Masiixiyiinta Bariga, iyo 0.174 bilyan Orthodox], 0.140 bilyan Yuhuud ah, iyo 1.660 bilyan ah dad mushrikiin ah iyo kuwo aan rumaysan wax diin samawi ah ama Nabi toona.

“Asxaabta Rasuulkaow! ‘radiy-Allahu ta’ala ’anhum ajma’in’. Carabtu waxay idin siin kartaa kaliya geeddo baradhada ah oo loogu talagalay fardihiinna. Laakiin, Allaahu ta’aalaa wuxuu u ballan qaaday Nabi Muxammad ‘’alayhi-s-salam’ in uu Ummadiisa siin doono dhulal iyo guryo ku yaal daafaha adduunka oo dhan. Halkee bay joogaan ciidankii qabsan lahaa dhulalkaas la ballan qaaday, oo helilahaa ganacsiyo adduunyo iyo darajooyinka ghazi iyo shahiid Aakhiro? Aaway mujaahidiinta ghazis naftooda u huraya, guryahooda uga tagaya si ay addoomaha Ilaahay uga badbaadiyaan dulmanayaasha, Ilaahay dartiis?”. Erayadan ayuu ku dhiirrigeliyay asxaabta kirâm si ay ugu baxaan jihaad iyo dagaal ghaza. Khudbaddan ’Umar ‘radiy-Allahu ’anh’ ayaa sabab u noqotay fiditaanka degdegga ah ee dhulalka Islaamka oo saddex qaaradood ah iyo dad badan oo laga ciribtiray gaalnimo. Ka dib khudbaddan, Asxaabtu waxay si wadajir ah u dhaarteen inay sameeyaan jihaad oo ay la dagaallamaan cadowga ilaa dhimasho. Ciidamo hubeysan oo si wanaagsan loo habeeyay sida uu Khaliifku amray, ayaa Muslimiinta uga baxay dhulkooda Carabta, kuna fiday meel kasta. Badankood dib uguma soo noqon, waxayna ku dagaallameen halka ay tageen ilaa ay ka shahiideen. Sidaas darteed, dalal badan ayaa muddo gaaban lagu furtay. Maalmahaas, waxaa jiray laba boqortooyo oo waaweyn: Roomaanka iyo Faarisiyiinta. Muslimiintu waxay ka adkaadeen labadaba. Gaar ahaan, boqortooyadii Faarisiyiinta si buuxda ayey u burburtay, dhammaan dhulkeediina Muslimiintu way la wareegeen. Dadkii degganaa dalalkaas waxay heleen sharaf weyn oo ah inay Muslim noqdaan, nabad ayeyna ku noolaadeen adduunkan, Aakhirona barwaaqo. Xilligii ’Uthman iyo ’Ali ‘radiy-Allahu ’anhuma’ Muslimiintu waxay isku hurayeen dagaalka ghaza. Si kastaba, xilligii ’Uthman ‘radiy-Allahu ’anh’, dad baa kacdoon sameeyay, iyagoon ugu dambeyn dilay Khaliifkii. Waqtigii ’Ali ‘radiy-Allahu ’anh’, khalkhal iyo kacdoon Khawaarij ah ayaa kacay. Kala duwanaansho ayaa Muslimiinta dhexdeeda ka bilowday. Maadaama guusha iyo furashada dhulalka ay ku iman jirtay mideysnaanta, xilligii ay maamulayeen lama furan dhulal sida xilligii ’Umar.

Xilligii Khulafa ar-Rashidin wuxuu socday soddon sano. Soddonkaas sano, sida xilligii Nabi Muxammad ‘’alayhi-s-salam’, barwaaqo iyo cadaalad bay ku dhammaadeen. Intaa kadib, bidco iyo waddooyin khaldan ayaa Muslimiinta dhexdeeda ka dillaacay. Kaliya kuwii si dhab ah u rumaystay oo si buuxda ugu dhaqmay shareecada Islaamka sidii ay u dhaqmeen Saxaabada Kirâm (radiy-Allahu ta’ala ’anhum ajma’in) ayaa badbaaday.

Wadadoodu waa wadada **Ahl as-Sunnat wal-Jama'a**. Tani waa wadada kaliya ee saxda ah. Wadadii Nebigu iyo Asxaabtiisu ku socdeen waa tii ay muujinayaan culimada Ahl as-Sunnah 'rahmatullahi 'alaihim ajma'in'. Wadadii khaldan waxaa la hilmaamay, maanta dalal badan oo Muslimiin ahna waxay ku socdaan wadadan saxda ah. Kooxda kaliya ee weli jirta ee aan la jaanqaadi karin Ahl as-Sunnah waa Shiicada. Shiicadu waxay sheegtaan in: "Khilaafadu ay ahayd xaqii Ali's radiyallaahu canhu, balse Abuu Bakr iyo Cumar radiyallaahu canhumaa ay si xoog ah uga qaadeen xaqaas," sidoo kalena waxay aflagaadeeyaan inta badan ee asxaabta kirada leh (Saxaabada Kiram). [Maanta, dadka loo yaqaan Muslimiinta ama Ummadda Muhammadiyya, waxay u kala baxaan saddex qaybood oo waaweyn: Ahlus-Sunna, Shiico, iyo Wahhaabiya.][9]

Ahl as-Sunna marka laga hadlayo cibaadooyinka iyo ficillada diinta, waxay u kala baxaan afarta Madhhab. Madhhabka koowaad waa **Madhhabka Hanafi**, waxaana aasaasay al-Imam al-Aʿzam Abu Hanifa Nuʿman ibn Thabit (rc). "Hanif" micneheedu waa qof si saxsan u rumaysan oo si dhab ah ugu dheggan Islaamka. "Abu Hanifa" macnaheedu waa "aabbaha dadka runta ah ee Muslimiinta ah", waana la baxay magacaas inkastoo uusan wax gabadh ah la oran jiray Hanifa dhalin. **Madhhabka labaad waa Maliki**, waxaana aasaasay Imam Malik ibn Anas (rc). Madhhabka saddexaad waa **Shafiʿi,** oo uu aasaasay Imam Muhammad ibn Idris ash-Shafiʿi (rc). Saxaabiga la oran jiray Shafiʿ wuxuu ahaa awoowga awoowgii Imaamka, waana halka uu magaca iyo madhhabkuba ka soo jeedaan. Sidaas darteed ayaa isaga iyo madhhabkiisaba loogu yeeraa Shafiʿi. Madhhabka afraad waa **Hanbali**, waxaana aasaasay Ahmad ibn Hanbal (rc). [Sida ku qoran hordhaca kitaabka **Radd al-Muhtar** ee uu qoray Ibn ʿAbidin, afartan imaam waxay dhasheen sanadihii hijriga ah 80, 90, 150 [767 A.D.] iyo 164, waxayna geeriyoodeen sanadihii 150, 179, 204 iyo 241 hijri.]

Marka laga hadlayo i'tiqaad (caqiidada diinta), afarta madhhab ma kala duwana midkoodna. Dhammaantood waxay ka tirsan yihiin Ahl as-Sunna, waxayna wadaagaan rumaysad isku mid ah iyo saldhig diimeed oo isku mid ah. Afartan Imaamba waxay ahaayeen mujtahidiin waaweyn oo si guud loo aqoonsanaa lana ixtiraamo. Laakiin way ku kala aragti duwanaadeen

9 Zindiiqyada la yiraahdo Ahmadiyya (Qadiyanis) iyo Baha'is oo la aasaasay Hindia, iyo dadka bidcada ah ee Tabligh-jama'at loo yaqaan, wax xiriir ah la ma leh Islaamka. Saddexdaas kooxoodba way ka leexdeen Ahl as-Sunnah. (Fadlan eeg cutubka 36aad ee qaybta labaad ee **Endless Bliss**.)

arrimo yar-yar oo ku saabsan ficillada (Ahkam-i Islamiyya).

Allahu taʿala iyo Rasuulkiisa (NNKH) dartiis Muslimiinta u naxariistay, kuma aysan caddeyn si toos ah Qur'aanka iyo xadiisyada qaababka dhammaan ficillada la xiriira.[10] Arrimo badan waxaa laga fahmay analogi ahaan, iyadoo la barbardhigay waxyaabo cad loo sheegay. Culimada awoodda u leh inay ka soo saaraan xukun arrin aan si cad loo sheegin, iyadoo la barbardhigayo xukunnada cad, waxaa loo yaqaan **mujtahid.** Waxay ahayd waajib, taasoo la micno ah in Qur'aanka Kariimka ah iyo xadiisyada shareefka ah lagu amray in mujtahidku uu ku dadaalo awooddiisa oo dhan si uu u garto sida arrin gaar ah loo fulinayo. Isaga iyo dadka raacsanba, waxaa ku waajib ah inay arrintaas ku fuliyaan sida uu isagu u fahmay ama u doortay **(ijtihaadkiisa)**, taasoo uu rumaysan yahay inay tahay xalka ugu dhow ee saxda ah. Haddii uu ku khaldamo raadinta xalka saxda ah, laguma xisaabin doono dambi; wuxuu helayaa ajar sababtoo ah dadaalkiisa, waayo bini'aadamku wuxuu ku xiran yahay dadaalkiisa. Haddii uu qaldamo, wuxuu heli doonaa hal ajar. Haddii uu saxo, wuxuu helayaa toban ajar. Dhamaan Saxaabada (rc) waxay ahaayeen culimo weyn, kuwaas oo mujtahidiin ahaa. Jiilkii xigay Saxaabada waxaa ka mid ahaa culimo awood u lahaa ijtihad, waxayna yeesheen dad badan oo raacsanaa. Waqti kadib, inta badan madhhabadii kale way baaba'een, waxaana Ahl as-Sunna ka haray oo kaliya afarta Madhhab. Si looga hortago in dad cusub sheegtaan inay yihiin mujtahidiin kana fogaadaan wadadii saxda ahayd, Ahl as-Sunna waxay go'aansadeen inaysan raacin Madhhab aan ahayn afartan. Malaayiin qof oo ka tirsan Ahl as-Sunna ayaa raacay mid ka mid ah afarta madhhab eeas. Maaddaama caqiidada afartan madhhab ay isla tahay, midkoodna kama kale dhigo khaldan mana isku eedeeyaan bidco ama in ay yihiin firqooyin baadi ah. Markuu Muslimku qiro in jidka toosan uu yahay jidka afarta madhhab, wuxuu u arkaa in madhhabkiisa uu u dhow yahay sax. Maaddaama aan si cad loo caddayn sida loo fulinayo waxyaabaha lagu go'aaminayo ijtihaad, waxaa suurtagal ah in madhhabka qofku raacsan yahay uu khaldan yahay, mid ka mid ah saddexda kalena uu saxan yahay. Sidaas darteed, waxaa fiican in qofku yiraahdo: "Madhhabkaygu waa sax, balse wuu khaldan karaa; madhhabada kale waa khalad, laakiin midkood sax buu noqon karaa." Sidaa darteed, haddii aysan jirin wax dhib ah ama

10 Haddii arrimahaasi si cad loo sheegi lahaa, waxay noqon lahaayeen kuwo waajib ama sunno ah in si toos ah loo raaco. Qofka aan waajibaadka qaban wuu dambeyn lahaa, qofka u arka wax aan qiimo lahayna wuxuu ku dhici lahaa gaalnimo, nolosha Muslimkuna way adkaan lahayd.

culays ah, ma bannaana in afarta madhhab la isugu dhex qaso iyadoo hal arrin laga qaato madhhab, arrin kalena laga qaato madhhab kale. Qofku waa inuu si buuxda ula jaanqaado madhhabka uu raacsan yahay, isagoo baranaya axkaamtiisa haddii aysan jirin wax haraj ah.[11]

Culimada intooda badan waxay yiraahdeen madhhabka Hanafiga ayaa u dhow inuu sax noqdo. Sidaas darteed, madhhabkan ayaa ku fiday inta badan waddamada Muslimiinta. Ku dhowaad dhammaan Muslimiinta ku nool Turkistaan, Hindiya iyo Anatolia waa Hanafiyiin. Galbeedka Afrika oo dhan waa Maliki. Waxaa jira Malikiyiin ku sugan qaar ka mid ah xeebaha Hindiya. Kurdiyiinta, Masar, Carabta iyo Daghistan waxay intooda badan yihiin Shafi'iyiin. Hanbaliyiintu waa tiro yar; waqti hore waxay badnaayeen Dimishiq iyo Baqdaad.

Al-Adillatu ash-Shar'iyya waxay ka kooban yihiin afar: Qur'aanka, Xadiisyada, Ijma' iyo Qiyas.

Marka mujtahidiintu aysan si cad uga helin Qur'aanka sidii camal gaar ah loo qabanayo, waxay u noqon jireen hadith-i-sherif. Haddii aysan hadithka sidoo kale wax cad ka helin, waxay ku go'aamin jireen in falkaas lagu saleeyo ijma' haddii uu jiro mid khuseeya arrintaas.[12]

Haddii aan xitaa lagu helin dariiqa saxda ah ee camalkaas lagu sameeyo ijma', markaa waxaa khasab noqonaysa in la raaco qiyas-ka mujtahidiinta. Imam Malik 'rahmatullahi 'alaih' wuxuu sheegay in marka laga soo tago afartaas daliil, midnimada iyo dhaqanka dadka ku noolaa Madînatul Munawwara waqtigii la joogi jiray uu isna daliil yahay. Wuxuu yiri: "Dhaqankooda [midnimadooda] waxa uu ka yimid aabayaashood, awoowayaashood, waana mid asalkiisu ka yimid Rasuulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam'." Wuxuu kaloo yiri: daliilkan ayaa ka lagu kalsoonaan badan yahay qiyas-ka. Si kastaba ha ahaatee, imaamyada saddexda kale ee

11 Si kastaba ha ahaatee, haddii uu qofka (ku adkaado) **haraj** fulinta arrin si waafaqsan madhhabkiisa, waxaa u banaan inuu raaco madhhab kale arrintaas gaar ahaan. Laakiin arrintaasi waxay ku xiran tahay shuruudo gaar ah. Qofkaas waa inuu si buuxda u raaco shuruudaha Madhhabka uu qaatay ee ku saabsan arrintaas marka uu ka faa'iidaysanayo. Waxaa lagu sheegay kitaabka Ibni ʿAbidin, qeybta ku saabsan **Nikah-i-rij'i,** in culimada Madhhabka Hanafi ay bixiyeen fatwo oggolaanaya in la raaco Madhhabka Maliki xaaladahaas.

12 **Ijma'** micnihiisu waa "midnimo iyo isku ra'yi"; dhammaan asxaabta Nabiga (Sahabat al-kirâm) oo si isku mid ah wax u faallaynaya ama u camal falaya. Ijma'ga Tabi'unta, oo ah dadkii raacay asxaabta, sidoo kale waa daliil la aqbali karo. Waxa ay sameeyaan ama yiraahdaan dadka ka dambeeya Tabi'un, gaar ahaan dadka maanta jooga, kuwa diin cusub keenaya ama jaahiliinta ah, laguma tirin karo ijma'.

Madhhab-ka kama aysan dhigin dadka degganaa Medina daliil sharciyeed lagu tiirsado.

Waxaa jiray laba hab oo lagu **sameeyo ijtihad.** Mid ka mid ah wuxuu ahaa habka culimada Ciraaq, oo loo yaqaan habka **ra'yiga** ama **qiyas**: haddii uusan Qur'aanka ama hadithku si cad u caddayn sida wax loo sameeyo, waxaa la raadin jiray camal kale oo la mid ah oo si cad loogu sheegay. Markii la helay, falka la doonayo in la sameeyo waxaa loo ekeyn jiray sida camalkaas kale oo la mid ah. Ka dib asxaabta, hormuudka mujtahidiinta habkan ra'yiga ah wuxuu ahaa Imam al-a'zam Abu Hanifa.

Habka labaad wuxuu ahaa kan culimada Hijaz, oo loo yaqaan habka **riwaya** (dhaqan). Waxay dhaqan ahaan ka doorbidi jireen qiyas dhaqanka dadka ku nool Madina. Mujtahidkii ugu weynaa ee habkan raacay wuxuu ahaa Imam Malik oo ku noolaa Madinatul Munawwara. Imam Shafi'i iyo Imam Ahmad ibn Hanbal waxay ka qeybgaleen darsiyada Imam Malik. Al-Imaam ash-Shaafi'i, markii uu bartay manhajkii habkii Imaam Maalik, wuxuu u safray magaalada Baqdaad, halkaas oo uu ka bartay habkii al-Imaam al-A'zam raximahullaah isagoo ka helay ardaydiisii. Kadibna, wuxuu isku daray labadaas hab oo uu ka dhisay manhajkiisa gaarka ah. Wuxuu dhisay hab cusub oo ijtihad ah. Maadaama uu ahaa nin fasahaad iyo suugaanta aad ugu xeel dheer, wuxuu si fiican u fahmay macnaha aayadaha iyo hadithyada, wuxuuna go'aansaday sida fal kasta loo fulinayo isagoo dooranaya xalka uu u arkay midka ugu xooggan. Haddii uusan helin xal kale oo caddayn ku filan leh, wuxuu la yimid ijtihad isaga qudhiisa, isagoo adeegsanaya habka qiyas. Ahmad ibn Hanbal isna wuxuu aaday Baghdad ka dib markuu bartay habka Imam Malik. Halkaas ayuu ka bartay habka qiyaasta qiyas isagoo ka helay ardayda al-Imaam al-A'zam 'raximahullaahi calayh'. Si kastaba ha ahaatee, maadaama uu xafidsanaa hadithyo badan, wuxuu marki hore ijtihad ku sameyn jiray isagoo is barbar dhigayay hadithyada si uu u arko sida ay isugu waafaqaan. Sidaas darteed, wuxuu khilaafay saddexda kale ee Madhhabyo arrimo badan oo la xiriira xeerarka shareecada Ahkam-i-islamiyya.

Xaaladda afartan Madhhab waxay la mid tahay dad magaalada degan oo, marka ay wajahaan dhibaato aan si cad uga muuqan sharciga, isu yimaada si ay ugu xalliyaan iyadoo loo ekeynayo qodob kale oo sharcigu si cad u tilmaamay. Mararka qaar ma awoodaan inay gaaraan heshiis midaysan. Qaar ka mid ah waxay yiraahdaan ujeeddada Dawladdu waa ilaalinta magaalooyinka si raaxo loogu helo dadka. Iyagoo adeegsanaya caqli iyo

aragti, waxay dhibaatada ku xalliyaan isbarbardhigga kiis la mid ah oo sharciga si toos ah u qeexayo. Habkani wuxuu la mid yahay madhhabka Hanafi. Kuwo kale waxay la socdaan dhaqanka masuuliyiinta ka yimid caasimadda, wayna ku daydaan. Waxay yiraahdaan dabeecadahooda waxay muujinayaan ujeeddada Dawladda. Habkani wuxuu la mid yahay madhhabka Maliki. Kuwo kale waxay helaan sida wax loo sameeyo iyagoo baaraya hadalka iyo macnaha guud ee sharciga. Kuwaasi waxay la mid yihiin madhhabka Shafi'i. Kuwo kale waxay sax ku go'aamiyaan sida wax loo fulinayo iyagoo isu keenaya qodobada kale ee sharciga oo isbarbardhigaya. Kuwaasi waxay la mid yihiin madhhabka Hanbali. Sidaas darteed, kasta oo ka mid ah madaxda magaalada wuxuu helaa xal, wuxuuna leeyahay xalkaygu waa sax waana waafaqsan yahay sharciga. Laakiin waxa sharcigu oggol yahay waa hal mid oo keliya, saddexda kalena waa khaldan yihiin. Si kastaba, khilaafkoodu sharciga kuma salaysna ujeeddo inay diidaan, waxay dadaal ugu jiraan fulinta amarrada dawladda. Sidaas darteed, midkoodna looma tixgelinayo dambiile. Waxaa laga yaabaa in lagu ammaano dadaalkooda weyn. Laakiin kuwa xaqa ogaada ayaa si dheeraad ah loo ammaanayaa, abaalmarinna waa la siinayaa. Arrinta afarta Madhhab waa sidaas oo kale. Wadada uu Allaahu ta'aalaa jecel yahay waa mid kaliya oo ka mid ah kuwaas. Marka la eego camal gaar ah oo ay afarta Madhhab ku kala duwan yihiin, midkood waa sax, saddexda kalena waa khaldan yihiin. Laakiin, maadaama imaam kasta oo madhhab ah uu si adag ugu dadaalay inuu helo jidka saxda ah, kuwii khaldan way la cafin doonaa. Xitaa abaal marin bay heli doonaan, waayo, Nebigeenna (sall-Allahu 'alayhi wa sallam) wuxuu yiri: **"Umaddayda ciqaab looguma samayn doono khaladaad iyo hilmaamid."** Kala duwanaanshahooda wuxuu ku saabsan yahay arrimo yar oo aan muhiim ahayn. Maadaama ay isku raacsanaayeen caqiidada iyo badanka cibaadooyinka, kuwaas oo si cad loogu sheegay Qur'aanka kariimka ah iyo xadiisyada, wax is-celin ah ma jirin dhexdooda.

[**Su'aal:** "Wahhaabiyada, koox bidco ah oo Ingiriisku dhisay, iyo dadka akhriya buugaagtooda waxay yiraahdaan: 'Madhhab-yadu waxay soo baxeen qarnigii labaad ee Hijriga. Madhhabkee ayey ka tirsanaayeen Saxaabada (Ṣahabah) iyo Taabi'iinta (Tabi'un)?

Jawaab:'Imam al-madhhab' wuxuu ahaa caalim weyn oo ururiyay cilmigii diinta ee uu ka helay Sahâbada Kariimka ah, kuwaas oo si cad loogu sheegay Qur'aanka kariimka ah iyo Xadiisyo sharaf leh, wuxuuna

ku qoray buugaag. Wixii waxbarasho ah ee aan si cad loo sheegin, wuxuu u fiirsan jiray isagoo isbarbardhigaya kuwa si cad loo cadeeyay. Waqtigii afarta Imaam ee caanka ah, waxaa jiray imaamyo kale oo badan, mid kastana wuxuu lahaa madhhab u gaar ah. Laakiin dadka raacay madhhab-yadooda way yaraadeen qarniyo kadib, ugu dambeyntiina cidna kama hartay maanta."[13] Sahabi kasta wuxuu ahaa mujtahid, caalim qoto dheer ah, iyo imâm madhhab. Mid kastaaba wuxuu lahaa madhhab u gaar ah, wuxuuna ka sarreeyay kana cilmi badnaa afarta imaam ee madhhabyada. Madhhab-yadoodu waxay ahaan kareen kuwo ka saxan oo ka sarreeya. Laakiin maadaama aysan qorin buugaag, madhhab-yadooda waa la illaaway. Dhawaan waxa ay noqotay mid aan suurtagal ahayn in la raaco madhhab aan ahayn afarta. In la yiraahdo, "Sahabadu madhhabkee bay raaceen?" waxa ay la mid tahay in la yiraahdo, "Kornaylku guuto tee ayuu ka tirsan yahay?" ama "Macallinka fiisigisku fasalkee ayuu dhigtaa?"

Waxaa lagu qoray buugaag badan in afar boqol oo sano ka dib Hijriga aysan jirin culumo awood u leh ijtihad mutlaq ah. Xadiis ku yaal bogga 318 ee **Al-Hadiqa** ayaa sheegay in ay sii kordhi doonaan rag diimeed oo been ah oo bidco ah. Sababtaas awgeed, Muslimiinta Sunniga ah maanta waa in ay raacaan **(taqlid)** mid ka mid ah afarta madhhab ee la yaqaan. Taas macnaheedu waa, waa in ay akhriyaan oo qaataan buugaagta **'ilm al-hal-ka** ee mid ka mid ah afarta madhhab si ay u yeeshaan imin iyo in ay camalkooda la jaanqaado buugaagtan. Sidaas darteed, waxay noqonayaan xubno ka tirsan mid ka mid ah madhhab-yadan. Qof aan raacin midkood ma noqon karo Sunni; wuxuu noqonayaa qof aan **madhhab lahayn**, mid ka tirsan 72-da kooxood ee bidcada ah ama diinta ka baxay.[14]

Qoraaga buugga **Mizan-ul Kubra** 'rahmatullâhi ta'ala 'alaih' wuxuu ku qoray horudhaca: "Dhammaan madhhab-yadii la ilaaway iyo afarta maanta jira waa sax waana ansax. Midkoodna kama sarreeyo mid kale, maxaa yeelay dhammaantood waxay ku saleysan yihiin isla ilaha Islaamka. Madhhab kasta waxa uu leeyahay wax sahlan **(rukhsa)** iyo wax adag **('azima).** Haddii qof awoodo inuu sameeyo 'azima' balse uu u leexdo rukhsa, wuxuu ka dhigayaa diinta mid lagu ciyaaro. Qofka uu jiro cudur daar [oo aan awoodeynin inuu sameeyo 'azima] wuu samayn karaa rukhsa.

13 **Al-Hadiqa,** p. 318

14 Xaqiiqadan waxaa lagu qoray **Bahr**, **Hindiyya**, qaybta "Zabayih" ee **At-Tahtawî** iyo qaybta "Baghis" ee **Radd al-Muhtâr**. Intaa waxaa dheer, bogga 52 ee **al-Basa'ir** waxaa ku qoran in tafsiirka Axmed Sawi uu sheegay in isla taas lagu sheegay Surat al-Kahf.

Rukhsada uu sameeyo qofka cudurdaaran waxay la mid tahay ajarka uu heli lahaa haddii uu sameyn lahaa 'azima. Waxaa waajib ku ah qofka awooda inuu sameeyo 'azima halkii uu ka samayn lahaa rukhsada madhhabkiisa. Sidoo kale, haddii camal uu ku fudud yahay madhhabkiisa laakiin uu ku adagyahay madhhab kale, waxaa waajib ku ah inuu raaco midka adag. Waa in si buuxda looga fogaadaa nacaybka hadalka a'immat al-madhahib ama in ra'yiga qofka laga sarreeyo midkooda. Cilmiga iyo fahamka dadka kale waa wax aan la sheegin marka la barbardhigo kuwa mujtahid-yada."[15] Maadaama aan loo oggolayn qof aancudurdaar lahayn[16] inuu u dhaqmo si waafaqsan rukhsada madhhabkiisa, waxaa la fahmayaa inaan marnaba loo oggolayn in la raadiyo rukhsada madhhab kale, taasoo la yiraahdo **talfiq** (isku-darka madhhabyo).

Sida uu qoray qoraaga buugga **Durr-ul-Mukhtar** ('Alauddin Haskafi 'rahmatullahi 'alaih', 1021–1088H / 1677 A.D., Dimishiq), iyo sidoo kale faallooyinkii buugga oo lagu magacaabo **Radd-ul-Muhtar** oo uu qoray Sayyid Muhammad Emin bin 'Umar bin 'Abdul'aziz 'rahmatullahi 'alaih' kuna magac dheer **Ibni 'Abidin**: "Ma aha sax in laga raadiyo rukhsada madhhabyada si wax loo caabudo (tusaale ahaan, in laga dhigo isku-dar afarta madhhab). Tusaale ahaan, haddii dhiig kasoo baxo qof Shafi'i ah oo wuduu leh, wuduugiisu ma jabayo, halka Hanafi wuduu jabayo haddii uu dhiigo. Dhinaca kale, Shafi'i wuduu ka jabayaa haddii uu taabto qof dumar ah oo aan xaas u ahayn, halka Hanafi aysan taas wuduu jabin.[17] Sidaas darteed, haddii qofka dhiig ka yimaado jirkooda oo ay taabtaan dumar aan mahram ahayn kadib markii uu wuduu qaaday, salaadda uu ku tukado wuduugaas ma noqonayso mid sax ah. Sidoo kale, waxay tahay batil (baadil, aan sax ahayn) sida uu isku waafaqay culimada Islaamka oo idil in la raaco madhhab kale iyadoo la falgalayo camal loo eegayo madhhab kale. Tusaale ahaan, haddii eey taabto qof Shafi'i ah oo wuduuga ku marsaday biyo meel yar oo madax ah, salaaddiisa ma noqonayso sax haddii uu isku dayo inuu raaco madhhabka Maliki isagoo aan dhaqeynin meesha eygu taabtay. Salaadda qof uu ey taabtay ma noqonayso mid sax ah sida uu dhigayo Madhhabka Shafi'i. Si kastaba, sida uu dhigayo madhhabka Maliki, eygu ma aha wasakh diin ahaan (najas), balse qofka raacsan madhhabkaas waa inuu biyaha ku marsadaa dhammaan qeybta timaha leh marka uu wuduu

15 **Al-Mizan al-Kubra,** horudhac.

16 **'udhr"**waa eray farsamo oo lagu isticmaalay nooca af-Turki ah.

17 Fadlan akhri qeybta dambe ee cutubka 12aad ee buugga shanaad ee **Endless Bliss**.

samaynayo. Sidoo kale, talaq (furriin) lagu bixiyo culeys ama qasbi wuxuu yahay mid sax ah Madhhabka Hanafi, balse madhhabada kale saddexda ah uma arkaan inuu sax yahay. Sidaas darteed, ma aha wax la oggol yahay in nin uu raaco Madhhabka Shafi'i si uu ula sii guursanaado naagtii uu furay, isagoo isla markaasna guursanaya walaasheed isagoo ku xiran madhhabka Hanafi.[18] Sida ay isla garteen culimada Islaamka oo dhan, ma aha wax sax ah (sahih) in la sameeyo **talfiq** marka la fulinayo camal, taasoo la micno ah: in qofku raadiyo fududeymaha (rukhsada) madhhabyada kala duwan si uu ugu dabcado camalkiisa isagoo raacaya aragti kasta oo ugu fudud, xitaa haddii aysan is waafaqsanayn ama laga yaabo in ay ka hor imaanayso mabaadi'da madhhabka uu caadiyan raaco. Ma aha wax la oggol yahay in la sameeyo wax camal ah iyadoo aan la raacsanayn mid ka mid ah afarta madhhab."[19] Sidoo kale, waa la oggol yahay Madhhabka Shafi'i in la isku daro salaadda duhur iyo casar ama maqrib iyo cishaa haddii la leeyahay 'udhr sida safar (safar dheer) ama matar (roob xooggan). Laakiin Hanafi madhhabka kuma oggola. Waa xaaraan in Hanafi marka uu safar ku jiro uu salaadda duhur tukado xilliga casarka haddii uusan jirin baahi daran ama dhib weyn; mana noqonayso sax inuu tukado casarka xilliga duhur. Labada xaaladoodba waa sax Madhhabka Shafi'i. Marka ay jirto dhibaato weyn in lagu dhaqmo sida madhhabkiisu yahay, waxaa la oggol yahay inuu qaato dariiqa fudud (rukhsa) ee madhhabkiisa. Haddii xitaa rukhsa ay adkaato, waxaa la oggol yahay in lagu daydo madhhab kale ee cibaadadaas gaar ah. Laakiin markaas waa inuu buuxiyaa dhammaan faralka iyo waajibka cibaadadaas sida ay dhigeyso madhhabka labaad."[20] Qofka ku dayda madhhab kale cibaadadiisa kuma baxayo madhhabkiisii hore; madhhabkiisu ma beddelmin. Kaliya, inta uu samaynayo cibaadadaas, waa inuu raacaa xeerarka madhhabka kale.

Ibn 'Abidin 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' wuxuu ku leeyahay bogga 542aad ee jildka 5aad ee Raddul-Muhtar: "Haddii qof Hanafi ah uu wuduu samaysto isagoo aan niyad samayn, oo uu salaadda duhur ku tukado wuduugaas, salaaddiisu waa sax; laakiin haddii uu noqdo Shafi'i kadib xilliga casarka, oo uu tukado salaadda casarka isagoo aan niyad samayn, salaaddiisu sax ma noqonayso. Waa inuu si rasmi ah niyad u yeeshaa inuu

18 Fadlan eeg cutubka 15aad ee buugga lixaad ee **Endless Bliss** si aad u akhrido faahfaahinta ku saabsan 'talaq'.

19 **Durr al-Mukhtar,** horudhac, iyo **Radd al-Muhtar,** faallo ku saabsan.

20 **isla** halkaas, qeybta ku saabsan waqtiyada salaadda.

wuduu sameeyo oo uu dib u wuduu qaataa.[21]

"Haddii qof madhhabkiisa beddelo danta adduunyo darted iyada oo aan jirin baahi diini ah ama aqooneed, wuxuu ka dhigayaa diinta mid lagu cayaaro. Waa in la ciqaabaa. Waxaa laga baqayaa inuu ku dhinto isagoo aan iman qabin. Allaahu ta'aalaa wuxuu yiri: **'Dad aqoon leh weyddiiya.**' Sidaas darteed, waxaa waajib noqotay in la raaco mujtahid, taas oo ah in la raaco madhhab. Inaad raacdo madhhab waa suurtagal adigoo sheegaya midka aad tahay ama adigoo qalbiga ka go'aansanaya inaad raacdo. Raacidda madhhab waxay ka dhigan tahay inaad akhrido, barato, kuna dhaqanto barista imam al-madhhabka. Ma noqon kartid qof raacsan madhhab adigoo sheegaya 'Hanafi baan ahay' ama 'Shafi'i baan ahay' adigoo aan wax ka aqoon. Dadkaas waa inay bartaan sida loo cibaadaysto iyagoo la tashanaya culimada ama akhrinaya buugaagta 'ilm al-hal.[22]

"Qofka ku xun ama yareeya madhhabada, kana beddesha si uu u raadiyo dariiqyada fudud (tusaale ahaan, kan isku dara rukhsadaha madhhabada), looma aqbali doono markhaati ahaan."[23]

Ibn 'Abidin wuxuu ku qoray hordhaca buuggiisa in Khaliifa Harun ar-Rashid uu u sheegay Imam Malik: "Waxaan rabaa in buugaaga laga dhigo mid laga raaco dhammaan waddamada Muslimiinta." Imam Malik wuxuu ku jawaabay: "O Khalifa! Ha samaynin taas! Khilaafka culimada ee ku saabsan madhhabada waa naxariis Allaahu ta'aalaa ugu deeqay Umadda. Qof walba wuu raacaa madhhabka uu jecel yahay. Dhammaan madhhabada waa kuwo sax ah."

'Mu'min' ama **'Muslim'** waa qof **rumaystay** oo aqbalay barista Islaamka ee uu soo gudbiyay Nebi Muhammad ''alaihis-salam', oo ay faafiyeen Muslimiinta dunida. Baristaan waxaa lagu sheegay Qur'an al-Karimka, waxaana lagu sharraxay kumannaan xadiis. Asxaabtii Rasuulka 'sall-Allâhu 'alayhi wa sallam' ayay toos uga maqleen. **Salaf as-salihin**, oo ah culimada Islaamka ee raacay Asxaabta qarniyadii labaad iyo saddexaad, waxay ku qoreen buugtooda wixii ay ka heleen Asxaabta si toos ah ama si dadban. Culimada Islaamka ee ka dambeeyay waxay ku kala duwanaadeen tafsiirka cilmiga Salafka, taasoo sababtay in la helo 73 kooxood oo ku kala aragti duwan aasaaska iimaanka. Hal koox oo kaliya kama leexan fahamka

21 **Radd al-Muhtar**, jildka II, bogga 542. Niyyadda rasmi ah waa faral Madhhabka Shafi'i, balse ma aha faral Madhhabka Hanafi.

22 **Radd al-Muhtar**, qeybta ku saabsan ta'zir.

23 **isla** buugga, qeybta markhaatiga.

saxda ah mana aysan ku darin wax ka yimid ra'yigooda. Kooxdan oo leh caqiido sax ah waxaa lagu magacaabaa **Ahl as-Sunna** ama **Sunni**. Inta kale ee ah 72 kooxood waxay ka leexdeen jidka saxda ah iyagoo si khaldan u fasiray aayado iyo xadiisyo aan caddayn; waxaa loo yaqaannaa ahl al-**bid'a** ama **dalala-la madhhabi**, waxayna weli yihiin Muslimiin balse waxay ku jiraan bidco iyo baadi.

Dad qaar, halkii ay ka qaadan lahaayeen cilmiga caqiidada (iimaanka) iyagoo raacaya kutubta Salaf as-Saalixiin (rc), waxay fasiraan Qur'aanka Kariimka ah iyo xadiisyada shareefka ah iyadoo lagu saleynayo maskaxdooda iyo ra'yigooda kaliya. Sidaas darteed, caqiidadoodu way farowdaa gabi ahaanba, waxayna noqdaan gaalo loo yaqaan mulxidiin (mulhids). **Mulhid**-ku wuxuu is moodaa Muslim daacad ah oo ka tirsan Umadda Nabi Maxamed ''alaihis-salam'. **Munafiq**-gu wuxuu iska dhiga Muslim, balse wuxuu ku sugan yahay diin kale. **Zindiq**-gu waa mulxid aan diinta rumaysnayn, balse wuxuu iska dhigayaa Muslim si uu Muslimiinta uga dhigto kuwo diinta ka tagay. Wuxuu ku dadaalaa inuu diinta Islaamka wax ka beddelo si uu u baabi'iyo. Wuxuu cadaw ku yahay Islaamka. Tusaalooyinka dadka diinta neceb waxaa ka mid ah freemasons iyo basaasiin Ingiriis ah.[24]

Waxyaabaha looga baahanyahay Muslim inuu rumaysto kama koobna oo kaliya lixda tiir ee iimaanka. Waa waajib in la rumaysto in la gudanayo faralka la yaqaan iyo in laga fogaado xaramka la yaqaan. Qofka diida in waajibkiisa koowaad uu yahay qabashada faralka iyo ka fogaanshaha xaramka, wuu lumayaa iimaankiisa wuxuuna noqdaa **murtadd** (Khiyaanoole, Ka leexde diinta, ballanta). Qofka taas rumaysan balse aan qaban faral ama galo xaram, weli waa Muslim, laakiin waa Muslim dambiile ah. Muslimka noocaas ah waxaa lagu magacaabaa **fasiq**. Qabashada faralka iyo ka fogaanshaha xaramka waxaa la yiraahdaa "fulinta 'ibada". Muslimka ku dadaala 'ibada kana toobad keena khaladkiisa si degdeg ah waxaa lagu magacaabaa **salih**.

Maanta, qof ku nool meel xor ah ma leh cudurdaar haddii uusan aqoonin lixda tiir ee iimaanka iyo faralka/haramka la yaqaan. Waa dambi weyn in aan la baran. Waa lagama maarmaan in si kooban loo barto lana baro carruurta. Haddii qofku iska indhatiro barashadooda sababo la xiriira dayacaad, wuxuu noqonayaa **kafir** (gaal). Qof aan Muslim ahayn

24 Fadlan eeg buugga lagu magacaabo 'Confessions of a British Spy', oo ka mid ah daaba-caadaha **Hakikat Kitabevi** ee Istanbul, Turkey.

oo kaliya dhaha, **"Ash-hadu an laa ilaaha ill-Allaah wa ash-hadu anna Muhammadan abduhu wa rasuuluh,"** islamarkaana fahma macnaheeda oo rumaysta, wuxuu isla markiiba Muslim noqdaa. Laakiin, si tartiib ah ayuu markaa ugu baahanyahay inuu barto lixda tiir ee iimaanka iyo faralka/haramka la wada yaqaan ee Muslim kastaa ku waajibinayo, waana in Muslimiinta yaqaan ay baraan. Haddii uusan baran, wuxuu ka baxayaa diinta wuxuuna noqonayaa **murtadd**. Waa lagama maarmaan in lagu barto buugaagta saxda ah ee **'ilm al-hal-ka** oo ay qoreen culimada Ahl as-Sunna. [Kuma habboona in la aaminsanaado khudbadaha ama buugaagta ay qoreen borofisarro aan fahamsanayn barashada sunniga.]

MACLUUMAAD KALE OO ISKUDHAF AH KOXO GOONI ISU TAAGAY IYO MADHABBO KHALDAN

Waxaa jira laba kooxood oo waaweyn oo Muslimiin ah. Mid ka mid ah waa koox la yiraahdo **Ahl as-Sunnat**. Muslimiinta ku jira kooxdaan saxda ah oo keliya, laguna magacaabo Ahl as-Sunnat, waxay u kala baxeen afar madhhab oo kala duwan. Dhammaantood waxay wadaagaan isla aqaidii iyo iimaankii saxda ahaa.

Ma jiro wax farqi ah oo diimeed oo u dhexeeya. Dhammaantood waxay haystaan aaminsanaanta Ahl as-Sunna. Kooxda labaadna waxay ka kooban tahay dadka aan aaminsanayn waxyaabaha ay rumaysan yihiin Ahl as-Sunna, waxaana loo yaqaan "ahl al-**bid'ah"** ama **"la madhhabi" (kuwa aan madhhab lahayn).** Tusaalayaasha kooxahan leexday waxaa kamid ah Shiicada iyo Wahhabiyada. Dadka raaca dadka bidcadda ah sida Ibni Taymiyya, Jamaladdin Afghani, Muhammad 'Abduh, Sayyid Qutb, iyo Mawdudi, iyo kuwa isku magacaaba Tabligh-ijama'at iyo Wahhabiyada waxay ka mid yihiin kooxda leexatay ee loo yaqaan Ahl-i-bid'ah. Wahhabiyada waxay isku sheegaan "xubnaha madhhabka shanaad." Sheegashadoodu run ma aha. Ma jiro wax madhhab **"shanaad ah."** Maanta looma hayo waddo kale oo lagu barto cilmiga Islaamka marka laga reebo buugaagta 'ilm al-hal ee afarta madhhab midkood. Qof walba wuxuu doortaa madhhabka ugu fudud ee uu raaci karo. Waxay akhriyaan buugaagta madhhabkaas waxayna bartaan. Wax kasta waxay u sameeyaan si waafaqsan madhhabkaas, waxay raacaan, waxayna noqdaan dad **taqlid** ku jira. Maadaama uu fudud yahay in qofku barto waxa uu waalidkiis

ka maqlo ama ka arko, Muslimku badiyaa wuxuu raacaa madhhabka waalidiintiisa. In ay jiraan afar madhhab halkii hal madhhab laga heli lahaa waa sahal u ah Muslimiinta. Waa la oggol yahay in laga tago hal madhhab lana raaco mid kale, hase ahaatee waxay qaadanaysaa sanado in la barto madhhabka cusub, cilmi horey loo bartayna wuxuu noqon karaa mid aan faa'iido lahayn ama khalqal dhaliya. Kuma bannaan in madhhab laga tago sababtoo ah qofku wuu neceb yahay, waayo culimada Islaamku waxay yiraahdeen: in la necboonaado Salaf as-sâlihîn ama la yiraahdo ma aqoon waxay la mid tahay kufri.

Dhawaan waxaa soo baxay dad ay ka mid yihiin Mawdudi ee Pakistan, Sayyid Qutb iyo Rashid Rida ee Masar. Iyaga iyo dadka iyaga raaca ee marinhabaabay waxay leeyihiin: afarta madhhab waa in la mideeyaa, waana in la fududeeyaa diinta Islaamka iyadoo la isku keeno rukhsadaheeda. Waxay difaacaan fikraddan iyadoo maskax yar iyo cilmi gaaban. Markaad eegto buugtooda waxaad si degdeg ah u fahmi doontaa inaysan waxba ka aqoonin Tafsiirka, Xadiiska, Usul ama Fiqh, ayna muujinayaan jaahilnimadooda iyagoo adeegsanaya fikrado khaldan iyo qoraallo aan sal lahayn. Ka fiirso qodobadan:

1) Culimada afarta Madhhab waxay yiraahdeen: "Qiyaasta mulfiq waa khalad," taasoo micnaheedu yahay, haddii cibaado lagu qabto iyadoo la isku darayo madhhabo kala duwan iyadoo aanay cibaadadaas sax ku ahayn midkoodna, markaas way baatil tahay. Qof aan u hoggaansamin wadajirka ra'yiga culimada afarta madhhab 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim ajma'in' kama mid noqon karo madhhabna. Wuxuu noqon doonaa qof aan madhhab lahayn (la madhhabi). Camallada qof aan madhhab raacsanayn (la-madhhabi) ma noqonayaan kuwo waafaqsan Islaamka. Waxqabadkiisu waa waxba kama jiraan. Wuxuu ka dhigayaa diinta Islaamka mid lagu cayaaro.

2) In Muslimiinta iyo cibaadooyinkooda lagu koobayo hal waddo waxay ka dhigaysaa Islaamka mid adag. Haddii Allaahu ta'aalaa iyo Rasuulkiisu 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam' ay jeclaan lahaayeen, waxay wax walba u caddayn lahaayeen si keli ah, oo wax kasta hal dariiqo ayaa lagu sameyn lahaa. Laakiin iyagoo u naxaya bini'aadamka, Allaahu ta'aalaa iyo Rasuulkiisu ma ay caddayn wax kasta. Madhhabo kala duwan ayaa ka dhashay fasiraadaha culimada Ahl as-Sunna 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim ajma'in'. Marka uu qofku la kulmo dhibaato, wuxuu doortaa waddada fudud ee madhhabkiisa. Haddii ay dhibaato weyn dhacdo, wuxuu raacaa

madhhab kale si uu si fudud wax u qabto. Haddii hal madhhab oo keliya jiri lahaa, fudaydkaas lama heli lahaa. Dadka aan madhhabka lahayn ee u malaynaya in ay ururinayaan rukhsada si ay u dhisaan nidaam fudud, dhab ahaantii waxay u abuuraan Muslimiinta dhibaatooyin, iyagoo laga yaabo in aysanba ka warqabin.

3) Inaad isku daydo inaad qayb ka mid ah cibaadada ku fuliso madhhab, qaybta kalena ku fuliso madhhab kale, waxay la mid tahay in aanad ku kalsoonayn cilmiga imaamka madhhabkii hore. Sida kor lagu sheegay, waxay noqonaysaa kufri in la yiraahdo Salaf as-Saalixiin (raximahullaahu ta'aalaa calayhim ajmaaciin) waxba ma aqoon ama wax bay ka jahliyeen.

Taariikhdu waxay marqaati ka noqotay dad badan oo isku dayay inay wax ka beddelaan cibaadada, isla markaana aflagaadeeyay culimada Ahlus-Sunna wal-Jamaaca (raximahullaahu ta'aalaa calayhim ajmaaciin). Waa iska cad in dadka leh "waa in la isku doortaa rukhsadaha madhhabyada, lana baabi'iyaa afarta madhhab," aysan xitaa si sax ah u akhriyi karin ama u fahmi karin hal bog oo ka mid ah kutubta a'immat al-madhâhib (imaamyada madhhabyada). Sababtu waxay tahay, fahamka madhhabyada iyo fadlignimada a'immada (yaani, Imaamyada afarta madhhab) waxay u baahan tahay cilmi qoto dheer iyo faham sare oo diini ah. Qof si qoto dheer u baray cilmiga marnaba dadka uma horseedi doono halaag, isagoo furaya waddo jaahilnimo iyo doqonimo ku dhisan. Rumeeynta dadka jaahiliinta ah iyo kuwa bidcadda wata ee kasoo baxay taariikhda dhexdeeda, waxay qofka u horseedaysaa halaag. Raacidda culimada **Ahlus-Sunna**, kuwaas oo soo baxay qarniba qarniga ka dambeeya muddo dhan afar iyo toban boqol (1400) oo sano, isla markaana lagu ammaanay xadiisyada, waxay qofka ku hanuunisaa farxad iyo badbaado. Anaguna waa in aan si adag ugu dhagnaanaa jidkii saxda ahaa ee awoowayaasheen Muslimiintii suubanaa ee daahirka ahaa, iyo shuhadadii nafahooda u huray magaca Allâhu ta'aalaa iyo fidinta diinta Islaamka. Sidoo kale, waa in aanan ku dagmin maqaalada sunta ah ee halista leh ee ay qoraan kuwa sheeganaya islaax, kuwaas oo doonaya inay wax ka beddelaan diinta!

Nasiib darro, fikradaha sunta ah ee 'Abduh, madaxa loojiska Masonic ee Qaahira, ayaa si ballaaran ugu faafay Jaamicadda al-Azhar ee Masar; taasoo keentay in dalkaasi ka soo baxaan dad **isbeddel-diimeed**doonaya sida: Rashid Rida, Mustafa al-Maraghi, 'Abd al-Majid as-Salim, Mahmud ash-Shaltut, Tantawi al-Jawhari, 'Abd ar-Raziq Pasha, Zaki al-Mubarak, Ferid al-Wajdi, 'Abbas 'Aqqad, Ahmad Amîn, Dr. Taha Husain Pasha,

Qasim Amin iyo Hasan al-Banni. Waxaa si murugo leh loo sheegaa in, sida loogu yeelay macallinkoodii Muhammad ‘Abduh, dadkan lagu tilmaamay inay yihiin “culimo Muslimiin casri ah”, waxaana buugaagtooda lagu tarjumay luqado badan. Waxay sababeen in culimo aqoon yari la il daran iyo dhalinyaro Muslimiin ah ay ka siibmaan dariiqa saxda ah.

Sayyid ’Abdulhakîm-i Arwasi ‘rahmatullahi ’alaih’, mujaddidka qarnigii 14aad ee Hijriga, wuxuu yiri: “’Abduh, Muftiga Qaahira, ma fahmin weynida culimada Islaamka.” Wuxuu naftiisa u iibsaday cadowga Islaamka, ugu dambeyntiina wuxuu noqday freemason iyo mid ka mid ah gaalada cadowga u ah Islaamka ee si dhuumaalaysi ah u duminaya.”

Dad sida ’Abduh oo kale oo ku dhacay gaalnimo, bidco ama baadi waxay mar walba ku tartamaan marin-habaabinta culimada da’da yar ee iyaga ka dambaysa. Waxay horumariyeen musiibooyinkii lagu saadaaliyey xadiiska Nabiga ee oranaya: **“Ummadayda waxaa halligi doona rag fasiqi** ah oo **sheeganaya inay yihiin culimo.”**

Markii ’Abduh ku geeriyooday Masar sanadkii 1323 Hijri (1905 Miilaadi), ardaydiisii ma fadhiyin ee waxay daabaceen buugaag badan oo waxyeello leh oo keentay in Cadhada iyo Naclad Eebbe muuqato. Mid ka mid ah waa buugga **Muhawarat** oo uu qoray Rashid Rida. Buuggan, wuxuu weerar ku qaaday sidii macallinkiisii afarta Madhhab ee Ahl as-Sunna, isagoo u fasiray kala duwanaanshahooda mid aan cilmi ku dhisnayn, wuxuuna si khaldan ugu sifeeyey ijtihadka inuu yahay muran dib-u-socod ah, xitaa wuxuu bidco ku dhacay isagoo leh, Afarta Madhhab waxay jebiyeen midnimada Islaamka. Si fudud ayuu uga jeesjeesay malaayiin Muslimiin ah oo run ah kuwaasoo muddo kun sano ah raacayey mid ka mid ah afarta Madhhab. Wuxuu si xad-dhaaf ah uga leexday Islaamka isagoo doonaya inuu wax ka beddelo si uu ugu waafajiyo baahiyaha casriga ah. Waxa keliya ee ay wadaagaan dadka doonaya isbeddel diimeed waa inay is tusaan sidii Muslim dhab ah oo leh cilmi weyn oo casriga iyo Islaamka dhab ah fahmay. Kuwa akhriyey fahmayna kutubta Islaamka oo raacaya raadadka culimada Ahl as-Sunna kuwaasoo lagu bishaaray inay yihiin dhaxaltooyada Rasuulka ‘’alayhis-salam’, laguna ammaanay xadiiska: **“Xilligoodu waa kan ugu kheyr badan”** dadkan waxay ku tilmaamaan ‘dad aan cilmi lahayn oo uun wax ku dayda’. Qoraallada iyo hadallada dadka isbeddel doonka ah waxay si cad u muujinayaan inaysan aqoon u lahayn xeerarka Islaamka ama barashada Fiqh; waa dad, aan diinta wax ka aqoonin, jaahilna ah si daran. Xadiisyada **sida: “Dadkii**

ugu fadli badan waa culimada leh iimaan", "Culimada diinta waa dhaxaltooyada Nabiyaasha", "Cilmiga qalbiga waa siraha Ilaahay", "Hurdada culimada Islaamka waa cibaado", "Ixtiraama culimada ummaddayda!" "Waxay u yihiin dhulka sidii xiddigo", "Culimadu way shafeecayn doonaan Maalinta Qiyaame", "Fuqahaa'du waa wax aan la qiyaasi karin." "In lala joogana waa cibaado" iyo **"Caalim Muslim ah oo dhex fadhiya ardaydiisa wuxuu la mid yahay Nabi oo dhex fadhiya Ummadiisa**." Hadda, su'aashu waxay tahay: Nabigeennu 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam' ma wuxuu ammaanay culimada Ahl as-Sunna ee saddex iyo toban qarni jiray mise wuxuu ammaanay 'Abduh iyo ardaydiisii cusub ee soo baxay waqti dambe? Su'aasha waxaa mar kale ka jawaabay Sayidkeenna Rasuulullah 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam': **"Qarni walba wuxuu ka xumaan doonaa kii ka horreeyay." Xumaantani waxay socon doontaa ilaa Qiyaamaha!"** iyo **"Marka Qiyaamadu soo dhowaato, culimada been abuurka ahi waxay noqon doonaan kuwo ka ur badan hilib dameer oof ah."** Xadiisyadani waxaa lagu qoray **Mukhtasaru Tadhkirat al-Qurtubi.** Dhammaan culimada Islaamka iyo kumannaan Awliya' ah, kuwaasoo uu Rasuulku 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam' ammaanay, waxay midaysan yihiin in jidka badbaadada laga helo Jahannamo uu yahay jidka ay hogaamiyaan culimada **Ahl as-Sunnat wa-l-jama'a**, cidda aan Sunni ahaynna ay Naarta gali doonto. Waxay sidoo kale isku raaceen in **talfiq** (isku darsashada rukhsada afarta madhhab si loo sameeyo madhhab been ah) ay tahay wax khaldan oo aan la aqbali karin.

Ma qof caqli leh baa raaci doona Ahl as-Sunna oo lagu ammaanay kumannaan culimo muddo kun sano ah, mise wuxuu rumaynayaa dad sheegta inay casri yihiin oo ka warqabin Islaamka, kana dhashay boqolkii sano ee la soo dhaafay?

Qolooyinka baadiyaysan ee 72-da ah oo lagu sheegay xadiiska inay Naarta gali doonaan, waxay mar walba weerareen culimada Ahl as-Sunna, balse waxaa lagu fashiliyey daliillo ka yimid Aayaad iyo xadiisyo. Markay arkeen in aysan Ahl as-Sunna kaga adkaan karin cilmi, waxay bilaabeen dilal iyo weerarro, waxayna qarnigii dilayeen kumannaan Muslimiin ah. Muslimiinta raacsan afarta madhhab ee Ahl as-Sunna waxay mar walba ahaayeen kuwo isjecel oo walaaltinimo ku wada nool.

Rasuulullah 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam' wuxuu yiri: "Kala qaybsanaanta **Muslimiinta ee Madhhabyada arrimaha nolosha maalinlaha ah waa naxariista** Allâhu ta'ala." Laakiin is-beddelayaal

diimeed sida Rashid Rida, oo dhashay 1282 [1865] kana geeriyooday Qaahira 1354 [1935], waxay yiraahdeen waxay mideyn doonaan Muslimiinta iyagoo isku daraya afarta Madhhab. Dhanka kale, Rasuulkeenna 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam' wuxuu amray dhammaan Muslimiinta in ay ku midoobaan hal waddo oo îmân ah, taasoo ah jidka saxda ah ee afarta Khaliif. Culimada Islaamka 'rahmatullahi ta'ala 'alayhim ajma'in' waxay baareen oo wax ka qoreen waddadii îmân ee ay ku socdeen afarta Khaliif, kana dhigeen buugaag. Waxay jidkaas kaliya ee uu Rasuulku amray ugu magac dareen **Ahl as-Sunnat wa-l-jama'a.** Muslimiinta dunida oo dhan waa inay ku midoobaan jidkan keliya ee **Ahl as-Sunna.** Kuwa doonaya midnimo diimeed, hadday run ka tahay, waa inay ku biiraan midnimadan la aasaasay. Freemasons iyo zindiqs, kuwaasoo si dhuumaalaysi ah u burburinaya Islaamka, mar walba waxay Muslimiinta ku khiyaaneeyaan erayo been ah sida 'midnimo' waxayna jebiyaan midnimada iman-ka.

Cadowga Islaamku waxay isku dayayeen in ay baabi'iyaan Islaamka tan iyo qarniyadii hore ee Islaamka. Ilaa maanta, freemasons, shuuciyiin, Yuhuud iyo Masiixiyiin waxay abaabulaan weerarro qorshaysan oo kala duwan. Sidoo kale, Muslimiin ah oo bidco ah, kuwaasoo la sheegay in ay naar gali doonaan, waxay khiyaano iyo aflagaaddo ku hayaan Ahl as-Sunna waxayna dadka ka leexinayaan jidka saxda ah. Sidaas darteed, waxay la shaqeeyaan cadowga Islaamka si ay u burburiyaan Ahl as-Sunna. Weeraradan waxaa hormuud ka ahaa **Ingiriiska**, oo adeegsanaya dhammaan awoodihiisii gumaysiga, hantidiisa, ciidamadiisa, maraakiibtiisa, teknoolojiyadiisa, siyaasiyiinta iyo qorayaashiisa. Sidaas darteed, waxay burburiyeen labada dowladood ee Islaamka ugu waaweyn ee difaacay Ahl as-Sunna: Dowladda Gurganiyya ee Hindiya[25] iyo Khilaafaddii Islaamka ee Cusmaaniyiinta. Waxay tirtireen buugaagtii qaaliga ahayd ee Islaamka waxayna meesha ka saareen cilmigii diinta ee wadamo badan. Dagaalkii Labaad ee Adduunka, shuuciyiinta waxay ahaayeen kuwo gabogabo ku dhow, laakiin Ingiriisku wuxuu siiyey taageero degdeg ah taasoo ka caawisay in ay dib u xoogaystaan una fidiyaan dunida. Sanadkii 1917, Ra'iisul Wasaaraha Britain James Balfour wuxuu aasaasay ururkii **Zionist-ka** oo u ololeynayay in Yuhuudda lagu soo celiyo Falastiin,

25 Sidoo kale waxaa loogu yeeraa Dawladda Timurid ama Boqortooyada Babur (Baber), oo lagu aasaasay Hindiya 933 [1526 AD] ee Zahir-ud-din Muhammad Babur 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' (888 [1482 AD] - 937 [1530]), oo sidoo kale loo yaqaan 'Khürth Generation' (1530). Amiir Timuur Gurgaan 'raxmatullaahi 'alaih' (736 [1336 AD] – 807 [1405]). Fadlan eeg buugga **Confessions of a British Spy**, oo ka mid ah daabacaadaha **Hakikat Kitabevi**.

taasoo ah meel barakeysan oo Muslimiintu leeyihiin. Taageeradii joogtada ahayd ee Dowladda Britain waxay keentay in la aasaaso Dowladda Israa'iil 1366 [1947 A.D.]. Dowladda Britain ayaa sidoo kale sabab u ahayd dhismaha dowladda Wahhâbiyadda sanadkii 1351 [1932 A.D.], iyagoo gacanta u geliyay Banii Sa'ûd dhulka Carbeed ee ay ka qabsadeen Cusmaaniyiinta. Sidaas ayey Islaamka ugu dhufteen dhirbaaxadii ugu halisnayd.

Abdurrashîd Ibrahim Efendi wuxuu ku leeyahay qaybo kamid ah buugga af-Turki ee '**Alam-i Islam** qaybtiisa labaad oo lagu daabacay Istanbul sanadkii 1328 Hijri (1910 Miilaadiga), cinwaankeeduna yahay "Cadowtinimada Ingiriiska ee Islaamka": "Ujeeddada ugu weyn ee Ingiriisku lahaa waxay ahayd in sida ugu dhaqsaha badan loo tirtiro Khilaafada Muslimiinta." Ingiriisku waxay abaabuleen shirqool si ay ugu dhiirrigeliyaan Turkida Crimea inay kacaan oo ka hor yimaadaan Dowladdii Cusmaaniyadda si loo dumiyo Khilaafada Islaamka. Ujeeddadooda qarsoon ee khiyaanada ahayd si cad ayaa looga arkay heshiiskii Paris. Cadaawadooda dhabta ah waxay ku muujiyeen soo-jeedimihii ay keeneen intii lagu jiray heshiiskii Lausanne ee dhacay 1923. Si kasta oo ay u labbistaan, masiibooyinkii ku habsaday ummadda Turkida waxaa markasta ka dambeeyay Ingiriiska. Burburinta Islaamka waxay ahayd yool siyaasadeedka ugu weyn ee madaxda Ingiriiska, waayo mar kasta way ka baqayeen Islaamka. Waxay u adeegsanayeen damiirlaawayaal lacag raac ah si ay Muslimiinta ugu khiyaaneeyaan. Dadkan khiyaanada badan ee munaafiqiinta ah ayaa Ingiriisku u soo bandhigay Muslimiinta sidii culimadii Islaamka. Guntii iyo gunaanadkii, cadowga ugu weyn ee Islaamku leeyahay waa Ingiriiska."

Ingiriisku kaliya kuma aysan xadgudbin dhulalka Muslimiinta oo dhiig kama daadin qarnigii la soo dhaafay, balse freemasons-ka Scottish-ka ah waxay khiyaaneeyeen kumannaan Muslimiin ah iyo dad diinta ku fogaa, waxayna ka dhigeen freemasons, iyagoo adeegsanaya beeno sida "caawinta bini-aadannimada iyo walaaltinimada," taasoo keentay inay si kas ah uga baxaan Islaamka oo ay noqdaan murtadiin. Si ay u tirtiraan Islaamka gebi ahaanba, waxay adeegsadeen murtadiinta Freemason-ka ah sidii aalado. Sidaas darteed, freemasons sida Mustafa Rashid Pasha, 'Ali Pasha, Fuad Pasha, Midhat Pasha iyo Tal'at Pasha ayaa loo adeegsaday in lagu dumiyo dowladihii Islaamka. Freemason-yada sida Jamal ad-din al-Afghani, Muhammad 'Abduh iyo ardaydii ay tababareen waxay u adeegayeen sidii gacan-yarayaal lagu waxyeelleeyo oo lagu baabi'iyo cilmiga Islaamka. Boqolaal buug oo burburin iyo khalkhal gelin ah oo ay qoreen Freemason-yo

hayey jagooyin diimeed, buugga **Muhawarat** ee uu qoray Masrigii Rashid Rida ayaa loo turjumay luqado badan laguna faafiyey dalal Muslim ah; sidaas ayay ugu adeegsanayeen sidii ay u wasakheyn lahaayeen diinta iyo iimaanka Muslimiinta. Waxa la arkay in dhalinyarada diinta bartay laakiin aan akhriyin buugaagta culimada Ahl as-Sunna 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim ajma'in' ay la qabsadeen fikraddan khaldan lana dayacay, sidoo kalena ay dad kale la khaldeen.

Buugga **Muhâwarât** wuxuu weerar ku yahay afarta Madhhab ee Ahl as-Sunna, wuxuu diidayaa **ijmâ' al-Umma**, oo ka mid ah afarta saldhig ee cilmiga shareecada, wuxuuna sheegaya in qof walba uu iskii u fasirto Qur'aanka iyo Xadiiska — taas oo halis ku ah jiritaanka cilmiga Islaamka.[26]

Dhamaadka buugga **Khulasat-ut-tahqiq** waxaa lagu sheegay in Muslimku uu yahay mid ijtihad gaadhay (mujtahid) ama aanu gaadhin heerkaas. Mujtahidku wuxuu noqon karaa **mutlaq** (xor ah oo aan Madhhab gaar ah ku xirnayn) ama **muqayyad** (ku xiran Madhhab gaar ah). Mujtahid mutlaq ma aha inuu raaco mujtahid kale; waa inuu ku dhaqmaa ijtihadkiisa. Laakiin waa waajib in mujtahid muqayyad uu raaco manhajka madhhabka uu ku jiro oo uu ku ijtihadiyo xeerarkaas.

Dadka aan mujtahidka ahayn waa inay raacaan mid ka mid ah afarta Madhhab ee ay doortaan. Si kastaba, marka qofka uu wax ku falayo Madhhab gaar ah, waa inuu ilaaliyaa dhammaan shuruudaha Madhhabkaas looga baahan yahay si camalkiisu uu u noqdo sahih. Haddii uu hal shardi ka tago, camalkiisa (cibaadada) ma noqonayo sahih; waxa si wada jir ah loo caddeeyey in camalkaas uu noqonayo batil. In kasta oo aysan qasab ku ahayn inay Madhhabkooda ugu fiican u haystaan, hadana waxa ka wanaagsan inay sidaas rumaystaan. **Talfiq**, waa in qofku ku sameeyo cibaado ama ficil sharciyada ka mid ah Madhhabyo kala duwan oo is khilaafsan, ama si cad loo dhigo, waa in la isku darsado sharciyada Madhhabyo is khilaafsan iyadoo lagu fulinayo cibaadadaas, taasoo la micno ah in la ka baxo afarta Madhhab oo la abuuro Madhhab shanaad. Cibaadadaas ma noqon doonto sahih midna Madhhabyada la isku daray;

26 Si aan walaalaheen Muslimiinta ugu iftiimino khiyaamada iyo waxyeellada buuggan, waxaan diyaarinay buugga **Jawaabta Cadowga Islaamka** sanadkii 1394H (1974) waxaana ku daabacnay afka Turkiga iyo Ingiriisiga. Markii aan ogaanay in buugaagta **Khulasat at-tahqiq** ee uu qoray 'Abd al-Ghani an-Nabulusi, **Hujjat-Allahi 'ala-l-alamin** ee Yusuf an-Nabhani, iyo **Saif al-abrar** ee Muhammad 'Abd ar-Rahman as-Silhati ay yihiin jawaabo cad oo ku wajahan buuggaas waxyeellada leh, waxaan dib u daabacnay annagoo kasoo saarnay Hakîkat Kitâbevi, Istanbul.

waxay noqon doontaa batil waxayna la macno tahay in Islaamka lagu ciyaarayo. Tusaale ahaan, haddii najâsa la geliyo biyo gaar ah oo ka yar **hawd kebîr** balse ka badan **qullatain**[27], haddii midabka, dhadhanka ama urka biyahaasi aanu is bedelin, oo qofka uu ku soo weysanayo biyahaas iyadoo uusan niyad rasmi ah ku samaynayn (niyya) soo weysaysiga, haddii uu kala daayo qaybaha jidhka ee la waajibiyey inuu taxsiil ku dhaqo, haddii uusan gacmihiisa si tartiib ah ugu salaaxin qaybahaas, haddii uusan kala dambayn si sax ah ugu dhaqayn, iyo haddii uu bilaabo weysaysiga isagoo aan oran Basmala, soo weysaysigiisu ma noqonayo sahîh sida ay isku waafaqsan yihiin afarta a'immat al-madhhâhib. Qofkii yiraahda waa sahîh, wuxuu abuurayaa Madhhab shanaad. Xitaa mujtahid ma soo jeedin karo ra'yi shanaad oo khilaafsan wada-jirka afarta Madhhab. [Cabbirka biyaha u dhigma **qullatain** waxa si faahfaahsan loogu sharaxay cutubka toddobaad ee qaybta afraad ee buugga **Endless Bliss**.] Sadr ash-Shari'a wuxuu ku qoray buuggiisa **Tawdih**: "Marka laba war oo kala duwan laga soo weriyo Sahabat al-kiram, culimada dambe looma oggolayn inay soo jeediyaan war saddexaad iyadoo la raacayo ijma'. Waxaa sidoo kale jira (culimo) sheegay in culimada qarni kasta ay la mid yihiin Sahabat al-kiram." Molla Khusraw 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' wuxuu ku qoray buuggiisa **Mir'at al-usul**: "Marka laba war oo kala duwan oo ku saabsan samaynta wax la soo weriyo lagana helo culimada qarnigii ugu horreeyay (Saxaabada iyo Taabi'iinta), ma bannaan tahay in la keeno war saddexaad sida ay culimadu isku raacsan yihiin. Waa sax in la yiraahdo culimada qarni kasta waxay la mid yihiin Sahabat al-kiram." Jalal addin al-Mihalli, qoraaga ugu horreeya ee tafsiirka **al-Jalalain**, wuxuu ku sheegay faallada **Jam' al-Jawami'** ee uu qoray as-Suyuti: "Waa haram in laga horyimaado ijma' (culimada Islaamka ee isku waafaqsan). Waa xaaraan sida lagu caddeeyey Qur'an al-kerim. Sababtaas darteed, waa haram in la soo jeediyo ra'yi saddexaad oo ku saabsan arrin Salaf as-salihin ay ku kala aragti duwanaayeen."

Qofka cibaadadiisa ku sameeya isagoo raacaya sharciyada laba, saddex ama afarta Madhhab ee is khilaafsan, waxa uu jebinayaa ijma'da Madhhabyo, cibaadadaasna ma noqonayso sahîh midna Madhhabyadaas. Si kale haddii loo dhigo, **talfiq** lama oggola. Qasim ibn Qatlubagha wuxuu ku qoray **at-Tashih**: "Waxa si wada jir ah loo sheegay in aan sahih ahayn in cibaado lagu sameeyo iyadoo la isku darayo laba ijtihâd oo kala duwan. Sidaas darteed, haddii qofka inta uu weysaysanayo uusan gacmihiisa

27 **Hawd kebir**, "biyo ballaaran" ugu yaraan 25 mitir oo laba jibbaaran; **qullatain**, 217.75 kg.

qoyan ku salaaxin dhammaan madaxiisa, kadibna ey taabto, kadibna uu tukado, salaaddiisu ma noqonayso sahîh (ansax ah). Waxa kale oo lagu qoray buugga **Tawqif al-hukkam** ee uu qoray Shihab ab-din Ahmad ibn al-'Imad 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', oo ahaa faqih Shafi'i ah, in salaaddaas ay khaldan tahay sida culimada isku waafaqsan yihiin." Sida uu qabo Imam Malik iyo al-Imam ash-Shafi'i 'rahmatullahi ta'ala 'alaihima', weysaysiga iyo salaadda qofkaas ma noqon doonaan sahih sababtoo ah uusan gacmihiisa qoyan ku salaaxin dhammaan madaxiisa, taasoo ka mid ah fardiyada weysaysiga sida uu qabo Imam Malik, sidoo kale wuxuu taabtay ey, taasoo weysaysigiisa baabi'inaysa sida uu qabo al-Imam ash-Shafi'i.

Muhammad al-Baghdadi 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', oo ahaa faqih Hanafi ah, wuxuu ku qoray buug-yareedkiisa **Taqlid**: "Waxaa jira saddex shardi oo la buuxiyo marka la doonayo in la raaco Madhhab kale. Midka koowaad, oo uu sidoo kale ku qoray Ibn Humam buuggiisa **Tahrir**, waa in qofku aanu ku dhammayn karin Madhhab kale cibaado uu ku bilaabay Madhhabkiisa. Tusaale ahaan, ma tukan karo iyadoo la raacayo Madhhabka Shafi'i isagoo soo weysaystay sida Madhhabka Hanafi. Shardiga labaad, sida uu soo xigtay Ibn Humam ee **Tahrir**, oo uu ka soo xigtay Ahmad ibn Idris al-Qarafi, waa in cibaadada uu samaynayo aysan noqon wax labada Madhhab ee uu raacayo midna aanay ansixin; tusaale ahaan, haddii uu weysaysanayo isagoo raacaya Madhhabka Shafi'i oo uusan gacmihiisa ku salaaxin qaybaha jidhka ee waajibka ah ee lagu dhaqayo, kadibna uu taabto haweeney uu guursan karo isagoo u malaynaya in weysaysigiisu aanay baabi'in sida Madhhabka Maliki, salaadda uu tukado weysaysigaas kuma noqonayso sahih midna labada Madhhab. Shardiga saddexaad waa in qofku uusan raadin rukhsada[28] Madhhab yada." Imam an-Nawawi iyo culimo kale oo badan ayaa si weyn u adkeeyey muhiimadda shardigan. Ibn Humam ma soo hadal qaadin shardigan. Hasan ash-Shernblali wuxuu ku qoray buuggiisa **al-'Iqd al-farid**: "Nikah la qabtay iyadoo aan la joogin **wali** (waalidka ama mas'uulka midkood oo uu waajib ku yahay guurka, haddii midka la guursanayo uusan qaangaar ahayn) iyadoo la raacayo Madhhabka Hanafi, ama nikah la qabtay iyadoo aan la joogin markhaatiyaal iyadoo la raacayo Madhhabka Maliki, wuxuu noqonayaa sahih. Si kastaba ha ahaatee, nikah la qabto iyadoo aan la joogin wali iyo markhaatiyaal midna, ma noqonayo sahih. Maadaama ay aad ugu adag tahay dadka

28 Jid sahlan oo lagu guto cibaadooyinka, oo ka soo horjeeda 'azimat-ka oo ah jid adag balse kheyr badan. Fadlan eeg cutubka toddoba iyo tobnaad ee qaybta lixaad ee buugga **Endless Bliss**.

caadiga ah inay ilaaliyaan shardigan saddexaad, waxaa laga mamnuucay inay raacaan Madhhab kale ilaa iyo haddii ay jirto darûrat[29] keentay in sidaas la sameeyo. Waxaa la sheegay inaysan noqonayn sahih in la raaco Madhhab kale iyadoo aan la tashan culimada Islaamka." Halkan ayaannu ku soo afjaraynaa qoraalka laga soo xigtay Muhammad al-Baghdadi.

Isma'il an-Nablusi 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', wuxuu ku sheegay qoraalkiisa faallada **ad-Durar** isagoo xiganaya **al-'Iqd al-farid**: "Ma waajib baa inaad Madhhab kaliya ku ekaato. Waxaad sidoo kale ku samayn kartaa cibaado adigoo raacaya Madhhab kale. Laakiin markaas waa inaad ilaalisaa dhammaan shuruudaha Madhhabkaas loogu baahan yahay cibaadadaas. Waxa kale oo aad ku samayn kartaa laba cibaado oo kala duwan oo aan isku xidhnayn, laba siyaabood oo kala duwan adigoo raacaya laba Madhhab oo kala duwan." Waajibtinnimada ilaalinta dhammaan shuruudaha marka la raacayo Madhhab kale waxay muujinaysaa in isku darsiga (talfiq) Madhhab-yadu uusan ahayn sahih.

'Abd ar-Rahman al-'Imadi 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', oo ahaa faqih Hanafi ah, wuxuu ku sheegay buuggiisa **al-Muqaddima**: "Qofku wuu raaci karaa mid ka mid ah saddexda Madhhab ee kale marka ay jirto darurat. Si kastaba ha ahaatee, waa inuu ilaaliyaa dhammaan shuruudaha Madhhabkaas loogu baahan yahay cibaadadaas. Tusaale ahaan, Hanafi ku soo weysanaya biyo cabbirkoodu yahay qullatain oo ay najasa ku dhacday isagoo ku daynaya Madhhabka Shafi'i, waa inuu si rasmi ah niyad ugu sameeyaa soo weysaysiga, waa inuu si tartiib ah gacmihiisa ugu salaaxaa qaybaha jirka ee waajibka ah in la dhaqdo, waa inuu akhriyaa al-Fatiha marka uu ku tukanayo imam [jamaacada], sidoo kalena waa inuu hubiyaa inuu ilaaliyo ta'dil al-arkan. Waxa si wada jir ah loo cadeeyey in salaaddiisu aysan noqon doonin sahih haddii uusan dhammaan arrimahan fulin." Hadalkiisa ku saabsan 'darurat' ee ku aaddan ku dayashada Madhhab kale waxa uu ahaa hadal aan loo baahnayn. Marka uu yiraahdo 'darurat', waxa uu ula jeeday baahida ku dayashada; sababtoo ah, sida ay qabaan inta badan 'ulama', looma baahna in si joogto ah loo raaco Madhhab kaliya. Waa la raaci karaa Madhhab kale haddii ay adkaato (haraj) in lagu sii socdo Madhhabkiisa. Dhammaan waxa ilaa hadda la qoray waxay muujinayaan in isku darsiga (talfiq) Madhhab-yadu aanay ahayn sahih.

29 Darurat waa xaalad qofka ka hor istaagaysa inuu guto cibaado farz ku ah Madhhabkiisa ama uu iska ilaaliyo wax harâm ku ah Madhhabkiisa, isla markaana uu awoodi waayo inuu iska fogeeyo.

Buugga Ibn Humam ee **Tahrir** ma hayo wax hadal ah oo muujinaya in talfiq uu sahih yahay. Muhammad al-Baghdadi iyo al-Imam al-Manawi waxay qoreen in Ibn Humam uu ku sheegay buuggiisa **Fath al-qadir**: "Dambiga waa inuu qofka isu wareejiyo Madhhab kale isagoo isticmaalaya ijtihad ama dukumiinti u ah daliil. Qofkaas waa in lagu ciqaabaa ta'zir (ciqaab edbin ah). Waxaaba ka sii xun in qofku isku wareejiyo Madhhab kale isagoo aan haysan ijtihad ama daliil taageeraya. Wareejin (macnaha ku jira halkan) waxay la micno tahay in qofku ficil iyo cibaado ku sameeyo Madhhab kale. Qofku ma noqonayo inuu is wareejiyey Madhhab kale oo kaliya hadduu yiraahdo waan wareegay. Taas waxaa loo yaqaan ballan, mana aha wareejin dhab ah. Xitaa hadduu sidaas yiraahdo, looma waajibinayo inuu Madhhabkaas raaco. Ayat al-kerima, **'La weydiiyo kuwa yaqaan waxa aydan aqoonin,'** waxay na faraysaa inaan wax ka weydiino qof lagu yaqaan (ama si adag loo aaminsan yahay) inuu yahay caalim Islaami ah marka ay timaado xukun (diini) ah. Mamnuucista culimadu ka mamnuuceen beddelashada Madhhabka waxa ay ujeeddadeedu tahay in laga hortago isku ururinta rukhsada Madhhab-yada. Sida ay qabaan culimo badan, Muslim walba wuu raaci karaa ijtihadka ugu fudud oo uu helo markay timaado arrimo kala duwan." Haddii jaahil yiraahdo hadalkii ugu dambeeyey ee Ibn Humam wuxuu muujinayaa in isku darsiga Madhhab-yadu uu yahay sahih, fikirkaas waa khalad; sababtoo ah, hadalku wuxuu muujinayaa in ficilku dhammaan lagu sameeyo Madhhab keliya, lagumana sameeyo iyadoo la raacayo Madhhabyo kala duwan. Kuwa aan Madhhab lahayn iyo kuwa diinta beddelayasha ah ee aan arrintan fahmi karin waxay u adeegsanayaan Ibn Humam markhaati been ah iyagoo naftooda u danaynaya. Dhab ahaantii, Ibn Humam wuxuu si cad ugu qoray buuggiisa **Tahrir** in isku darsiga Madhhab-yadu aanay ahayn wax la oggol yahay.

Dadka Islaamka beddelaya waxay tusaale ahaan u soo qaataan qoraalka Ibn Nujaim 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' oo ay ku sheegaan inuu ogol yahay talfiq, isagoo leh: "Waxa ku qoran fatwo uu bixiyay Qadi-Khan in haddii dhul waqf ah lagu iibiyo qiimo ghaban fahish ah, uu noqonayo xaaraan, sida uu qabo Abu Yusuf 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', sababta oo ah qiimaha ghaban fahish ah. Dhanka kale, sida uu qabo Abu Hanifa, waa banaan tahay in wakiilka uu ku iibiyo qiimo ghaban[30] fahish ah; sidaas awgeed, labada

30 Fadlan eeg cutubka afara iyo afaraad ee qaybta shanaad ee **Endless Bliss** ee ku saabsan 'waqf', iyo cutubka soddonaad ee isla buuggaas ee ku saabsan 'ghaban fahish'. Sidoo kale buugga la yiraahdo **Dib-u-habaynta Islaamka**, oo ka mid ah daabacaadahayaga, wuxuu bixiyaa faahfaahin dheeraad ah oo ku saabsan dadka isku dayaya inay beddelaan Islaamka.

ijtihad ayaa la isku darayaa si iibku uu u noqdo sahih. Si kastaba ha ahaatee, talfiqga tusaalahan ku jira wuxuu ka dhacayaa hal Madhhab gudaheed. Labada xukunba waa natiijooyinka isla Usul-kaas. Taas micnaheedu ma ahan marka la isku darsanayo laba Madhhab. Caddayn kale oo muujinaysa in Ibni Nujaym uusan odhan talfiq waa la oggol yahay waa hadalkiisa oo uu leeyahay: "Qofka imam ka noqda jama'at xubnaheedu yihiin Madhhab kale waa inuu sidoo kale ilaaliyaa qawaaniinta Madhhabkaas," taasoo ku qoran **Bahr-ur-râiq**, faallo uu ku qoray buugga **Kanz**.[31] Halkan ayaannu ku soo afjaraynaa tarjumaadda qaybta ugu dambeysa ee buugga **Khulasa-t-ut-tahqiq**.

Muhammad 'Abd ar-Rahman as-Silhati 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', oo ahaa caalim Hindi ah, wuxuu ku qoray buuggiisa Faarisiga ah **Seyf al-abrar al-maslul 'ala-l-fujjar**: "Markuu sharxayay hadith ash-sharif**, 'Sahlaysta! Ha dhibin!'** ee faallada **Mishkat**, 'Allama Hafiz Hasan ibn Muhammad at-Tayyibi[32] 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' wuxuu leeyahay: "Qofka isku darsada siyaabaha sahlan ee Madhhab yada wuxuu noqonayaa zindiq." Gabagabo ahaan:

1) Muslim walba waa inuu raacaa mid ka mid ah afarta Madhhab marka uu fulinayo cibaado ama fal kale oo diini ah. Kuma banaana in la raaco caalim aan ka tirsanayn afarta Madhhab ee Sunni ah

2) Muslim walba wuu raaci karaa mid kasta oo ka mid ah afarta Madhhab ee uu jecel yahay oo uu u arko mid u fudud. Waxa uu ku samayn karaa cibaado isagoo raacaya Madhhab gaar ah, iyo cibaado kale isagoo raacaya Madhhab kale.

3) Marka laga hadlayo cibaado lagu samaynayo iyadoo la raacayo in ka badan hal Madhhab; waa waajib in la ilaaliyo dhammaan shuruudaha Madhhabkaas midkood si cibaadadaasi u noqoto sax sahih Madhhabkaas. Tani waxaa la yiraahdaa **taqwa**, waana wax aad u wanaagsan. Qofkaas waxa uu la dhaqmayaa **(taqlid)** Madhhabkaas oo waxa uu sidoo kale ilaaliyaa shuruudaha Madhhab yada kale. Raacitaanka Madhhab waa la oggol yahay haddii qofku ilaaliyo dhammaan shuruudihiisa. Haddii cibaadada qofka aysan noqon sahih sida uu qabo Madhhab yada uu raacayo, tan waxaa la yiraahdaa **talfiq**, mana aha marna wax la oggol yahay.

4) Looma baahna in qofku mar walba ku ekaado Madhhabka uu

31 **Khulasat at-tahqiq,** qaybta ugu dambeysa.

32 At-Tayyibi wuxuu ku geeriyooday Dimishiq sanadkii 743 (1343 A.D.). Daabacaaddii ugu horreysay ee buuggiisa waxaa lagu daabacay Hindiya sanadkii 1300 (1882 A.D.).

doortay. Qofku wuu isu wareejin karaa Madhhab kale waqti kasta oo uu doono. Si qofku uu isugu waafajiyo Madhhab kasta, waa inuu si fiican u barta cilmiga Fiqh ee Madhhabkaas, kaas oo laga baran karo buugaagta 'ilm al-hal. Sidaas darteed, waxay u fududaanaysaa qofka inuu had iyo goor ku ekaado hal Madhhab. Aad bay u adag tahay in qofku is wareejiyo Madhhab kale ama uu arrin gaar ah uga daydo Madhhab kale. Waxaa la sameyn karaa oo keliya marka ay jirto daruuri, taas oo ah marka ay jirto haraj, iyadoo la shardiyeeyay in la ilaaliyo dhammaan shuruudaha Madhhabkaas. Maadaama sidoo kale ay aad u adag tahay in la barto cilmiga Fiqh ee Madhhab kale, culimada Fiqh-ga waxay ka mamnuuceen jaahilka, oo ah kuwa aan aqoon Fiqh lahayn, inay daydaan Madhhab kale. Tusaale ahaan, waxa lagu qoray **Bahr al-fatawa**: "Haddii qofka raacsan Madhhabka Hanafi uu leeyahay dhaawac si joogto ah u dhiig-baxa, oo ay ku adkaato inuu soo weysaysto waqtiga salaad kasta, kuma banaana inuu ku tukado sida Madhhabka Shafi'i isagoo aan ilaaliyin shuruudaha Madhhabkaas." Ibn 'Abidin waxa uu arrinkan si faahfaahsan uga sharxay cutubka ku saabsan "Ta'zir." Si loo ilaaliyo cibaadada jaahilka inaysan noqon mid baatil ah, culimada Ahl as-Sunna 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim ajma'in' waxay u diideen inay raacaan Madhhab kale ilaa iyo marka ay jirto haraj (adag).

At-Tahtawi wuxuu qoray: "Culimo Tafsir ayaa leh ayat-ka 103aad ee Surat Al-i 'Imran, **'Ku dhaganaada xarigga Allâhu ta'ala,'** waxay la micno tahay, 'Ku dhaganaada waxa ay Fuqaha yiraahdaan.' Dadka aan raacin buugaagta Fiqh waxay ku dhacayaan bidco, waxayna waayi doonaan kaalmo Allâhu ta'âlâ, waxaana lagu gubi doonaa naarta Jahannamo. Mu'miniintaow! Ka fiirsada ayatkan kerima oo ku dhaganaada kooxda **Ahl as-Sunnat wa-l-jama'a,** kuwaasoo la siiyey bishaaro inay ka badbaadi doonaan Jahannamo. Fadliga iyo kaalmo Allaahu ta'aalaa waxay gaar u tahay kuwa kooxdaas ku jira. Allaahu ta'aalaa dadka aan kooxdaas ku jirin wuxuu ula dhaqmi doonaa cadho iyo cadaab Jahannamo. Maanta, si qofku uga mid noqdo Ahl as-Sunna waa inuu raacaa mid ka mid ah afarta Madhhab; qofka aan raacin mid ka mid ah afarta Madhhab waa ahlul bid'a, waxaana loo diri doonaa Jahannamo."[33] Qofka isku darsada siyaabaha sahlan ee afarta Madhhab, ma noqon doono qof raacay midkood Madhhab-yadaas. Sida la arko, qof aan raacin midkood afarta Madhhab waxa la yiraahdaa la-madhhabi. Qofka isku darsada afarta Madhhab, oo

33 Faallada At-Tahtawi ee **Durr al-Mukhtar**, qaybta ku saabsan 'Zabayih'.

ah inuu isku daro afartaas oo uu raaco midka ugu fudud, isna waa la-madhhabi. Sidoo kale, qofka raaca mid ka mid ah afarta Madhhab laakiin rumaysanaya wax aan waafaqsanayn Ahl as-Sunna, isna waa la-madhhabi. Saddexdaas waa aan Sunni ahayn, waa ahlul bid'a oo raacaya dhalanrog (dalala). Muslimiinta dhabta ahi waxay raacaan mid ka mid ah afarta Madhhab, taas oo ah 'wadada saxa ah'; si kale haddii loo dhigo, waxay noqdaan Muslimiin Sunni ah. Afarta Madhhab waxay wadaagaan aqaaiid isku mid ah. Kala duwanaanshaha yaryar ee u dhexeeya waa mid ka mid ah nimcooyinka Allahu ta'ala. Muslim walba wuxuu doortaa mid ka mid ah afarta Madhhab ee uu u arko mid u fudud.

2— CAQIIDADDA AHL AS-SUNNA

Waxaan qormooyinka soo socda qorayaa anigoo u mahadcelinaya Allahu ta'ala. 'Hamd' waxay la micno tahay in la rumaysto xaqiiqda ah in Allaahu ta'aalaa kaligiis uu abuuro nimcooyinka oo dhan isla markaana uu noo soo diro, iyo in xaqiiqdaas la muujiyo. Nimco waxay la micno tahay wax faa'iido leh. Shukr (mahadnaq, ammaan) waxay la micno tahay in la isticmaalo dhammaan nimcooyinka si waafaqsan Ahkâm-i-islâmiyya (yacni amarrada iyo mamnuucyada Allâhu ta'âlâ.) Nimcooyinkaas waxa lagu qoray buugaagta culimada Ahl as-Sunnat. Culimada Ahl as-Sunnat waa culimada afarta Madhhab.

Imam Muhammad al-Ghazali 'rahmatullahi 'alaih' wuxuu ku qoray buuggiisa **Kimya-i Sa'adat:** "Marka qofku Muslim noqdo, waxa ugu horreeya ee fardiga ku ah waa inuu ogaado oo uu rumaysto macnaha weedha **La ilaha il-l-Allah, Muhammadun Rasulullah.** Weedhan waxaa la yiraahdaa **Kalimat at-tawhid.** Muslim kasta waa ku filan tahay inuu si shaki la'aan ah u rumaysto macnaha weedhan. Kuma waajibayo inuu ku caddeeyo daliil ama uu maskaxdiisa ku qanciyo. Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam' uma uu farjin Carabtii inay bartaan ama sheegaan daliillada la xiriira ama ay raadiyaan oo ay caddeeyaan shaki kasta oo iman kara. Wuxuu ku amray inay rumaystaan oo kaliya oo aanay shakin. Dadka oo dhan waa ku filan tahay inay si fudud u rumaystaan. Laakiin waa fard kifâya in magaalo kasta ay ku sugan yihiin culimo tiro yar. Culimadaas waxaa ku waajib ah inay bartaan daliillada, ay meesha ka saaraan shakiyada, iyo inay ka jawaabaan su'aalaha. Waxay u egyihiin adhijir Muslimiinta u haya. Dhinaca kale, waxay dadka baraan cilmiga imanka, oo ah cilmiga caqiidada, dhinaca kale, waxay ka jawaabaan been-abuurka cadawga Islaamka.

Qur'an al-kerim wuxuu sheegaa macnaha Kalimat at-tawhid, Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam'na wuxuu sharxayaa waxa lagu sheegay. Dhammaan Sahabat al-kiram waxay barteen sharaxyadan, waxayna u gudbiyeen dadka ka dambeeyay. Culimada darajada sare leh ee noo soo gaarsiisay waxa ay Sahabat al-kiram gudbiyeen, iyagoo ku qoray buugaagtooda iyagoon wax ka beddelin, waxaa la yiraahdaa culimada **Ahl as-Sunna**. Qof kasta waa inuu barto i'tiqad (aqaaiid) Ahl as-Sunna, oo ay tahay inay isku xirmaan oo ay is jeclaadaan. Abuurka farxadda wuxuu ku jiraa i'tiqadkan iyo midnimadan.

Culimada Ahl as-Sunna waxay ku sharxaan macnaha Kalimat at-tawhid

sidan: Dadku hore uma jireen. Waxaa la abuuray markaas kadib. Waxay leeyihiin Abuuraha kaliya. Isagu waa kan abuuray wax kasta. Abuuraha waa mid kaliya. Isagu ma leh lammaane iyo wax la mid ah. Ma jiro Ilaah labaad. Isagu waa jiray mar walba; jiritaankiisu ma lahayn bilow. Isagu waa jiri doonaa mar walba; jiritaankiisu ma laha dhammaad. Isagu weligiis ma dabar go'i doono. Jiritaankiisu waa waajib mar walba. Ma suurtagalayo inuusan jiri karin. Jiritaankiisu waa mid isaga iskiis ah. Isagu uma baahna wax sababo ah. Ma jiro wax aan isaga u baahnayn. Isagu waa kan abuura wax kasta oo sii wadata jiritaankooda. Isagu ma aha walax ama shey. Isagu ma joogo meel go'an ama walax kale dhexdeeda. Isagu ma laha qaab mana lagu cabbiri karo. Lama weydiin karo sida uu yahay; marka aan nidhaahno 'Isaga', wax kasta oo maskaxdeennu sawirato ama aan maleyno ma aha Isaga. Isagu wax la mid ah arrimahaas ma aha. Dhammaan waxay yihiin khalqigiisa. Isagu wuu ka duwan yahay khalqigiisa. Isagu waa Abuuraha wax kasta oo maskaxda ku soo dhaca, mala-awaal kasta iyo khiyaali kasta. Isagu ma aha kor, hoos iyo dhinac toona. Isagu meel go'an ma leh. Dhammaan makhluuqaadka waxay ka hooseeyaan 'Arsh. Arsh-na wuxuu ku hoos jiraa Awooddiisa, wuxuu ku jiraa Xukunkiisa. Isagu waa ka sarreeyaa 'Arsh. Laakiin taasi micnaheedu ma aha in 'Arsh uu siddo Isaga. 'Arsh wuxuu u jiraa Fadligiisa iyo Awooddiisa dhexdeeda. Isagu hadda waa sidii uu ahaa waagii hore ee abid-ka. Wuxuu ahaan doonaa mar walba sidii uu ahaa ka hor abuurista 'Arsh. Isagu wax isbeddel ah kuma dhaco. Isagu wuxuu leeyahay Sifooyinkiisa u gaarka ah. Wuxuu leeyahay siddeed Sifo oo la yiraahdo **as-Sifat ath-thubutiyya**: **Hayat** (Nolosha), **'Ilm** (Cilmiga Kulliyadda), **Sem'** (Maqalka), **Basar** (Aragga), **Qudra** (Awooda), **Irada** (Doonista), **Kalam** (Hadalkiisa) iyo **Takwin** (Abuurka). Sifooyinkiisa wax isbeddel ah weligood kuma dhaco. Isbeddelku wuxuu tilmaamayaa naaqus. Isagu ma leh naaqus iyo ceeb midna. Inkasta oo uusan la mid ahayn wax ka mid ah makhluuqaadkiisa, waa la garan karaa adduunkan sida uu Isagu isu muujiyo, waxaana la arki doonaa Aakhiro. Halkan waxa la yaqaan isagoo aan la garanayn sida uu yahay, halkaasna waxaa lagu arki doonaa si aan la fahmi karin. [Fadlan akhri warqadda afara iyo lixaad ee buugga koowaad ee **Maktubat**, (oo ah farshaxan uu qoray Waliyga weyn iyo caalimka Imam Rabbani Mujaddid-i-elf-i-thani Ahmad Faruqi Serhendi 'rahmatullahi ta'ala 'alaih'. Turjumaadda Ingiriisiga ee warqaddan barakeysan waxay ku jirtaa cutubka laba iyo labaatanaad ee qaybta labaad ee **Endless Bliss**.)]

Allaahu ta'aalaa wuxuu u soo diray Nabiyaal ''alaihim-us-salam' makhluuqaadkiisa aadamaha ah. Dadkaas weyn iyada oo loo marayo ayuu Allaahu ta'aalaa ugu muujiyey aadamihiisa camallada keena farxadda iyo kuwa keena halaagga. Nabi ugu sarreeya waa Nabi **Muhammad** ''alaihi-s-salam', oo ah Nabiya ugu dambeeya. Wuxuu loo soo diray inuu noqdo Nabi qof kasta, ha ahaado cibaado leh ama aan, meel kasta iyo qaran kasta oo dhulka ka tirsan. Isagu waa Nabi dadka oo dhan, malaa'igta iyo jinniga. Meel kasta oo aduunka ah, qof walba waa inuu raacaa oo uu is waafajiyaa Nabiyaas ugu sarreeya.[34]

Sayyid 'Abdulhakim-i Arwasi[35] 'rahmatullahi 'alaih' wuxuu yiri: "Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam' wuxuu lahaa saddex hawlood. Midka koowaad wuxuu ahaa inuu gudbiyo oo faafiyo **(tabligh)** xeerarka Qur'an al-kerim, yacni cilmiga imanka iyo ahkam fiqhiyya, dhammaan dadka aadamaha ah. **Ahkam fiqhiyya** waxay ka kooban tahay ficillada la faray iyo ficillada la mamnuucay. Labadan laan ee cilmiga ah waxay wada sameeyaan **Ahkam-i-islamiyya.** Hawshiisa labaad waxay ahayd inuu ku shubo xeerarka ruuxiga ah ee Qur'an al-kerim, cilmiga ku saabsan Allaahu ta'aalaa Naftiisa iyo Sifooyinkiisa, qalbiyada kuwa ugu sarreeya ee Umaddiisa. Hawshiisa koowaad, oo ah tabligh, lama mid aha hawshan labaad. La-madhhabi (yacni dadka diida afarta Madhhab) waxay diidaan hawshan labaad. Si kastaba ha ahaatee, Abu Hurayra 'radiy-Allahu 'anh' wuxuu yiri: 'Waxaan ka bartay Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam' laba nooc oo cilmiga ah. Mid ayaan idin sheegay. Haddii aan idiin sharaxo midka labaad waad idil lahaydeen.' Ereyadan Abu Hurayra waxaa lagu qoray buugaagta **Bukhari**, **Mishqat**, **Hadiqa**, iyo warqadaha **Maktubat**, lambarrada 267 iyo 268. (Turjumaadda Ingiriisiga ee labada warqadood waxaa lagu akhrin karaa kadib cutubkan.) Hawsha saddexaad waxay ku wajahneyd Muslimiinta aan u hoggaansamin waanooyinka iyo darsiyada ku saabsan Ahkam fiqhiyya. Xitaa xoog ayaa la isticmaalay si loo khasbo inay u hogaansamaan Ahkam fiqhiyya.

"Kadib Rasûlullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam', afarta Khaliifo 'radiy-Allahu 'anhum' waxay si dhammeystiran u fuliyeen saddexdaas

34 **Kimya' as-Sa'ada.** Muhammad al-Ghazali 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' wuxuu ahaa mid ka mid ah culimada Islaamka ee ugu weyn. Wuxuu qoray boqolaal buug. Dhammaan buugaa-gtiisu waa kuwo aad u qiimo badan. Wuxuu ku dhashay sanadkii 450 (1068 M) magaalada Tus, oo ah Meshhed, Faaris, wuxuuna ku geeriyooday halkaas sanadkii 505 (1111 M).

35 Sayyid 'Abdulhakim Arwasi wuxuu ku dhashay Başkal'a sanadkii 1281 (1864 A.D.) wuxuuna ku geeriyooday Ankara sanadkii 1362 (1943 A.D.).

hawlood. Xilligii hadrat Hasan ‘radiy-Allâahu ’anh’, fitnada iyo bidcadu way bateen. Islaamku wuxuu ku fiday saddex qaaradood. Iftiinkii ruuxiga ahaa ee Rasulullah ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ wuu ka sii yaraanayay dhulka. Tirada Sahabat al-kiram ‘radiy-Allahu ’anhum’ way yaraadeen. Markii dambe, cid qudheedu ma awoodayso inay dhammaan saddexdan hawlood wada qabato. Sidaas darteed, hawlahaan waxaa la wareegay saddex kooxood oo dad ah. Hawsha gudbinta imanka iyo ahkam fiqhiyya waxaa loo xil saaray hoggaamiyeyaasha diinta oo la yiraahdo **mujtahid**. Dhexdeeda mujtahids-kaas, kuwa gudbiyay iman waxaa la yiraahdaa **Mutakallimun**, kuwa gudbiyay Fiqh waxaa la yiraahdaa **Fuqaha’.** Hawsha labaad, oo ah in Muslimiinta doonaya lagu gaarsiiyo xeerarka ruuxiga ah ee Qur’an al-kerim, waxaa loo xil saaray Labada iyo Tobanka Imaam ee Ahl al-Bayt ‘rahmatullahi ta’ala ’alaihim’ iyo culimada waaweyn ee Tasawwuf. Sirri (Sari) as-Saqati (d. 251/876 magaalada Baghdad) iyo al- Junayd al-Baghdadi (dhashay 207/821 oo dhintay 298/911 Baghdad) waxay ahaayeen labo ka mid ah ‘rahmatullahi ta’ala ’alaihima’.

“Hawsha saddexaad, oo ah in lagu dhaqan geliyo xeerarka diinta iyadoo la adeegsanayo awood iyo amar, waxaa loo xil saaray boqorro, yacni dowladaha. Qaybaha koowaad waxaa loo yaqaan **Madhhabyo**. Qaybaha labaad waxaa loo yaqaan **Tariqooyin**,[36] midka saddexaadna waxaa loo yaqaan **huquq** (fiqh). Madhhabyo sheegaya îmân waxaa loo yaqaan **Madhhabyo** i’tiqad ah. Nabigeenna ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ wuxuu sheegay in Muslimiintu kala bixi doonaan saddex iyo toddobaatan kooxood marka la eego imanka, mid keliya oo kaliya ay sax noqon doonto, kuwa kalena ay qalad noqon doonaan. Arrintaasina waa dhacday. Kooxda

36 Culimada Ahl as-Sunna waxay ururiyeen ’ilm at-tasawwuf iyagoo ka baranaya hawshan labaad ee Nabigeenna ‘’alaihis-salam’ ee Labada iyo Tobanka Imaam ‘rahmatullahi ta’ala ’alaihim’. Dadka qaarkood ma rumaysan Awliya’, karamat ama Tasawwuf. Tani waxay muujinaysaa inaanay wax xiriir ah la lahayn Labada iyo Tobanka Imaam. Haddii ay raaci lahaayeen Ahl al-Bayt, waxay ka baran lahaayeen hawshan labaad ee Nabigeenna Labada iyo Tobanka Imaam, waxayna ahaan lahaayeen kuwo leh culimo badan oo Tasawwuf iyo Awliya’ ah. Laakiin ma jiraan wax la mid ah, xitaa ma rumaysan karaan in culimo noocaas ah ay jiri karaan. Waa muuqataa in Labada iyo Tobanka Imaam ay yihiin Imaamyada Ahl as-Sunna. Waa Ahl as-Sunna kuwa jecel Ahl al-Bayt oo raaca Labada iyo Tobanka Imaam. Si loo noqdo caalim Islaami ah, waa inuu noqdaa dhaxal-sugaha Rasulullah ‘’alaihis-salam’ ee labadan hawlood. Yacni, waa inuu barto oo uu ku takhasusaa labadan laamood ee cilmiga. ’Abd al-Ghanî an-Nablusi ‘rahmatullahi ta’ala ’alaih’, oo ka mid ahaa culimadaas, wuxuu ku soo xigtay hadithyada qeexaya xeerarka ruuxiga ah ee Qur’an al-kerim bogagga 233 iyo 649 ee buuggiisa **al-Hadiqat an-nadiyya,**wuxuuna sheegay in la diido xeerarkaas ay muujinayso jaahilnimo iyo xumaan.

la siiyay bishaarada inay ku sugnaan doonaan wadada saxda ah waxaa la yiraahdaa **Ahl as-Sunnat wa-l-jama'a**. Laba iyo toddobaatanka koox ee hadhay oo lagu sheegay inay qalad yihiin waxaa loo yaqaan **kooxaha bidcadda**, yacni firqooyinka dhalanrogga. Midkoodna ma aha gaalo. Dhammaantood waa Muslimiinta. Hase yeeshee, haddii Muslim sheegta inuu ka tirsan yahay mid ka mid ah laba iyo toddobaatanka koox, uu diido war cad oo lagu sheegay Qur'ân al-kerîm, hadîth ash-sherîf, ama Muslimiinta dhexdeeda aad u faafay, wuxuu noqonayaa gaal. Maanta waxaa jira dad badan oo magacyo Muslimiin ah wata, balse horey uga baxay Madhhabka Ahl as-Sunna oo noqday bidco ama aan Muslim ahayn." Soo xigashada hadrat 'Abdulhakim Efendi waxay ku dhammaanaysaa halkan.

Muslimiintu waa inay wax bartaan laga bilaabo ilmo-nimada ilaa qabriga. Cilmiga ay Muslimiintu khasabka ku tahay inay bartaan waxaa la yiraahdaa **al-'ulum al-Islamiyya** (Culuumta Islaamiga), waxayna ka kooban tahay labo qaybood: I) al-'ulum an-naqliyya, II) al-'ulum al-'aqliyya.

I) Al-'ulum an-naqliyya (oo sidoo kale loo yaqaan 'cilmi diineed'): Culuumtaan waxaa lagu helaa akhriska buugaagta culimada Ahl as-Sunna. Culimada Islaamka waxay culuumtan kasoo xigteen afar ilo oo waaweyn. Afartaas ilo waxaa loo yaqaan **al-adillat ash-Shar'iyya**. Waxay kala yihiin **al-Qur'an al-kerim, hadith ash-sherifs, ijmi' al-Umma** iyo **qiyas al-fuqaha'**. Culuumta diinta waxay ka kooban yihiin siddeed laamood oo waaweyn:

1)'I 'lm at-tafsir (cilmiga sharaxa Qur'an al-kerim). Khabiirka ku takhasusay laantan waxaa la yiraahdaa **Mufassir**; waa caalim aad u fahamsan oo awooda inuu fahmo waxa Allaahu ta'aalaa uga jeedo Eraygiisa.

2)'Ilm al-usul al-hadith (cilmiga asalaha hadithyada). Laantan waxay ka hadashaa kala soocidda hadithyada. Noocyada kala duwan ee hadithyada waxaa lagu sharaxay **Endless Bliss,**qaybta labaad, cutubka lixaad.

3)'Ilm al-hadith. Laantan waxay si qoto dheer u baartaa hadallada (hadith), dhaqanka (sunna), iyo akhlaaqda (hals) Nabigeenna 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam'.

4)'Ilm al-usul al-kalam. Laantan waxay barataa hababka laga soo xigto 'ilm al-kalam ee Qur'an al-kerim iyo hadith ash-sherifs.

5)'Ilm al-kalam. Laantan waxay daboolaysaa barashada Kalimat at-tawhid, Kalimat ash-shahada iyo lixda tiir ee imanka oo ku tiirsan labadan kalimaad. Kuwani waa cilmiyo la rumeeyo qalbiga dhexdiisa. Culimada Kalam-ka badanaa waxay isku qorayeen 'ilm al-usul al-kalam iyo 'ilm al-kalam. Sidaas darteed, dadka caadiga ah waxay u qaataan labadaas laamood cilmi kaliya.

6)'Ilm al-usul al-fiqh. Laantan waxay baartaa hababka laga soo xigto cilmiga Fiqh ee Qur'an al-kerim iyo hadith ash-sherifs.

7)' Ilm al-fiqh. Laantan waxay baartaa **af'al al-mukallafin**; yacni, waxay sharxaysaa sida dadka caqliga leh oo qaangaadh ah ay ugu dhaqmaan arrimaha la xiriira jirkooda. Waxay ka kooban tahay cilmiyo lagama maarmaan u ah jidhka. Af'al al-mukallafin waxay leedahay siddeed qaybood: fard, wajib, sunna, mustahab, mubah, haram, makruh iyo mufsid. Si kooban, waxaa loo kala saari karaa saddex qaybood: ficillo la faray, ficillo la mamnuucay, iyo ficillo la oggol yahay (mubah).

8)'Ilm at-tasawwuf. Laantan waxaa kale oo loo yaqaan **'ilm al-akhlaq** (cilmiga akhlaaqda). Waxay sharaxdaa kaliya ma aha waxa la rabbo in qalbiga laga sameeyo iyo waxa laga reebay, balse waxay kaloo ka caawisaa rumaysiga inuu noqdo mid qalbi ka imanaya, waxay fududaysaa Muslimiinta inay gutaan waajibaadkooda sida lagu barto 'ilm al-fiqh, waxayna qofka ka caawisaa inuu gaaro ma'rifa.

Waa fard-i 'ain qof kasta oo Muslim ah, rag ama dumar, inuu barto Kalam, Fiqh iyo Tasawwuf sida lagama maarmaanka u ah siddeeddaan laamood, waxaana dembi ah, gaf ah, in aan la baran.[37]

II) Al-'ulûm al-'aqliyya (oo sidoo kale loo yaqaan 'cilmiyada tijaabada'): Culuumtaan waxaa loo kala qaybiyaa laba koox: culuumta farsamada iyo culuumta suugaanta. Waa fard kifaya Muslimiinta inay bartaan culuumtaan. Marka laga hadlayo culuumta Islaamiga ah, waa fard 'ayn in la barto intii lagama maarmaan ah. In la barto wax ka badan intii lagama maarmaan ah, yacni, in lagu takhasuso culuumta Islaamiga ah waa fard kifaya. Haddii aanay jirin caalim garanaya culuumtaan magaalo, dhammaan dadka degan magaaladaas iyo masuuliyiinta dowladeedba waxay ku dhacayaan dembi.

Cilmiga diinta ma beddelmo xilliyada la is beddelo. In la khaldo ama lagu khaldamo faallaynta 'ilm al-kalam ma leh cudur daar; waa dembi aan

37 **Al-Hadîqa**, bogga 323 iyo hordhaca **Radd al-muhtar**.

la cafin karin. Arrimaha la xiriira Fiqh-ga, kala duwanaanta iyo fudaydka uu Islaamku oggol yahay waa la adeegsan karaa marka la haysto cudurrada (’udhrs) uu Islaamku oggol yahay. Marna ma bannaana in wax laga beddelo ama isbeddel lagu sameeyo arrimaha diinta iyadoo lagu saleynayo ra’yi shakhsi ah ama aragti gaar ah. Tani waxay qofka ka saari kartaa Islaamka. Isbeddel, horumarin iyo horay u socod culuumta ’ulum al-’aqliyya waa la oggol yahay. Waa lagama maarmaan in la hormariyo iyada oo la baarayo, la helayo xitaa lagana baranayo kuwa aan Muslimka ahayn.

Qodobka soo socda waxaa laga soo xigtay buugga **al-Majmu’at azzuhdiyya**. Waxaa soo ururiyay wasiir hore ee waxbarashada, Seyyid Ahmed Zühdü Pasha ‘rahmatullahi ta’ala ’alaih’:

Erayga **‘fiqh’**, marka loo adeegsado qaabka ‘faqiha yafqahu’, oo ah qaabka afaraad, wuxuu loola jeedaa ‘in la ogaado, la fahmo.’ Marka loo isticmaalo qaabka shanaad, wuxuu loola jeedaa ‘in la ogaado, la fahmo Islaamka.’ Caalimka ku takhasusay ’ilm al-fiqh waxaa la yiraahdaa **Faqih**. ’Ilm al-fiqh wuxuu ka hadlayaa ficillada ay tahay in dadka la sameeyo iyo kuwa aan la sameynin. Cilmiga Fiqh-ga wuxuu ka kooban yahay Qur’an al-kerim, hadith ash-sherifs, ijma’ iyo qiyas. Isku raaca as-Sahabat al-kiram iyo mujtahidiinta ka dambeeyay waxaa la yiraahdaa **ijma’ al-Umma**. Xeerarka diinta ee laga soo qaatay Qur’an al-kerim, hadith ash-sherifs iyo ijma’ al-Umma waxaa la yiraahdaa **qiyas al-fuqaha**.’ Haddii aan laga fahmi karin Qur’an al-kerim ama hadith ash-sherifs in ficil uu yahay halal (la oggol yahay) ama harâm (la mamnuucay), markaa ficilkaas waxaa loo barbar dhigayaa ficil kale oo la og yahay. Isbarbardhiggan waxaa la yiraahdaa **qiyas**. Isticmaalka qiyaska wuxuu u baahan yahay in ficilka dambe uu leeyahay isla sababtii ka dhigtay ficilka hore mid la oggol yahay ama la mamnuucay. Xukunka arrintan waxaa keliya go’aamin kara culimada qoto dheer ee gaaray heerka ijtihadka.

Ilm al-fiqh waa mid aad u ballaaran. Waxay leedahay afar qaybood oo waaweyn:

1)’Ibadat, oo ka kooban shan qaybood: salat (tukasho), sawm (soon), zakat, hajj, iyo jihad. Qayb kasta oo kamid ah waxay leedahay qaybo hoose. Sida muuqata, waa cibaado in la diyaariyo jihadka. Nabigeennu ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ wuxuu sheegay inay jiraan laba nooc oo jihad ah oo lagula dagaallamo cadowga Islaamka: ficil ahaan iyo hadal ahaan. Waa fard in la barto sida loo sameeyo loona isticmaalo hubka casriga ah si loogu diyaar garoobo jihadka ficilka ah. Jihad waxaa fuliya Dowladda. Waa fard

dadka inay ku biiraan jihadka iyagoo raacaya sharciyada iyo amarada dowladda ee ku saabsan jihadka. Dhawaanahan, weerarka cadowgu wuxuu si weyn ugu kordhay dhinacyada daabacaadda, aflaanta, idaacadaha iyo dhammaan siyaabaha dacaayadaha — oo ah nooca labaad ee dagaalka — sidaas darteed waa jihâd in lagaga hortago cadowga goobahan.

2)MMunakahat, oo ka kooban qaybo sida guurka, furitaanka, nafaqada iyo kuwa kale oo badan [waxaa faahfaahin looga helayaa goobo kala duwan ee lixda qaybood ee **Endless Bliss**]. Fadlan eeg cutubka laba iyo tobnaad ee qaybta shanaad iyo cutubka shan iyo tobnaad ee qaybta lixaad.

3)M Mu'amalat, oo ka kooban qaybo badan sida iib, gadid, kireysi, wada lahaansho, ribo, dhaxal, iwm. (Fadlan eeg afarta faqradood ee ugu dambeysa ee cutubka lixaad ee qaybta afaraad, iyo sidoo kale sagaal iyo tobanka cutub ee ugu dambeysa qaybta shanaad ee **Endless Bliss**.)

4)'U'Uqubat (sharciga ciqaabta), oo ka kooban shan qaybood oo waaweyn: qisas (qaabkii lagu aargudi jiray), sirqat (xatooyo), zina (sino iyo kufsi), qadhf (ku eedeynta haweenka wanaagsan ee anshaxa leh fadeexad), iyo ridda (ka noqoshada diinta Islaamka). (Fadlan eeg cutubyada tobnaad, kow iyo tobnaad, laba iyo tobnaad, saddex iyo tobnaad, iyo afar iyo tobnaad ee qaybta lixaad ee **Endless Bliss**.)

Waa fard qof kasta oo Muslim ah inuu helo aqoon ku filan ee Fiqh-ga ku saabsan cibaadada. Waa fard kifaya in la barto munakahat iyo mu'amalat; si kale haddii loo dhigo, labadaas cilmi waa in la barta inta ay lagama maarmaan u tahay dadka u baahan. Ka dib 'ilm at-tafsir, 'ilm al-hadith iyo 'ilm al-kalam, cilmi ugu sharafka badan waa 'ilm al-fiqh. Lixda hadith ee soo socda ayaa ku filan muujinta sharafka Fiqh-ga iyo Faqih-ga: 'rahmatullahi ta'ala alaihim ajma'in'

'Haddii Allaahu ta'aalaa uu doonayo inuu barakeeyo addoonkiisa, wuxuu ka dhigayaa Faqih'

Haddii qof uu noqdo Faqih, Allaahu ta'aalaa wuxuu u soo diriyaa waxa uu rabo iyo rizqigiisa meelo aan laga filayn.'

Qofka uu Allaahu ta'aalaa ugu tilmaamay inuu yahay "kan ugu fadliga badan" waa Faqih diinta ku xeel dheer.'

'Faqih waa mid ka adkaysi badan Shaydaanka marka loo eego kun 'abid (dad aad u cibaadeysta).'

'Wax walba waxay leedahay tiir ay ku taagan tahay. Tiirka ugu muhiimsan ee diinta waa cilmiga Fiqh-ga.'

Cibaadada ugu wanaagsan uguna qiimaha badan waa in la barto lana baro Fiqh.'

Fadliga al-Imam al-a'zam Abu Hanifa 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' waxa kale oo laga fahmi karaa hadith-yadan shareefka ah.

Cilmiga Islaamka ee Madhhabka Hanafi waxaa lagu soo gudbiyay silsilad ka bilaabaysa 'Abdullah ibn Mes'ud 'radiy-Allahu 'anh', oo ahaa Sahabi. Taas macnaheedu waa in Imam al-a'zam Abu Hanifa 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', aas-aasaha Madhhabka, uu Fiqh ka bartay Hammad, oo Hammad uu ka bartay Ibrahim an-Nakha'i. Ibrahim an-Nakha'i waxaa baray Alkama, Alkama-na wuxuu wax ka bartay 'Abdullah ibn Mes'ud, oo uu baray Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam'.

Abu Yusuf, Imam Muhammad ash-Shaibani, Zufar ibn Hudhail iyo Hasan ibn Ziyad waxay ahaayeen ardaydii al-Imam al-a'zam 'rahimahum-Allah'. Kuwaas, Imam Muhammad wuxuu qoray ku dhawaad kun buug oo ku saabsan cilmiga Islaamka. Wuxuu dhashay sanadka 135 Hijriya wuxuuna geeriyooday magaalada Rayy, Iran, sanadkii 189 (805 A.D.). Maadaama uu guursaday hooyada (kala dhiman) ee al-Imam ash-Shafi'i, oo ka mid ahaa ardaydiisa, dhammaan buugaagtiisii waxaa laga dhigay dhaxal Shafi'i kadib geeridiisii, taas oo keentay in cilmiga Shafi'i kordho. Sababtaas darteed, al-Imam ash-Shafi'i 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' wuxuu yiri: 'Waxaan ku dhaartay in cilmiga Fiqh-ga iiga batay akhriska buugaagta Imam Muhammad.' Kuwa doonaya inay qoto dheer u bartaan cilmiga Fiqh-ga waa inay la joogaan ardayda Abu Hanifa.' Mar kale wuxuu yiri: 'Dhammaan Muslimiinta waxay la mid yihiin reerka iyo caruurta al-Imam al-a'zam.' Taas oo la micno ah sida nin u shaqeeyo si uu u quudiyo xaaskiisa iyo caruurtiisa, al-Imam al-a'zam wuxuu isku xilqaamay inuu soo saaro cilmiga diinta ee dadka ay u baahanyihiin. Sidaas ayuu Muslimiinta uga fududeeyay shaqo culus.

Al-Imam al-a'zam Abu Hanifa 'rahmatullahi 'alaih' wuxuu ururiyay cilmiga Fiqh-ga, wuxuu u qaybiyay laamo iyo laamo-hoosaadyo, wuxuuna u dejiyay usul (habab). Sidoo kale, wuxuu ururiyay cilmiga i'tiqad ee uu baray Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam' iyo Sahabat al-kiram 'ridwanullahi 'alaihim ajma'in', wuxuuna baray boqolaal ardaydiisa ka mid ah. Qaar ka mid ah ardaydiisa waxay noqdeen khubaro ku takhasustay 'ilm al-kalam, taas oo ah cilmiga iman-ka. Waxaa ka mid ahaa Abu Bakr al-Jurjani, oo ka mid ahaa ardayda Imam Muhammad ash-Shaibani, kaasoo gaaray darajo sare. Abu Nasr al-'Iyad, oo ka mid ahaa ardaydiisa, wuxuu baray Abu Mansur al-Maturidi

cilmiga 'ilm al-kalam. Abu Mansur wuxuu ku qoray buugaagtiisa cilmiga kalam sidii uu uga helay al-Imam al-a'zam 'rahmatullahi ta'ala 'alaih'. Wuxuu la dagaalamay ahlu bidcada, wuxuuna xoojiyay i'tiqad-ka Ahl as-Sunna. Wuxuu ku faafiyay si baaxad leh meel kasta. Wuxuu ku geeriyooday magaalada Samarqand sanadkii 333 (944 A.D.). Caalimkan weyn iyo caalim kale oo la yiraahdo Abu-l-Hasan al-Ash'ari, labaduba waxaa loo yaqaan **imaamyada Madhhab-yada i'tiqad-ka Sunni.**

Culimada Fiqh-ga waxaa loo qaybiyay toddobo darajo. Kemal Pashazada Ahmad ibn Sulaiman Efendi 'rahmatullahi ta'ala 'alaih', wuxuu ku sharraxay buugiisa **Waqf an-niyyat** toddobadan darajo sidan:

1. Mujtahid-yada Islaamka, kuwaas oo dhisay hababka iyo xeerarka laga soo saaro qawaaniinta afarta il ee diinta (Adilla-i arba'a), waxayna xukunnada ku soo saareen si waafaqsan hababkaas. Tusaalooyinka culimadan waxaa ka mid ah **a'immat al-madhahib**, (tusaale ahaan Imam al-a'zam Abu Hanifa, Imam Malik, Imam Shafi'i, iyo Imam Ahmad bin Hanbal, oo ah hoggaamiyeyaasha afarta Madhhab ee saxda ah ee Islaamka ku dhaqmo.)[38]

2. Mujtahid-yada ku jira Madhhab, kuwaas oo raacay hababka iyo xeerarka uu dejiyay imaamka Madhhab-ka, waxayna xeerarka ka soo saareen afarta ilo sharciyeed ee diinta. Kuwaas waxaa ka mid ahaa, (Madhhab-ka Hanafi,) Imam Abu Yusuf, Imam Muhammad, iyo qaar kale 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim ajma'in'.

3. Mujtahid-yada masaa'ilta, kuwaas oo masaa'ilta aan si toos ah uga hadlin aasaasaha Madhhab-ka, xeerar ka soo saaray iyagoo adeegsanaya hababka iyo usûl-ka Madhhab-ka. Si kastaba ha ahaatee, iyagoo sidaas samaynaya waa inay si buuxda u raacaan imaamka Madhhab-ka. Waxaa ka mid ahaa at-Tahawi (238-321 Hijriya, Masar), Hassaf Axmed ibn 'Umar (wuxuu dhintay 261, Baqdaad), 'Abdullah ibn Xuseen al-Kerkhi (340), Shams ala'imma al-Halwani (456, Bukhara), Shams al-a'imma as-Sarahsi (483), Fakhr-ul Islam 'Ali ibn Maxamed al-Pazdawi (400-482, Samarqand), Qadi-Khan Xasan ibn Mansur al-Farghani (592), iyo kuwa kale oo badan 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim ajma'in'.

4. As-hab at-takhrij, kuwaas oo aan lahayn awoodda ijtihad ee madaxbannaan. Waxay ahaayeen culimo sharraxaya xeerarka aan caddeyn ee ay soo saareen mujtahidiinta, iyagoo si kooban u faahfaahinaya. Husam

38 Waa caddahay in afarta Madhhab ay kala yihiin, si waafaqsan, Hanafi, Maliki, Shafi'i, iyo Hanbali.

ad-din ar-Razi ’Ali ibn Axmed wuxuu ka mid ahaa. Waxaa kale oo loo yaqaan ‘Jessas’ ‘rahmatullahi ta’ala ’alaih’. Wuxuu dhintay sannadka 370 A.H.

5. Arbab at-tarjih, kuwaas oo ka doorta mid ka mid ah riwaayadaha kala duwan ee ka yimid mujtahidiinta. Waxaa ka mid ahaa Abul-Hasan al-Quduri (362-428 A.H., Baqdaad) iyo Burhan ad-din ’Ali al-Marghinani, qoraha **al-Hidaya**, kaasoo lagu dilay xasuuqii Bukhara ee Jenghiz 593 A.H. (1198 A.D.).

6. Culimada soo uruurisay riwaayadaha kala duwan ee la xiriira arrin gaar ah iyagoo kala soocaya sida ay u sugan yihiin ayaa loo yiqiin muqalliduun. Ma aysan gelin wax riwaaya been abuur ah buugaagtooda. Waxaa ka mid ahaa Abu-l-Barakat ’Abdullah ibn Axmed an-Nasafi (d. 710 A.H.), qoraaga **Kanz ad-daqaiq**; ’Abdullah ibn Mahmud al-Musuli (d. 683), qoraaga **Mukhtar**; Burhan ash-Shari’a Mahmud ibn Sadr ash-Shari’a ’Ubaid-Allah (d. 673), qoraaga **al-Wiqaya**; iyo Ibn as-Sa’ati Axmed ibn ’Ali al-Baghdadi (d. 694), qoraaga **Majma’ al-bahrain** ‘rahmatullahi ta’ala ’alaihim ajma’in’.

7. Waxaa sidoo kale jira muqalliduun[39]aan awoodin inay kala saaraan riwaayadaha daciifka ah iyo kuwa sugan.

Qof aan lahayn Madhhab ma helin jid sax ah oo uu ku raaco;

Xitaa haddii uu isku dayo inuu dhammaan dad kale ku daydo, kama dhabayso saxnimo!

Qof aan aqoon fiican u lahayn diinta Islaamka ma noqon karo mujtahid iskiis ah.

Raxmadkaaga ayaan rajaynayaa, anoo tabar yar oo cilmi la’aan ah;

Ilaahaygaygiiyow, Adigu Ma jiraan wax kugu adkaan kara, Adigoo ah Kan Deeqda Badan!

Raxmadkaagu waxay ku dhacdaa dembiilayaasha, anoo ah mid dembi badan;

Ma inkiri karo gefafkayga, adigoo ah Eebaha Og Cilmiga Kasta.

Wajigayga madow, anoo silsilado ku xiran, waxaan is jiiday;

39 Dadkan waxaa lagu tirin jiray culimada Fiqh-ga sababtoo ah waxay fahmayeen waxa ay akhrinayeen, waxayna sharraxi jireen dadka muqallidiinta ah ee aan si qoto dheer u fahmi karin.

Raxmadkaaga ayaan rajaynayaa, anoo tabar yar oo cilmi la'aan ah;

Ilaahaygaygiiyow, Adigu Ma jiraan wax kugu adkaan kara, Adigoo ah Kan Deeqda Badan!

Dadku dhammaan waxay ku jiraan baadi, Adigu kaligaa baad tahay Kan runta ah ee xaqa ah;

Ma jiro cid kale, Adiga kaligaa ayaa mudan in lagu caabudo!

Maxay samayn karaa addoonka liita; Adigu kaligaa baad tahay Kan Awoodda leh!

Raxmadkaaga ayaan rajaynayaa, anoo tabar yar oo cilmi la'aan ah;

Ilaahaygaygiiyow, Adigu Ma jiraan wax kugu adkaan kara, Adigoo ah Kan Deeqda Badan!

WARQADDA LABA BOQOL iyo TODOBATAN IYO TODDOBAAD ee JILIDKA KOOWAAD

Warqaddan oo loo qoray Husam-ad-din Axmed 'rahmatullahi 'alaih', waxay iftiiminaysaa asrar (sirr iyo xog hoose oo ruuxi ah) **iyo deqaiq** (faahfaahinno aad u sarreeya oo ruuxi ah):

Mahad iyo ammaano ha u sugnaadeen Allahu ta'ala! Salat (nabad iyo barako) iyo salam (salaan iyo duco) ha ahaato Nabigiisa la jeclaaday iyo Ehelkiisa sharafta leh! Waxaan helnay sharafta ah inaan akhrino warqadda aad ii soo dirtay, aniga faqirka ah (Imam Rabbani) adoo xushmad u muujinaya. Ilaahay ha kuu abaalmariyo wanaag iyo kheyr dhammaan! Midkee ayaan qori karaa ka mid ah ni'madaha Eebbe igu galladaystay? Sideen ugu mahadnaqi karaa dhammaan ni'madahaas? Aqoonta khafiifka ah iyo ma'rifooyinka Eebbe iigu soo daadinayo hanuun iyo gargaar ahaan ayaa lagu qorayaa. Waxaana akhriya dadka oo dhan, kuwa fahmay iyo kuwa aan fahminba. Si kastaba ha ahaatee, wax ka mid ah xogaha sirta ah iyo asraarta qarsoon ee la iigu gaar yeelay lama shaacin karo. Xaqiiqdii, lagama sheegi karo wax ku saabsan, xitaa looma sheegi karo qoraal ahaan ama astaamo ahaan. Intaa waxaa dheer, wiilkayga qaaliga ah, oo dhadhamiyay ma'rifooyinkii faqirkaan ah (aniga), lama oran karo wax ku saabsan asraartan aadka u sarreysa, inkastoo uu gaaray derejooyin sare sida suluk iyo jadhba (kuwaas oo lagu faahfaahiyay meelo kala duwan ee **Endless Bliss**, tusaale ahaan cutubka 39aad ee buugga lixaad). Haa.

Dadaalka ugu badan ayaa la gelinayaa si loo ilaaliyo sirtaas. Waan ogahay in wiilkayga barakeysan uu gaaray asraartaas qarsoon, isla markaana uu Ilaahay ka ilaalinayo khaladaad iyo jahwareer. Maadaama ay yihiin asraar, afkaygu wuu go'ayaa. Qarsoonaantooda ayaa iga hor istaagaysa inaan furo qalbigayga. Xaaladda aan ku suganahay waa tusaalaha lagu sharraxay aayadda 13aad ee Suurat Shu'araa: **"Laabtaydu way ciriiri doontaa, hadalkayguna si fudud uma socon doono: ...**" Asraartani ma aha kuwo aan laga hadli karin, balse waxa dhici karta inaysanba gelin karin qeexitaan.

Ma aha wax aan micne lahayn in haafizku qayliyo;

Wuxuu leeyahay waxyaabo layaab leh oo badan, ee aad uga fiirsada!

Dhammaan nimcooyinkan aan isku dayayno inaan qarino waxay ka yimaadeen ilo Nubuwnimo oo iyagana iska leh Nabiyada ''alaihim-us-salawat-u-wa-t-teslimat'. Malaa'igta sareeya ee sharafta lehna way ka helaan qeyb ka mid ah nimcadan. Waxay doortaan dadka barakeysan ee ku dayanaya raadadka Nabiyada waxayna u sharfaan nimcadan. Hadrad Abuu Hurayra 'radiy-Allahu 'anh' wuxuu yiri: "Laba nooc oo cilmiga ah ayaan ka bartay Rasuulullaah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam'. Mid ayaan idin sheegay. Haddii aan idiin sheego kii labaad waad idilaan lahaydeen." Cilmiga labaad waa mid sir ah oo qarsoon. Dad kasta ma fahmi karo. Waa hadiyad weyn oo ka timid Allahu ta'ala. Wuxuuna siyaa cidda uu doono. Allaahu ta'aalaa wuxuu bixiya hadiyado waaweyn. Fadlan eeg warqadda loo qoray carruurta macallinkayga aadka u sharafta badan!

Sayidkayga qaaliga ahow! Aragtida faqirkaan (Imam Rabbani), hal-abuurka bidco ku cusub Tasawwuf kuma yara foolxumada hal-abuurka bidcada ku soo kordhay[40]diinta Islaamka lafteeda. Barakada Tasawwufku waxay si habsami ah ugu sii gudbi doontaa jiilasha dambe ilaa aan la keeni bidcooyin cusub. Marka wax laga beddelo Tasawwufka, fayzka iyo barakadiiba isla markiiba way istaagi doonaan. Waa in si aad ah looga taxaddaraa in la beddelo waddooyinka (turuqta) Tasawwufka. Looma baahna in lala sheekaysto kuwa aan ka tirsanayn waddooyinka Tasawwufka. Haddii wax lagu arkay oo isbedel ku sameynaya waddooyinka Tasawwufka, waa in si adag loo joojiyaa, xitaa xoog haddii loo baahdo, meeshay rabto iyo qofkay rabtaba. Waa in la xoojiyo oo la faafiyo qaabka saxda ah ee dhabta ah ee jidka (Tasawwufka) laga hadlayo. Wa-s-salam wa-l-ikram.

40 Waxa aan jirin xilligii hore ee Muslimiinta kaasoo lagu daray diinta Islaamka waqti dambe waxaa la yiraahdaa bidco. Dhamaan bidcooyinka waa shar iyo foolxumo.

WARQADDA LABA BOQOL iyo WARQADDA 268AAD ee JILIDA KOOWAAD

Warqaddan waxa loo qoray Khan-i-Khanan. Waxay sharraxaysaa cidda ah culimada dhaxlay Nebiyada iyo cilmiga qarsoon waxa uu yahay:

Mahad Allaahu ta'aalaa ha u sugnaato! Salaam ha u sugnaato addoomadiisa uu doortay! Faqiirrada halkan joogaa waxay ku sugan yihiin xaalad ay mudan tahay in la yiraahdo al-xamdulillah. Waxaan u baryayaa inaad nabad, caafimaad iyo hanuun sax ah ku sugnaato. Maaddaama mowduuceennu yahay dhaxalka cilmiga, waxaan qoreynaa ereyo kale oo faa'iido leh anagoo ka faa'iideysanayna waqtiga hadda jira. Waxaa lagu sheegay xadiis sharif ah: **"Culimadu waa dhaxalka Nabiyada**." Waxaa jira laba nooc oo cilmiga ah oo ay Nabiyada ''alaihim-us-salawat-u-wa-t-teslimat' ka tageen:

1. Cilmiga xeerarka iyo shuruucda; 2. Cilmiga qarsoon.

Culimada dhabta ah ee dhaxlay Nebiyada waa inay leeyihiin qaybo ka mid ah labada nooc ee cilmiga. Culimada leh hal nooc oo cilmigaas ka mid ah ma noqon karaan dhaxal sugayaal. Dhaxal suguhu waa inuu qayb ka yeesho dhammaan wixii la dhaxlay. Ma suurtagal ahan in dhaxal suguhu yeesho qaybo gaar ah balse uu ka waayo qaybaha kale. Qofka keliya qaybo gaar ah ka hela waxa loo yaqaan dayn-bixiye (deyn-qabe) ee ma aha dhaxal suge. Deyn-qabuhu wuxuu heli doonaa waxa xaqiisa ah oo keliya. Nabigeenna 'alaihi wa 'ala alih-is-salat-u-wa-s-salâm wuxuu yiri: **"Ulema'dayda Ummaddayda** (Muslimiinta) **waa sida nebiyada reer Banii Israa'iil."** Culimada laga hadlayo waa kuwa dhaxalka sugaya, ee ma aha kuwa kaliya deynta leh. Deyn-qabuhu wuxuu heli doonaa qaybtiisa uu xaqa u leeyahay ee dhaxalka. Dhaxal suguhu waa qof aad ugu dhow maydka, waana markhaati, waana qof la mid ah kii dhaxalka laga helay. Taas kuma jirto qofka deynta leh. Sidoo kale, qof aan dhaxal suge ahayn ma noqon karo culimo dhab ah. Waxa laga oran karaa inuu yahay culimo gaar u ah qayb go'an. Tusaale ahaan, wuxuu noqon karaa culimada Fiqh. Culimada dhabta ah waa kuwa dhaxalka sugaya oo leh qaybaha cilmiga qarsoon iyo cilmiga xeerarka. Dad badan ayaa fahamsan 'ilm-i-esrar (cilmiga qarsoon) inuu yahay cilmiga loo yaqaan tawhid-i-wujudi — taas oo ah in la arko wax walba oo jira inay yihiin hal wax, iyo in hal wax lagu arko wax walba. Waxay yiraahdaan waa cilmiga laga dareemo xaaladaha

ruuxiga ah ee lagu gaaro xaalado gaar ah (hals) oo ay helaan kuwa loo yaqaan saliks (kuwa socda waddada suufiyadda), taas oo ay ugu yeeraan ihata (wax walba oo ku hareeraysan), sereyan (faafitaan), qurb (u-dhawaan) iyo ma'iyyat (la-jiritaan). Xaasaa! (Allaahu ta'aalaa ha naga dhawro fikirrada khaldan ee noocaas ah)! Arrintu sidaas ma aha. Cilmi noocaas ah ma aha cilmiga qarsoon ee dhabtaa. Mana aha cilmiga u qalma darajada Nabuwwada. Waayo, cilmigaas waxa uu ku dhasho xaalado xamaasad iyo suufinimo ah, markuu qofku ku jiro xaalado ruuxi ah oo uu daboolayo waxa loo yaqaan hals (xaalado ruuxi ah oo sare). Laakiin ma aha cilmi ay helaan dadka miyirka leh oo caqliga leh. Cilmiyaadka nebiyada ee saxda ahi — ha ahaadeen kuwa sharciga islaamka la xiriira ama kuwa qarsoon — dhammaantood waa cilmi ay la socdaan miyir iyo feejignaan buuxda. Midkoodna laguma dhex darin wax cilmi ah oo lagu kasbaday xaalado miyir-beel ah. Cilmiga lagu helo xaaladaha miyirka la'aanta ahi waxa uu la xidhiidhaa darajooyinka Wilâyat (suufinimada). Sababtoo ah awliyo (wali) waxay ku sugan yihiin xaalado xamaasad iyo miyir-beel ah. Cilmi noocaas ahi ugu badnaan waxa uu noqon karaa siraha Wilayat. Laakiin ma aha siraha Nubuwwada. In kasta oo nebiyadu ay leeyihiin Wilayat sidoo kale, haddana waxa ay ku saabsan tahay Wilayat-ku aad bay ugu yar tahay agtooda; waxay ku dhawdahay waxba marka loo eego waxa ku saabsan Nubuwwada. Tix gabay Faarisi ah oo af Ingiriisi ku turjuman:

Qorraxdu way soo baxdaa, dhammaan meeluhuna way iftiimaan;

Xiddigtii waaberiga lama arko mar dambe, si dhab ah!

Waxaan ku faahfaahiyay arrintan kutubtayda iyo waraaqahayga. Waxaan mar kale caddeynayaa in darajooyinka Nubuwwada ay u egyihiin bad weyn. Darajooyinka la xiriira Wilayatka waxay la mid yihiin dhibco biyo ah marka loo eego bad weyn. Laakiin sideen uga hor istaagi karaa dad badan oo sheegay in Wilâyadu ka sarreyso (Nubuwwada), taasoo ahayd sheegasho sal la'aan ah (oo indho la'aan lagu yidhi), maadaama aysan gaarin darajooyinka la xiriira Nubuwwada. Dadka intooda badan waxay beddeleen hadalkii waxayna yiraahdeen: "Wilayat-ka Nabiyaasha ayaa ka sarraysa Nubuwwadooda." Dhammaan dadkaa ma aysan fahmin waxa Nubuwwadu dhab ahaan tahay. Waxay faallo ka bixiyeen iyaga oo aan ogeyn waxa ay ka hadlayaan. Sidaas oo kale ayaa ahayd arrinta dadka u arkay xaaladda sekr (sugnaanta/daraamida suufiyada) inay ka sarrayso sahw (wacyi iyo miyir qab). Haddii ay ogaan lahaayeen waxa sahw yahay, xishood baa ka qaban lahaa inay xataa xusaan sekr marka laga hadlayo

sahw. Tuduc Faarisi ah oo lagu tarjumay Ingiriisi:

Dhulka sidee loogu barbar dhigi karaa adduun daahirnimo ah?

U aragtidooda sekr inuu ka sarrayo sahw waxay ka timid isku qaldidda sahw-ga dadka caqliga leh iyo kan jaahilka ah. Waxaan jeclaan lahaa inaysan sidaas oran, xitaa haddii ay doorbideen in la isku arko sekr-ka jaahilka iyo ka kuwa sare. Qof kasta oo xikmad leh wuu garanayaa in sahw (yaani, miyir qab) uu hubaal ka kheyr badan yahay sekr (yaani, miyir-beel). Taasina waxay khuseysaa sahw-ga dadka jaahiliinta ah iyo sahw-ga kuwa darajooyinka sare leh labadaba. In la yiraahdo Wilayat way ka sarraysaa Nubuwwada iyo sekr wuu ka sarreeyaa sahw waa sida in la yiraahdo gaalnimo ayaa ka sarraysa Islaamnimada. Gaalnimo iyo jaahilnimo waxay la mid yihiin Wilayat, halka Islaamka iyo ma'rifadda laga helo Nubuwwada. Hallaj-i-Mansur (qaddas-Allaahu ta'aalaa sirrah-ul-aziz) wuxuu yiri, sida lagu muujiyey laba beyd Carabi ah oo loo turjumay Ingiriisi:

Diinta Allâh ma rumaysni; gaalnimo ayaa loo baahan yahay;

Tani waa xaqiiqo, xitaa haddii Muslimiintu aysan jeclayn!

Nebi Muḥammad ṣallAllahu ʿalayhi wa sallam wuu ka fogaa gaalnimada, naftiisuna wuxuu ku kalsoonaa Allahu ta'ala. Ayadda 84-aad ee Suratul-Isra' waxay oraneysaa: **"Waxaad ku dheh: Qof walba wuxuu ku dhaqmaa sida dabiicaddiisa ah..."** Waa in la ogaadaa sida ay Islaamka uga fiican tahay gaalnimada ku jirta Islaamka, sidoo kale Islaamka ayaa ka sarreeya gaalnimada Haqiqadda (macnaha dhabta ah ee Islaamka). Waayo, Islaamku waa muuqaalka sare ee Haqiqadda.

Su'aal: In kasta oo kufr (gaalnimo), jahl (jaahilnimo), iyo sekr (miyir la'aan) ay ka jiraan darajooyinka loo yaqaan **jem'** ee Wilayat-ka, haddana darajooyinkeeda sare ee la yiraahdo **farq** waxaa ku jira Islaam, sahw (miyir), iyo ma'rifat (garasho xaqiiqo). Haddaba, sidee baynu u fahmi karnaa hadalka oranaya kufr, sekr, iyo jahl ayaa ka jira darajooyinka Wilayat-ka?

Jawaab: Sahw iyo wixii la mid ah ee laga helo darajooyinka la yiraahdo farq waa sahw marka la barbar dhigo sekr-ka cufan ee la socda darajooyinka jem'. Sahw iyo sekr halkaas way is dhexgaleen. Islaam iyo kufr sidoo kale way is dhexgaleen darajooyinkaas. Sidoo kale, ma'rifat waxaa raacay qadar jahl (jaahilnimo ah). Haddii ay suuragal noqon lahayd in la qoro, waxaan faahfaahin dheer ka bixin lahaa xaaladaha iyo ma'rifat-ka laga helo darajooyinka la yiraahdo farq, si loo sharraxo sida sekr iyo

wixii la mid ah ay u dhexgaleen arrimaha kale ee halkaas ku jira. Fikir qoto dheer wuxuu dadka caqliga fiican u horseedaa faham cad oo ku saabsan arrintan. Arrintani waa la yaab, xitaa aad bay u la yaab badan tahay! Ku filan in la yiraahdo, Nabiyaasha ‘’alayhim-uṣ-ṣalawatu wa-t-taslimat) dhammaan sharaftooda iyo darajooyinkooda waxay ku gaareen waddada Nubuwwada, ma ahayn waddada Wilayat-ka! Wilayat wax kale ma aha ee waa adeeg u ah Nubuwwada. Haddii Wilayat ay ka sarraysay Nubuwwada, malaa’igaha sare, maadaama Wilayat-koodu ka sarreeyo midda kuwa kale, waxay ka sarrayn lahaayeen Nabiyaasha ‘’alayhim-uṣ-ṣalawatu wa-t-taslimat), (laakiin taas ma jirto).

Dadka badidooda u arka Wilayat inay ka sarrayso Nubuwwada, waxay markay arkeen in Wilayat-ka malaa’igaha sare uu ka sarreeyo midda Nabiyaasha, yiraahdeen: “Malaa’igaha sare ayaa ka sarraysa Nabiyaasha.” Malahaasi wuxuu sabab u noqday in ay ka leexdaan dariiqada ay barteen inta badan culimada Ahl as-Sunnah rahmatullahi ’alaihim ajma’in’. Dhammaan khaladaadkaas waxay ka dhasheen faham la’aanta ah waxa ay Nubuwwadu dhab ahaantii tahay.

Maaddaama xilligii Nubuwwada uu dib ugu laabanayo waayaha hore ee la ilaaway, dadku waxay u arkaan darajooyinka Nubuwwada inay ka hooseeyaan darajooyinka Wilayatka. Sababtaas darteed, waxaan ku raagay ka hadalka mowduucan. Waxaan rajeynayaa in aan iftiimiyay xaqiiqada hoose ee arrintan. Ya Rabbi! Eebbow, naga cafi dambiyadeenna! Eebbow, nagu sugo jidka toosan! Eebbow, naga garab gal dagaalkaan kula jirno gaalada! Aamiin. Meyan Sheekh Daa’uud, walaalkayga qaayaha badan, wuxuu ku talo jiray inuu kuu safro si uu kuu soo booqdo. Isagu waa sababta qoraalladan loo qoray. Wassalaam.

3 — AL-IMAM AL-A'ẒAM ABU HANIFA 'rahmatullahi ta'ala 'alaih'

Buugga **Qamus al-aʿlam** wuxuu sheegayaa:

Al-Imam al-Aʿẓam Abu Hanifa magaciisu wuxuu ahaa Nuʿman. Aabbihiis waxaa la oran jiray Thabit. Awoowgiisna sidoo kale waxaa la oran jiray Nuʿman. Wuxuu ahaa imaamka ugu horreeya ee afarta imaam ee waaweyn ee Ahl as-Sunnah. Erayga **imam** wuxuu loola jeedaa culimada heerka sare ee aqoonta leh. Wuxuu ka mid ahaa tiirarka weyn ee diinta ifaysa ee Nebi Muḥammad ṣallAllahu ʿalayhi wa sallam. Wuxuu ahaa farac ka soo jeeda nin caan ah oo Faarisi ah. Awoowgiis ayaa Islaamka qaatay. Wuxuu ku dhashay magaalada Kuufa sanadkii 80 Hijri [698 A.D.]. Wuxuu dhashay xilli uu weli noolaa Anas ibn Malik, ʿAbdullah ibn Abi Awfa, Sahl ibn Saʿd as-Saʿidi, iyo Abu al-Faḍl ʿAmir ibn Wasila — afar ka mid ah Saxaabada 'raḍiyAllahu ʿanhum'. Wuxuu fiqiga ka bartay Hammad ibn Abi Sulaiman. Wuxuu la saaxiib ahaa dad badan oo ka mid ahaa culimada Tabiʿiinta, iyo sidoo kale Imam Jaʿfar aṣ-Ṣadiq 'raḥmatullahi taʿala ʿalayh'. Wuxuu xifdiyay axaadiis tiro la'eg. Waxaa la koriyay si uu u noqdo qaasim xaakin weyn, balse wuxuu noqday imâm madh-hab. Wuxuu lahaa caqli sare iyo feejignaan aad loola yaabo. Cilmiga fiqiga wuxuu ku gaaray darajo aan cid kale la wadaagin, waqti kooban gudaheed. Magaciisa iyo sumcaddiisu waxay ku faaftay dunida oo dhan.

Yazid ibn ʿAmr, oo ahaa Wali (guddoomiyaha) Ciraaq waqtigii Marwan ibn Muḥammad — khaliifkii afarteenaad kana ahaa kii ugu dambeeyay ee Bani Umawiyiin, kuna dhashay faracii Marwan ibn Hakam 'raḥmatullahi taʿala ʿalayh' iyo laguna dilay Masar shan sano kadib markuu xukunka qabsaday sannadkii 132 Hijri [750 A.D.] — ayaa u soo jeediyay Abu Ḥanifa 'raḥmatullahi taʿala ʿalayh' inuu noqdo xaakin maxkamadda magaalada Kuufa. Laakiin maadaama uu lahaa zuhd, taqwa, iyo wara' la mid ah aqoontiisa iyo caqligiisa, wuu ka diiday. Wuxuu ka baqay inuusan awoodin inuu ilaaliyo xuquuqda dadka sabab la xiriirta tabar-yari aadmi. Amar ka yimid Yazid awgii, waxaa la garaacay 110 jeer oo madaxiisa lala dhacay. Wajigiisa barakaysan iyo madaxu way barareen. Maalintii xigtay, Yazid wuxuu imaamka dib u keenay wuxuuna markale ku cadaadiyay dalabkiisa. Imaamku wuxuu yiri: "Ii oggolow inaan la tashado," wuxuuna helay oggolaansho uu ku baxo. Wuxuu u safray magaalada barakaysan ee Makkah, halkaasna wuxuu ku sugnaa shan ilaa lix sano.

Khaliifkii ’Abbaasiyiinta Abu Jaʿfar Mansur ‘raḥmatullahi taʿala ʿalayh’ ayaa amar ku siiyay inuu noqdo madaxa maxkamadda racfaanka sare sanadkii 150 A.H. [767 A.D.]. Wuxuu ka diiday xilkaas waxaana lagu xukumay xabsi. Maalin walba waxaa loo kordhinayay ciqaabta, isagoo maalintii la garaaci jiray toban jeer oo dheeraad ah. Markii garaaciddu gaartay boqol jeer, wuxuu ku shahiiday dariiqadaas. Abu Sa’d Maxamed ibn Mansuur al-Haarizmi rahmatullahi ta’ala ’alaih’, oo ka mid ahaa wasiirradii Melikshaah (447–485 H., sultaankii saddexaad ee Saljuqiyada iyo wiilkii Sultan Alparslan), waxa uu korka qabrigiisa ka dhisay qubbad aad u qurux badan. Kadibna boqorradii Cusmaaniyiinta waxay qurxiyeen qabrigiisa waxayna dhowr jeer dib u dhiseen.

Abu Ḥanifa ‘rahmatullahi ta’ala ’alaih’ wuxuu ahaa kii ugu horreeyay ee ururiyay kana nidaamiyay cilmiga fiqiga, isagoo macluumaad u kala saaray laamaha kala duwan ee cilmiga. Wuxuu qoray buugaagta **Fara’iḍ** iyo **Shuruṭ**. Waxaa jira buugaag aan la tirin karin oo ka hadlaya aqoontiisa ballaaran ee fiqiga, awooddiisa cajiibka ah ee qiyaska, iyo heerka sare ee uu ku gaaray zuhd, taqwa, degganaansho iyo daacadnimo. Wuxuu lahaa arday badan, kuwaas oo qaar ka mid ah noqdeen mujtahidiin waaweyn.

Madh-habka Hanafi wuxuu si ballaaran u faafay xilligii dawladdii Cusmaaniyiinta. Wuxuu ku dhowaaday inuu noqdo madh-habka rasmiga ah ee dawladda. Maanta, in ka badan kala bar Muslimiinta adduunka, iyo inta badan Ahl as-Sunnah, waxay cibaadooyinkooda ku gutaan iyadoo la raacayo Madh-habka Hanafi. Qoraalka laga soo xigtay buugga **Kamus al-aʿlam** wuxuu ku egyahay halkan.

Buugga **Mir’at al-Ka’inat** wuxuu sheegayaa:

Awoowayaashii Al-Imam al-Aʿẓam ‘rahmatullahi ta’ala ’alaih’ waxay ka soo jeedeen gobolka Faris ee dalka Iiraan. Aabbihiis, Thaabit, wuxuu kula kulmay Imaam Cali radiy-Allahu ’anh’ magaalada Kuufa, markaasay Hadrad Cali radiy-Allahu ’anh’ u duceeyay isaga iyo farcankiisaba. Al-Imam al-Aʿẓam wuxuu ka mid ahaa kuwa ugu weyn ee Tabiʿiinta, wuxuuna arkay Anas ibn Malik ‘radiy-Allahu ’anh’ iyo saddex ama toddoba kale oo ka mid ahaa Sahabatul-Kiram. Wuxuu ka bartay axaadiis sharif ah qaar ka mid ah saxabadaas.

Xadiith sharif ah oo uu weriyay al-Imam al-Ḥarizmi, oo u sii maraya silsilad isnad muttasil ah oo ka socota Abû Hurayrah ‘radiy-Allahu ’anh’, wuxuu leeyahay: **“Ummadayda waxaa ka imaan doona nin la yiraahdo Abu Ḥanifa. Maalinta Qiyaame, wuxuu noqon doonaa nuurka**

Ummadayda." Xadiith kale ayaa oranaya: **"Nin la yiraahdo Nuʿman ibn Thabit, laguna naaneyso Abu Ḥanifa, ayaa soo bixi doona, isagoo soo nooleyn doona Diinta Allahu taʿala iyo Sunnadayda."** Xadiith kale wuxuu oranayaa: **"Qarniba qarniga ka dambeeya, dad ka mid ah Ummadayda waxay gaari doonaan darajooyin sare." Abu Ḥanifa wuxuu noqon doonaa kan ugu sarreeya waqtigiisa."** Saddexdan xadiith waxaa lagu qoray buugaagta **Mawduʿat al-ʿulum** iyo **Durr al-Mukhtar.** Xadiithkan sharif sidoo kale waa mid caan ah: **"Ummadayda waxaa ka soo bixi doona nin la yiraahdo Abu Ḥanifa. Waxa uu leeyahay dhagax qurux badan buro yar oo u dhaxaysa laba garabkiisa. Allahu taʿala wuxuu Diintiisa ku soo noolayn doonaa gacantiisa."**

[Hordhaca **Durr al-Mukhtar** wuxuu qorayaa: "Xadiith sharif ayaa oranaya: 'Sida Nabiyullah **Adam** (ʿalayhi-s-salam) **uu igu faanay, aniguna waxaan ku faanaa nin ka mid ah Ummadayda oo la yiraahdo Nuʿman laguna naaneyso Abu Ḥanifa. Wuxuu yahay nuurka Ummadayda.'"** Xadiith kale wuxuu leeyahay: **"Nabiyaasha** (ʿalayhimus-salam) **waxay igu faanaan. Aniguna waxaan ku faanaa Abu Ḥanifa. Qofka jeclaada isaga, wuu i jeclaaday aniga. Qofkii cadaawad u qabta isaga waxa uu iga dareemaa cadaawad".** Xadiisyadan sidoo kale waxaa lagu qoray buugga **al-Muqaddima** oo uu qoray Hadrat Abu al-Laith as-Samarqandi, iyo buugga sharaxa ah ee **Taqadduma** oo lagu faahfaahiyay midka hore. Hordhaca buugga fiqiga ee **al-Muqaddima** oo uu qoray al-Ghaznawi waxaa lagu xusay axaadiis amaanaya isaga. Kitaabka sharaxa ee **Diya' al-Maʿnawi**, Qaadi Abi al-Baqa wuxuu yiri: "Abu'l-Faraj ʿAbd ar-Raḥman ibn al-Jawzi, isagoo ku salaynaya hadalka al-Khaṭib al-Baghdadi, wuxuu sheegay in axaadiistaas ay yihiin mawḍuʿ (la been abuuray). Laakiin hadalkiisaasi waa eex iyo xag-jirnimo, maxaa yeelay axaadiistaas waxaa soo weriyey silsilooyin kala duwan oo sugan." Ibn ʿAbidin, isagoo sharaxaya **Durr al-Mukhtar**, wuxuu cadeeyay in axaadiistaasi aysan ahayn mawḍuʿ, wuxuuna soo xigtay xadiith sharif oo ku jira **al-Khayrat al-Ḥisan** ee uu qoray Ibn Ḥajar al-Makki: **"Quruxda dunida waxaa laga qaadi doonaa sanadka 150 Hijri**." Wuxuu intaas ku daray: "Fuqahada weyn ee Shams al-A'imma ʿAbd al-Ghaffar al-Kardari (d. 562/1166) wuxuu yiri: 'Xadiithkan sharif si cad wuxuu u tilmaamayaa Imam al-Aʿẓam Abu Hanifa, maxaa yeelay wuxuu dhintay 150 Hijri.' Xadiith kale oo ay soo weriyeen al-Bukhari iyo Muslim wuxuu leeyahay: **'Haddii iman uu tago meeraha Venus, nin ka soo jeeda Faris** ayaa **soo celin doona**." Imam as-Suyuti, oo

ahaa caalim Shaafiʿi ah, wuxuu yiri: "Waa la isku raacay in xadiithkan sharif uu ka hadlayo Imam al-Aʿzam." Nuʿman Alusi wuxuu ku qoray buugga **Ghaliyya** in xadiithkan sharif uu tilmaamayo Abu Hanifa, awoowgiisna uu ka soo jeeday reer Faris. Al-ʿAllamah Yusuf caalim Hanbali ah wuxuu ku soo xigtay buuggiisa **Tanwir as-Sahifa**, isagoo ka soo xiganaya Hafiz al-ʿAllamah Yusuf ibn ʿAbd al-Barr (dh. 368/978 – geeriyooday 463/1071 magaalada Shatiba), Qaadigii Lisbon, Portugal: "Ha ceebaynina Abu Hanifa hana rumaysanina kuwa ceebaynaya! Waxaan ku dhaartay Allâhu taʿâlâ inaanan garanayn qof isaga ka cilmi iyo wara badan. Ha rumaysanina waxa uu yiri al-Khatib al-Baghdadi! Wuxuu nacay culimada diinta. Wuxuu aflagaadeeyay Abu Hanifa, Imam Ahmad, iyo ardaydoodii. Culimada Islaamka waxay beeniyeen al-Khaṭîb waxayna si adag u cambaareeyeen. Wiilka uu awoowgiis yahay Ibn al-Jawzi, al-ʿAllamah Yusuf Shams ad-Din al-Baghdadi, wuxuu ku qoray buuggiisa 40-jiloodka ah ee **Mir'at az-Zaman** inuu aad ula yaabay markii uu ogaaday in awoowgiis uu raacay al-Khatib. Imam al-Ghazali (rahmatullahi taʿala ʿalayh) wuxuu buuggiisa **Ihya'** ku ammaanay Imam al-Aʿẓam isagoo ku sifeeyay erayo ay ka mid yihiin: ʿabid (caabud badan), zahid (dunyada ka go'ay), iyo al-ʿarifu billah (ka warqaba Allah subhanahu wa taʿala. Haddii ay khilaaf yimaaddo dhexdooda Saxaabada Kiram iyo culimada Islaamka, ma ahayn sabab ah in ay is diideen ama ay is nacayeen; ee mujtahidiinta rahmatullahi taʿala ʿalayhim ajmaʿin waxay is khilaafeen iyagoo ka duulaya ijtihad ujeedkiisu ahaa raalli ahaanshaha Allahu taʿala iyo u adeegidda diinta Islaamka."][41]

Caalim ayaa ku riyooday Rasulullah sall-Allahu ʿalayhi wa sallam wuxuuna weydiiyay: "Maxaad ka oran lahayd cilmiga Abu Ḥanifa?" Wuxuu ugu jawaabay: "Dhammaan dadka waxay u baahan yihiin cilmigiisa." Caalim kale ayaa ku riyooday isagoo leh: "Yaa Rasul Allah! Maxaad ka oran lahayd cilmiga uu leeyahay Nuʿman ibn Thabit, oo deggan Kuufa?" Wuxuu ku jawaabay: "Ka barta cilmiga oo ku camal fala sida uu idin farayo. Waa nin aad u wanaagsan." Imam ʿAli (raḍiy-Allahu ʿanh) wuxuu yiri: "Waxaan idiin sheegayaa nin la yiraahdo Abu Hanifa, oo degi doona Kuufa. Qalbigiisa waxaa buuxin doona cilmi iyo xikmad. Qiyaamaha dhamaadkeeda, dad badan ayaa baaba'i doona sababtoo ah ma aysan qiimeynin isaga, sida Shiicadu ugu khasaarayaan qiime-darrida Abu Bakr iyo ʿUmar radiy-Allahu ʿanhuma'." Imam Muḥammad al-Baqir

41 Waxaa lagu sharraxay qaybta labaad ee **Endless Bliss** in **xadiithka mawḍu**ʿ aan loola jeedin «xadiith been ah» marka laga hadlayo ʿilm al-uṣul al-ḥadith.

ibn Zayn al-ʿAbidin ʿAli ibn Husayn raḥmatullahi ʿalayhim oo dhashay 57 Hijri kuna geeriyooday 113, laguna aasay qabriga Hadrat ʿAbbas raḍiy-Allahu ʿanh magaalada Madiina wuxuu fiiriyay Abu Ḥanifa wuxuuna yiri: "Marka ay bataan kuwa burburinaya diinta awoowayaashey, adigu waad soo noolayn doontaa. Waxaad noqon doontaa badbaadiyaha kuwa cabsida qaba iyo hoyga kuwa jahwareersan! Waxaad kuwa bidcadda ku dhacay u hanuunin doontaa jidka saxda ah! Allahu taʿala wuu kaa garab geli doonaa! Markuu daʾyar ahaa, Imam al-Aʿzam rahmatullahi taʿala ʿalayh wuxuu bartay ʿilm al-kalam iyo maʿrifa, wuxuuna ku noqday khabiir sare. Kadib, wuxuu u adeegay Imam Hammad muddo 28 sano ah, halkaasoo uu ku bislaaday. Markii Imam Hammad geeriyooday, isaga ayaa beddelay isagoo noqday mujtahid iyo mufti. Cilmigiisa iyo heerkiisa sare waxay ku faafeen meelo badan oo dunida ah. Fadligiisa, caqligiisa, xikmaddiisa, zuhdkiisa, taqwadiisa, kalsoonidiisa, feejignaantiisa, goʾaan qaadashadiisa, u hibeynta Islaamka, caddaaladdiisa, iyo dhammaan sifooyinkiisa baniʾaadamnimo waxay ka sarreeyeen dadkii waqtigiisa la noolaa. Dhammaan mujtahidiintii iyo kuwii ka dambeeyay, dadka sharaf leh — xitaa Masiixiyiinta qaar — way ammaaneen. Imam ash-Shafiʿi raḥmatullahi taʿalaʿalayh wuxuu yiri: "Dhammaan fuqahada waa carruurtii Abu Hanifa." Wuxuu mar yiri: "Waxaan ka helo barako (tabarruk) ee [ruuxa] Abu Hanifa. Maalin kasta waxaan booqdaa qabrigiisa. Markaan wajahayo dhibaato, waxaan tagaa qabrigiisa oo aan tukadaa laba rakco salaad ah. Waxaan u baryaa Allahu taʿala, wuuna i siiyaa wixii aan doonayo." Imam ash-Shafiʿi wuxuu ahaa ardaygii Imam Muhammad.[42] Wuxuu yiri: "Allahu taʿala wuxuu cilmi igu siiyay laba qof dhexdooda. Waxaan axaadiista ka bartay Sufyan ibn ʿUyaynah, fiqigana waxaan ka bartay Muhammad ash-Shaybani." Mar ayuu yiri: "Cilmi diini ah iyo arrimaha adduunyadaba, waxaa jira hal qof aan ku mahadinayo. Isagu waa Imam Muhammad." Wuxuu kaloo yiri: "Cilmiga aan ka bartay Imam Muḥammad, waxaan ku qoray buugaag culus oo xoolo rarid u baahan. Ma heli lahayn cilmi aan leeyahay maanta haddii uusan macallinkayga noqon lahayn. Dhammaan culimada cilmiga leh maanta waa carruurtii culimadii Ciraaq, kuwaasoo iyaguna ahaa ardaydii culimadii Kuufa. Iyaguna waxay ahaayeen ardaydii Abu Hanifa."

Imam al-Aʿzam wuxuu cilmi ka bartay afar kun oo qof.

Culimada qarni walba waxay qoreen buugaag badan oo ka warramaya

42 Labada arday ee ugu weyn ee Imam al-Aʿzam Abu Ḥanifa waxay ahaayeen Imam Muḥammad ash-Shaybani iyo Imam Abu Yusuf rahmatullahi taʿala ʿalayhim.

fadliga Imam al-Aʿzam.

Madh-habka Hanafi waxaa lagu xalliyay 500,000 arrimood oo diini ah dhammaantoodna jawaabahooda waa la siiyay.

Al-Hafiẓ al-Kabir Abu Bakr Aḥmad al-Harizmi wuxuu buuggiisa **Musnad** ku qoray: "Sayf al-A'imma wuxuu sheegay in markuu Imam al-Aʿẓam Abu Hanifa arrin ka soo saaro Qur'aanka kariimka ah ama xadiis sharif, uu la wadaagi jiray macallimiintiisa. Ma siin jirin qofka weydiinaya jawaabta ilaa ay dhammaan macallimiintiisu oggolaadaan." Kun arday ah ayaa joogto uga qayb geli jiray duruustiisa markuu dhigayay masaajidka magaalada Kuufa. Afartan ka mid ah waxay ahaayeen mujtahidiin. Markuu arrin u helo xalkii, wuxuu la wadaagi jiray ardaydiisa. Waxay si wadajir ah u falanqeyn jireen; markay wada oggolaadaan in jawaabtu la jaanqaaddo Qur'aanka, xadiisyada, iyo qawlka Sahâbada, wuxuu oran jiray: "Al-hamdu li'llahi wa'llahu akbar," waxaana la wada oran jiray dhamaan dadkii fadhiyay. Markaas ayuu amri jiray in la qoro.

[Waxa uu ku qoran yahay kitaabka magaciisu yahay **Radd al-Wahhabi**:[43] "**Mujtahidnimadu** waxay u baahan tahay marka hore in aad ku takhasusto luqadda Carabiga iyo culuumta luqadaha kala duwan sida awda', sahix, marwi, mutawatir; hababka radd; mawduu' erayada; faasih, radi, mudhumuud, sh. muhmal, mu'rab, ma'riifa, ishtiqaq, haqiqa, majaz, mushtarak, izdad, mutlaq, muqayyad, ibdal iyo qalb. Kadib, waxaa looga baahan yahay qofka inuu si qoto dheer u barto sarf, nahw, maʿani, bayan, badiʿ, balagha, ʿilm al-usul al-fiqh, ʿilm al-usul al-ḥadith, iyo ʿilm at-tafsir, lana hifdiyo erayada ay dhaheen imaamyada jarh iyo taʿdil. **Faqihnimadu** waxay intaas dheer u baahan tahay in la yaqaan adillada sharciga ee arrin kasta, iyo in la barto macnaha, muradka iyo taʾwilka caddaymahaas. Inaad noqoto **Muḥaddith** (caalim xadiis) waxay kaliya u baahan tahay inaad hifdiso xadiisyada sidaad u maqashay; loogama baahna inaad fahamto muradka, ta'wilka, ama daliillada ay xukunnadu ka soo baxaan. Haddii Faqiih iyo Muxadith isku khilaafaan xadiis shariif, tusaale; haday tii hore dhahdo waa saxiix, ta danbena ay dhahdo waa daa'if, faqiih dooddiisu way ansaxaysaa. Haddaba, Al-Imaam Al-Aczaam dooda ama go'aankiisu waa ka qiimo badan yahay kuwa kale oo dhan maxaa yeelay wuxuu ahaa Mujtahidkii ugu horreeyay iyo Faqiih ugu sarreeyay sababtuna ay tahay inuu xadiisyo badan oo toos ah ka maqlay Saxabuut Al-Kram isagoon cidna faragelin. Xadiith

43 Markii ugu horreysay waxaa lagu daabacay Hindiya 1264 H (1848 Miilaadi); dibna waxaa loogu daabacay af Faarisi magaalada Istanbuul 1401 H (1981 Miilaadi).

sharif oo uu Imamkan weyn yiri waa sax waxay culimada Islaamka oo dhan ku raaceen inuu sax yahay. Muhaddith ma gaari karo darajada Faqih. Mana gaari karo darajada Imam ka mid ah a'immat al-madhahib.

ʿAbdulḥaqq ad-Dahlawi, caalim xadiis ah, wuxuu buuggiisa **Sirat al-Mustaqim** ku qoray: "Xadiisyo uu Imam ash-Shafiʿi daliil ka dhigtay, ma uu daliilsanin Imam al-Aʿzam Aba Hanifa. Arrintan waxa fursad u arkay dadka la-madhhabiga ah, waxayna ku faafiyeen in Abu Hanifa uusan raacin xadiis. Laakiin Hadrat Imam al-Aʿzam Abu Hanifa wuxuu helay xadiisyo kale oo ka saxiixsan, kuna habboon in loo daliishado arrintar."

Xadiis sharif ayaa oranaya: **"Kuwa ugu khayrka badan Ummadayda waa kuwa waqtigayga la nool. Kuwa ku xiga ee ugu khayrka badan waa kuwii iyaga ka dambeeyay. Kuwa iyagana ka dambeeya ayaa iyagana ah dadka ugu khayrka badan intaas ka dib."** Xadiiskani wuxuu caddeynayaa in Tabiʿintu ka fadli badnaayeen Tabaʿ at-Tabiʿin. Dhammaan culimada Islaamka waxay isku raacsan yihiin in Abu Hanifa uu la kulmay qaar ka mid ah Sahabada, xadiisna ka maqlay, sidaas darteedna uu ka mid yahay Tabiʿinta. Tusaale ahaan, wuxuu ka maqlay Sahabiga ʿAbdullah ibn ʿAwfa xadiiskan: **"Qofkii masaajid u dhisa Allah dartiis, waxaa loogu dhisaa guri Jannada** dhexdeeda ah." Jalal ad-Din as-Suyuti, caalim Shaafi'i ah, wuxuu ku qoray **Tabyid as-Sahifa** in Imam ʿAbdulkarim, caalim kale oo Shaafi'i ah, uu qoray buug dhamaystiran oo ka hadlay Sahabadii uu arkay Imam al-Aʿzam. Waxaa lagu qoray **Durr al-Mukhtar** in Imam al-Aʿzam uu arkay toddobo Sahabi. Afarta Imam ee madhhabada, midka kaliya ee lagu sharfay inuu ka mid noqdo Tabiʿinta waa Imam Abu Hanifa. Waxay ka mid tahay qawaaniinta ʿ**ilm al-usul** in markasta la aqbalo hadalka qof wax qirtay intii laga qaadan lahaa kan inkiray. Waxaa si cad u muuqata in Imam Abu Hanifa oo Tabiʿi ah uu yahay kan ugu fadliga badan a'immat al-madhahib. La-madhhabiyiintu in ay beeniyaan sareynta al-Imaam Al-A'zam ama ay isku dayeen in ay ku ceebeeyaan imaamkan sareeye ee ay sheegeen in uu ku daciifay cilmiga xadiithka, waxa ay la mid tahay in ay beeninayaan fadliga xadiiska Abu Bakar iyo Xadratul Cumar 'Radiy-Allaahu Anhuma'. Diidmadaas khaldan ma aha cudur la daweyn karo si fudud wacdi ama waano. Allahu taʿala ha daweeyo! Khaliifka Muslimiinta ʿUmar radiy-Allahu ʿanh wuxuu ku yiri khudbadiisii: "Dadka Muslimiinta ahow! Rasuulullah sall-Allahu ʿalayhi wa sallam ayaa nagu yiri khudbadiisii: **"Kuwa ugu kheyr badan dadka waa Sahabadeyda." Kuwa ugu khayrka badan iyaga ka dib waa kuwii**

iyaga ka dambeeyay. Kuwa ugu khayrka badan ee iyagana xiga waa kuwa iyaga ka dambayn doona. Kuwa iyaga ka dambeeya waxaa ka dhex bixi doona beenaalayaal." Afarta mad-hab ee ay muslimiintu ku dayan jireen oo ay maanta ku dayan jireen waa mad-habta dadkaas waxtarka leh ee uu Rasuulku sallaa Allaahu calayhi wasallam u caddeeyay wanaaggooda. Culimada Islaamka waxay si isku mid ah u yiraahdeen: "Ma bannaan in madhhab aan ahayn afartan la raaco.

Ibn Nujaym al-Misri rahmatullahi ʿalayh wuxuu ku qoray buuggiisa**Bahr ar-ra'iqEshbah**: "Imam ash-Shafiʿi wuxuu yiri: Qof doonaya inuu khabiir ku noqdo fiqh waa inuu akhriyaa buugaagta Abu Hanifa." ʿAbdullah ibn al-Mubarak wuxuu yiri: "Qof kale oo ku xeel dheer fiqh sida Abu Hanifa ma arkin. Caalimka weyn ee Misʿar wuxuu hor fadhiisan jiray Abu Hanifa isagoo su'aalo waydiinaya si uu u barto waxa uusan garanayn. Waxaan cilmi ka bartay kun caalim. Haddii aanan arkin Abu Hanifa, waxaan la dhici lahaa falsafadda Yuunaaniya ee baadi ah. Abuu Yuusuf wuxuu yidhi: "Ma arag qof si qoto dheer u bartay sida Abuu Haniifa oo cilmi xadiiska ah. Ma jiro caalim kale oo sida uu u sharxi jiray xadiisyada u sharxi kara." Mujtahidka weyn Sufyan ath-Thawri wuxuu yiri: "Marka nala barbardhigo Abu Hanifa, annagu waxaan la mid ahayn shinbiraha yar; isagu wuxuu ahaa haad." Abu Hanifa waa hoggaamiyaha culimada." ʿAli ibn Asim wuxuu yiri: "Haddii la isu miisaamo cilmiga Abu Hanifa iyo dhammaan culimadii waqtigiisa, cilmigiisu wuu ka batayaa." Yazid ibn Harun wuxuu yiri: "Waxaan wax ka bartay kun caalim. Laakiin ma arkin qof waraʿkiisu iyo xikmaddiisu la mid tahay tii Abu Hanifa rahmatullahi taʿala ʿalayh. Muḥammad ibn Yusuf ash-Shafiʿi oo ka mid ah culimada Dimishiq, wuxuu si weyn u ammaanaa Imam Abu Hanifa buuggiisa ʿ**Uqud al-Juman fi Manaqib an-Nuʿman, isagoo sheegaya inuu yahay imaamka mujtahidiinta.** Imam al-Aʿzam Abu Hanifa wuxuu yiri: "Waxaan jeclaan iyo sharfadba siinaynaa xadiisyada Rasuulullah ʿalayhi as-salam. Waxaan raadinaa hadallada Sahâbada Kirâm, waxaanan ka doorannaa kuwa saxda ah. Hadallada Tabiʿintu waa la mid sida annaga oo kale oo qawl keenay. Tarjamada buugga **Radd al-Wahhabi** waxay ku dhammaatay halkan. Buuggani waxaa la daabacay Hindiya 1264 H (1848 M) iyo Istanbuul 1401 H (1981 M).

Buugga **Sayf al-Muqallidin**, Mawlana Muḥammad ʿAbd al-Jalil wuxuu ku qoray af Faarsi: "La-madhhabi-yadu waxay yiraahdaan Abu Hanifa wuxuu ku liitay cilmi xadiis. Hadalkaas wuxuu muujinayaa jaahilnimo ama masayr xad dhaaf ah. Al-Imam adh-Dhahabi iyo Ibn Ḥajar al-Makki waxay

yiraahdeen Imam al-Aʿzam wuxuu ahaa caalim xadiis ah. Wuxuu ka bartay xadiis afar kun oo caalim. Saddex boqol oo ka mid ahaa waxay ahaayeen Tabiʿin kuwaasoo ahaa culimo xadiis ah. Imam ash-Shaʿrani wuxuu qaybta koowaad ee **al-Mizan** ku yiri: 'Waxaan akhriyey saddex **Musnad** oo uu qoray Imam al-Aʿzam. Dhammaantood waxay xambaarsan yihiin cilmiga Tabiʿinta caan ah." Cadaawada dadka la-madhhabiga ah u hayaan Salaf as-Salihin iyo masayrka ay u qabaan imaamyada mujtahidiinta, gaar ahaan Imam al-Muslimin Abu Hanifa, ayaa waayey fahamkoodii iyo damiirkoodii taasoo sababtay inay diidaan quruxda iyo fadliga culimada Islaamka. Waxay u dulqaadan la'yihiin xaqiiqada ah in dadka mutaqiinta ah leeyihiin waxa ay iyagu ka madhan yihiin. Sababtaas darteed ayay u diidaan fadliga imaamyada Islaamka, waxayna u dhacaan shirkiga masayrka. Waxaa lagu qoray buugga **Hada'iq**: "Markuu Imâm al-Aʿzam Abu Hanifa xadiis xifdiyo, wuu qori jiray. Wuxuu buugta xadiiska ee uu qoray ku hayn jiray sanduuqyo alwaax ah, qaar ka mid ahna meel kasta wuu la qaadan jiray. Inuu xadiisyo kooban daliil ka dhigtay macnaheedu ma aha inuu tiro yar oo xadiis ah xifdiyay. Kaliya kuwa Islaamka neceb oo caadifadaysan baa sidaas oran kara. Caadifadani waxay daliil u tahay dhammaan wanaagga iyo heerka sare ee Imam al-Aʿzam. Qof aan aqoon lahayn oo caalim aflagaadeeya, waxay u danbaynaysaa in lagu garto fadliga caalimka. Aasaasidda madhhab weyn iyo ka jawaabidda boqolaal kun oo su'aalo ah iyadoo loo daliilsanayo aayaad iyo xadiisyo arrintaas waxa qaban kara kaliya qof si qoto dheer ugu takhasusay culuumta Tafsirka iyo Xadiiska. Xaqiiqdii, keenidda madhhab cusub oo aan ku salaysnayn tusaale hore waa caddayn buuxda oo muujinaysa aqoonta sare ee Imam al-Aʿzam ku lahaa culuumta Tafsirka iyo Xadiiska. Maadaama uu shaqo badan iyo juhdi aan caadi ahayn galiyay dhismaha madhhabkan, ma helin waqti uu si taxane ah ugu soo daliishado xadiis walba iyo silsiladdii ruwati-da. Taas looma adeegsan karo in lagu dhaleeceeyo imaamka weyni ama lagu sheego inuu cilmi xadiis ku liitay taasoo ah eedayn ka timaadda masayr iyo caddayn la'aan. Waa arrin la og yahay in riwaya (xifdinta iyo gudbinta xadiiska) aanay wax qiimo ah lahayn haddii aysan wehelin diraya (faham iyo aqoon). Tusaale ahaan, Ibn ʿAbd al-Barr wuxuu yiri: "Haddii riwaya aan diraya lahayn wax qiimo ah leedahay, ninka qashinka qaada markuu xadiis xuso, waxaa laga fadli badnaan lahaa xikmaddii Luqman." Ibn Hajar al-Makki oo ahaa caalim Shaafi'i ah, wuxuu buuggiisa **Qala'id** ku qoray: "Caalimka weyn ee xadiiska, Al-Aʿmash, wuxuu weydiiyay su'aalo badan Imam al-Aʿzam Abu Hanifa. Imam al-Aʿzam wuxuu su'aal

kasta uga jawaabay isagoo xadiis daliil uga dhigay. Markuu arkay aqoonta qotada dheer ee Imam al-Aʿzam ku lahaa xadiiska, Al-Aʿmash wuxuu yiri: "Idinka, culimada fiqhiga ah! Waxaad tihiin sida dhakhaatiirta takhasuska leh, annaguna waxaan nahay sida farmashiistayaasha. Annagu xadiiska iyo ruwat-kiisa waan xusnaa, laakiin idinku waxaad fahamsan tihiin macnahooda." Waxaa lagu qoray buugga ʿ**Uqud al-Jawahir al-Munifa**: ʿUbaydullah ibn ʿAmr wuxuu la joogay caalimka weyn ee xadiiska Al-Aʿmash, markaas ayaa nin yimid oo su'aal waydiiyay. Markii Al-Aʿmash jawaabta ka fiirsanayay, Imam al-Aʿzam ayaa soo galay majliska. Al-Aʿmash wuxuu su'aashii u celiyay Imam-ka wuxuuna weydiistay jawaab. Imam al-Aʿzam wuxuu si degdeg ah u bixiyay jawaab faahfaahsan. Al-Aʿmash isagoo ka helay jawaabta wuxuu yiri: "Imamow! Xadiiskee ayaad ka soo qaadatay arrintan?" Imam al-Aʿzam wuxuu xusay xadiiska uu ka soo saaray jawaabta, wuxuuna intaa ku daray: "Xadiiskan adigaa iga siiyay." Imam al-Bukhari wuxuu xifdiyay saddex boqol kun oo xadiis. Laakiin wuxuu buuggiisa ku qoray oo keliya laba iyo toban kun, isagoo aad uga cabsaday hanjabaadda ku jirta xadiiska: **"Qof hadii uu igu been abuuro xadiis aanan oran, wuxuu mudan yahay cadaab daran oo Jahannamo ah."** Maaddaama uu lahaa waraʿ iyo taqwa badan, Imam al-Aʿzam wuxuu shardi adag ka dhigay gudbinta xadiiska. Wuxuu daliil ka dhigan jiray kaliya xadiisyada buuxinaya shuruudahaas adag. Culimo xadiis ayaa xadiisyo badan riwaayad ka ahaa sababtoo ah laantooda cilmiyeed way ballarnayd, shuruudahooduna way fududaayeen. Culimada xadiisku marnaba iskuma xaqiraan khilaafka u dhexeeya shuruudahooda kala duwan. Haddii aysan sidaas ahayn, Imam Muslim wuxuu wax dhib ah ka oran lahaa Imam al-Bukhari rahmatullahi taʿala ʿalayhima. Inuu Imam al-Aʿzam Abu Hanifa daliil uga dhigtay xadiisyo yar sababo la xiriira waraʿkiisa iyo cabsidiisa Alle taasi waa sabab lagu ammaano, ee ma aha mid lagu dhaleeceeyo."[44]]

Buugga Mir'at al-Ka'inat wuxuu sii wadaa: "Imam al-Aʿzam Abu Hanifa rahmatullahi taʿala ʿalayh wuxuu subax walba salaadda ku tukan jiray masjidka, wuxuuna ilaa duhurka ka jawaabi jiray su'aalaha ardaydiisa. Ka dib salaadda Duhur, wuxuu markale ardaydiisa wax barayay ilaa salaadda Cishaha. Kadib wuxuu u hoyan jiray gurigiisa, markuu yara nastana wuxuu ku laaban jiray masjidka si uu u cibaadeysto ilaa salaadda subax. Mis'ar ibn Kadam al-Kufi, oo ka mid ahaa Salaf as-Salihin, kuna geeriyooday 115H [733 A.D.], iyo dad kale oo badan oo caan ah ayaa xaqiijiyay arrintan.

44 **Seyfu'l-Muqallidin ʿala aʿnaqi'l-Munkirin.**

Wuxuu ku maareyn jiray noloshiisa si xalaal ah isagoo ganacsi ku jiray. Wuxuu alaabo u diri jiray meelo kale, wuxuuna dakhligaas ku bixin jiray baahida ardaydiisa. Wuxuu si fiican uga bixin jiray qoyskiisa, isla markaana wuxuu la mid ah sadaqo u siin jiray masaakiinta. Waxa intaa dheer, Jimce kasta wuxuu siinin jiray labaatan dinaar oo dahab ah si ajar loogu helo waalidkiis. Wuxuu ka xishoon jiray inuu lugihiisa u fidiyo dhanka guriga macallinkiisii Hammad, inkastoo uu u jiray toddobo jid. Mar ayuu ogaaday in mid ka mid ah la-hawlgalayaashiisa uu si aan waafaqsanayn shareecada u iibiyay alaab fara badan. Wuxuu si sadaqo ah ugu qaybiyay 90,000 oo aqche ah masaakiinta, asagoon hal qadaadiic ahna qaadanin. Markii tuugo weerareen tuulooyinka Kûfa oo ay xoolo ka xadeen, wuxuu ka baqay in hilibka xoolahaas laga keeno magaalada, sidaas darteed wuxuu ka joogsaday cunista hilib ari muddo toddobo sano ah, isagoo og in neef ari ahi uusan noolaan karin wax ka badan toddobo sano. Wuxuu xaaraanta uga fogaaday heer intaas le'eg. Wuxuu Islaamka ka dhaqangelin jiray ficil walba oo uu sameeyo.

"Afartan sanno ayuu al-Imaam al-A'zam 'raxmatullahi Ta'alaih' ku tukanayay salaaddii subax oo uu ku maydhay salaaddii cishaha, [yacni ma seexan salaaddii cishaha ka dib.] waxa uu xajka ku soo xajiyey shan iyo konton jeer. Xajigiisii ugu dambeeyay, wuxuu galay gudaha Kacbada, halkaas oo uu ku tukaday laba rakco oo salaad ah, wuxuuna intaas ku akhriyay Qur'aanka Kariimka ah dhamaantiis. Dabadeed isagoo ooyaya ayuu baryay: 'Allaahu Tacaalaa! Ma awooday inaan ku caabudo si kugu habboon. Laakiin waan fahmay in laguma gaadhi karo garaadka bani'aadamka. Fahamkaas darteed, fadlan iga cafi gaabinta aan galay!' Markaas ayaa la maqlay cod oranaya: "Aba Hanifa! Si fiican ayaad ii aqoonsatay, si qurux badan ayaad ii adeegtay. Waxaan kuu cafiyay adiga iyo Muslimiinta ku sugan madhhabkaaga oo ku dayda ilaa Qiyaamaha.' Wuxuu Qur'aanka akhriyi jiray dhammaantiis maalin walba iyo habeen walba.

Imam al-Aʿzam wuxuu lahaa taqwa aad u weyn; wuxuu soomi jiray maalin kasta muddo 30 sano ah [marka laga reebo shanta maalmood ee diintu ka mamnuucday soonka]. Wuxuu marar badan ku akhriyi jiray Qur'aanka dhamaantiis hal rakco ama laba. Mararka qaar, salaadda dhexdeeda ama banaankeeda, wuxuu akhriyi jiray aayado ka hadlaya Jannada iyo Naarta marar badan, isagoo ooyaya oo barooranaya.[45] Dadkii maqlaayay wuu taaban jiray qalbigooda oo waxay u turaayeen. Ummaddii Muxammad ''Caleyhis-

45 Ilmeyn jacaylka Ilaahay darteed xilliga salaadda, ma jebiso salaadda Madhhabka Hanafiga.

Salaam'' oo qur'aanka kariimka oo dhan ku akhriyey rakca namaz ayaa ku dhacay kaliya Cusmaan ibnu Caffaan, Tamiim Ad-Daari, Sacad ibnu Jubair iyo Al-Imaam Al-Aczam Abuu Cabuud. Wuxuu ka diidi jiray hadiyad kasta oo laga siiyo qof kasta. Wuxuu xirta dhar la mid ah kan ay xirtaan masaakiinta. Mararka qaar, si uu u muujiyo nimcooyinka Eebbe subxaanahu wa tacaalaa, wuxuu xirta dhar qaali ah. Wuxuu xajiyay 55 jeer, waxaana uu degganaa Maka muddo sanado ah. Kaliya goobta naftiisa laga qaaday ayuu Qur'aanka Kariimka ah ku akhriyay todobo kun jeer. Wuxuu yiri: "Hal mar oo kaliya ayaan qoslaya nolosheyda, waxaana ka qoomameeyay." Wuxuu ahaa mid hadalkiisu yaryahay, fikirkiisuna badan yahay. Wuxuu ardaydiisa kala hadli jiray arrimo diini ah. Habeen ayuu ka baxay masjidka salaadda cishaha kaddib isagoo jamac ah u tukaday, wuxuuna bilaabay inuu la hadlo ardaygiisii Zufar mowduuc gaar ah. Lugtiisa mid ka mid ah waxay ku jirtay masjidka, midda kalena dibedda. Wadahadalkii wuxuu socday ilaa laga adimeeyo salaadda subax. Markaas ayuu isagoo aan talaabo kale dibedda u qaadin, dib ugu laabtay masjidka si uu salaadda subax u tukado. Sababta oo ah, Cali 'radiy-Allaahu 'anh' waxa uu yidhi, 'Waa la ogolyahay in la helo gunno gaar ah oo gaadhaysa afar kun oo dirham,' waxa uu masaakiinta u qaybiyay wax ka badan afar kun oo dirham oo uu soo galo.

Khaliifa Mansuur aad ayuu u maamuusi jiray Imaamka. Wuxuu siiyay toban kun oo aqche ah iyo addoonad. Imaamku wuu diiday inuu aqbalo. Xilligaas hal aqche waxay u dhigantay hal dirham oo lacag ah (qalin ah). Sanadkii 145H, Ibraahim ibn Cabdullâh ibn Xasan ibn Cali ayaa ciidamo qorayay si uu u caawiyo walaalkiis Maxamed (raḥmatullâhi ʿalayhim ajmaʿīn), kaasoo isagu sheegtay Khaliifnimo magaalada al-Madiinatul Munawwara. Markii uu Ibraahim yimid magaalada Kuufa, waxaa la isla dhex maray in Abuu Xaniifa uu taageerayay. Mansuur wuu maqlay warkan wuxuuna ku amray in Imaamka laga keeno Kuufa laguna geeyo Baqdaad. Wuxuu ku amray inuu dadka u sheego in Mansuur si xaq ah u yahay Khaliifka. Si uu u helo ogolaanshihiisa, wuxuu u soo bandhigay inuu noqdo madaxa maxkamadda rafcaanka sare. Wuxuu aad u cadaadiyay. Imaamku wuu diiday. Mansuur wuxuu xabsiga dhigay Imaamka wuxuuna ku dhuftay soddon jeer ul. Lugihiisii barakaysnaa way dhiigeen. Mansuur wuu toobad keenay wuxuuna u diray soddon kun oo aqche, balse Imaamku wuu ka diiday mar kale. Wuxuu markale u xidhay xabsiga, maalin walbana wuxuu ku darsaday toban ul oo kale. [Sida qaar sheegaan] maalintii 11aad, isagoo ka cabsanaya kacdoon shacabka ah, waxaa la jiifiyay Imaamka waxaana

afka looga shubay cabitaan sun ah. Markii uu dhimashadu u dhaweyd, wuu sujuuday. Ku dhowaad konton kun oo qof ayaa u tukaday salaaddii janaasada.[46] Dadkii badnaa awgeed, salaadda janaasada si dhib leh ayay ku dhacday, waxayna dhammaatay goor dambe oo salaadda casar ah la gaaray. Muddo labaatan maalmood ah, dad badani waxay booqanayeen qabrigii Imaamka iyagoo halkaas ku tukaday salaaddii janaasada.

Wuxuu lahaa boqol iyo soddon arday. Mid kasta oo ka mid ah wuxuu caan ku ahaa cibaado iyo wanaag. Qaar badan waxay noqdeen qaaddiiyiin iyo muftiiyiin. Wiilkiisii Xammaad 'rahmatullahi taʿala ʿalayh' wuxuu ka mid ahaa ardaydiisii ugu caansanaa." Qoraalladii laga soo xigtay buugga **Mir'at-ul-Kainat** halkan ayay ku dhammaadeen.

Waxaa ay ahaayeen hogaamiyayaal hanuunin jiray dadka diinta leh, rahmatullahi ʿalayhim ajmaʿin.

Waxaa jiray kala duwanaansho u dhexeeyay Imaam Al-Aʿzam iyo qaar ka mid ah ardaydiisa arrimaha la xiriira ijtihadka. Xadiiska shareefka ah ee soo socda wuxuu caddaynayaa in khilaafkani yahay mid waxtar leh: **"Khilaafka** ku yimaada camallada **ummaddayda** wuxuu ka mid yahay naxariista Allaahu ta'ala**."** Wuxuu aad uga baqi jiray Allahu taʿal, wuxuuna si hufan ugu dhaqmi jiray Qur'aanka Kariimka. Wuxuu u sheegay ardaydiisa: "Haddii aad heshaan daliil ama sanad ka khilaafsan hadalkayga, ha raacin hadalkayga ee raaca daliilkaas." Ardaydiisa dhammaan waxay ku dhaarteen: "Xitaa haddii hadalkayagu ka duwanaado hadalka Imaamka, wuxuu ku saleysan yahay daliil aan annagu ka maqalnay isaga."

Muftiyiin-ka Hanafiyada waa in ay bixiyaan fatwooyin la jaanqaadaya waxa uu yiri al-Imam al-a'zam. Haddii aysan helin qawlkiisa, waa inay raacaan Imam Abu Yusuf. Haddii uu isna maqnaado, waa in la raacaa Imam Muhammad. Haddii qawlka Imam Abu Yusuf iyo Imam Muhammad hal dhinac yahay, al-Imam al-a'zamna uu yahay dhinaca kale, muftigu wuu dooran karaa inuu fatwa ka bixiyo midka labadaas. Haddii xaalad daruuri ah timaado, wuu qaadan karaa fatwa ku saleysan qawlka mujtahidkii fududeeyay arrinta. Ma bixin karo fatwa aan ku salaysnayn qawl ka mid ah mujtahidiinta; taasi fatwo ma aha.[47]

46 Fadlan eeg cutubka shan iyo tobnaad ee fanka shanaad ee**Endless Bliss**.

47 Fatwa' waxay ka dhigan tahay go'aan sharci ah oo uu bixiyo caalim Islaami ah oo aqoon iyo awood u leh, si uu uga jawaabo su'aalaha Muslimiinta ee la xiriira arrimaha diinta marka ay ka shakiyaan sidii ay u dhaqmi lahaayeen. Ilaha laga xukumay waa in lagu lifaaqaa fatwa.

4 — WAXHABIYADDA IYO BEENINTEEDA EE AY SAMEEYEEN AHL AS-SUNNA

Inkastoo ay sheegtaan inay Muslimiin yihiin, **Wahhabiyadu** oo sidoo kale loo yaqaan **Najdi,** waxay ka mid yihiin kooxaha ka baxay Ahl as-Sunna.

Axmed Cevdet Baasha oo ahaa siyaasiga, iyo Eyyub Sabri Baasha [d. 1308 (1890 M)], taliyaha ciidamada badda ee xilligii sultaanka afar iyo soddonaad ee Cusmaaniyiinta 'Abd al-Hamid Khan II (1258–1336 [1842–1918]) oo ku duugan qubuurta Suldaan Maxmuud ee Istanbul 'rahmatullahi ta'ala 'alaihim', waxay qoreen buugaag taariikhi ah oo si buuxda uga warramay Wahhabiyadda.[48] **Qoraalka soo socda inta badan waxaa laga soo xigtay buugga Eyyub Sabri Paasha, oo u turjumaybuugga Axmed Zayni Dahlan**[49] **ee cinwaankiisu yahay "Fitnat al-Wahhabiyya." Wuxuu geeriyooday sanadkii 1308 [1890 A.D.].**

Waxhaabiyadda waxaa aasaasay Maxamed ibn Cabdulwahaab. Waxa uu ku dhashay magaalada Huraymila ee gobolka Najd sanadkii 1111 [1699 A.D.], wuxuuna geeriyooday sanadkii 1206 [1791 A.D.]. Horey ayuu ugu safray Basra, Baqdaad, Iiraan, Hindiya iyo Dimishiq isagoo ku guda jiray safar iyo ganacsi. Wuxuu ku sugnaa Basra markuu sanadka ahaa 1125 [1713 A.D.] markii uu ku dhacay dabin uu dhigay Hempher oo ahaa basaas Ingiriis ah kana mid ahaa kuwa badan oo la qorsheeyay si loo **burburiyo Islaamka.** Waxa uu faafiyay waxyaabihii macno darrada ahaa ee uu diyaariyay basaaska isagoo ugu magac daray **Waxhaabiyad**. Buuggayaga **Confessions of a British Spy** wuxuu bixiyay faahfaahin buuxda oo ku saabsan aasaaska Waxhaabiyadda. Halkaas ayuu ka helay una aqriyay buugaag uu qoray Axmed Ibn Taymiyya oo kasoo jeeday Harran (661–728 Hijri [1263–1328 A.D.]), kuwaasoo waxyaabaha ku qornaa ay kasoo horjeedeen madh-habta Ahl as-Sunna. Maadaama uu ahaa nin xeel badan, wuxuu caan ku noqday magaca ash-Shaikh an-Najdi. Buuggiisa

48 Jildi todobaad ee buugga **Tarikh-i Othmani**oo ka kooban 12 jild, iyo jildi saddexaad ee buugga **Mir'at al-Haramain** oo ka kooban 5 jild bogga 99), ayaa arrintan faahfaahiyay. Luqadda Turkiga, Maktabadda Suleymaniyye.

49 Axmed Dahlan 'rahmatullahi 'alaih', (1231 [1816], Maka – 1304 [1886], Madiina), Muftiga Maka.

Kitab at-Tawhid,[50] oo uu diyaariyay isagoo la shaqaynaya basaasiinta Ingiriiska, waxaa faallo iyo tafsiir ku sameeyay wiilkiisa oo la oran jiray Cabdurraxmaan, waxaana si qalloocan loogu daabacay Masar iyadoo loogu magac daray **Fat-h al-Majid**, taasoo uu qoray nin Waxhaabi ah oo la oran jiray Maxamed Xamiid. Fikradaha Maxamed ibn Cabdulwahaab waxay saameeyeen dadkii degganaa miyiga iyo magaalada Dar'iyya iyo madaxdoodii Maxamed ibn Su'ud. Dadkii aqbalay aragtidiisa oo uu ugu yeeray Waxhaabiyad waxaa loo yaqaan Waxhaabi ama Najdi. Tiradoodu way badatay, wuxuuna isu magacaabay qaadigii xaakimkii, halka Maxamed ibn Su'ud uu noqday amiir (hoggaamiye). Wuxuu sharci ka dhigay in xilalkaas ay dhaxlaan carruurtooda iyo cidda ka dhalata oo kaliya.

Muxammad aabihiis, Cabdil Wahhab, oo ahaa Muslim cibaado badan iyo caalim reer Madiina ah, ayaa ka qabtay hadalkii Ibnu Cabdil Wahhab ee ahaa inuu billaabi doono dhaqdhaqaaq, wuxuuna qof walba kula taliyay inaysan la hadlin. Laakiin wuxuu si cad ugu dhawaaqay Waxhaabiyadda sanadkii 1150 [1737 A.D.]. Wuxuu si xun uga hadlay ijtihaadyadii culimada Islaamka. Wuxuu xataa u bixiyay magaca gaalo dadka Ahl as-Sunnada. Wuxuu yiri: Qofkii booqda qabriga nebi ama waliyow ah kuna yiraahda "Yaa Nabiyallah!" ama "Yaa Cabdulqaadir!", wuxuu noqday mushrik.

Aragtida Wahhaabiyadu waxay tahay in qof kasta oo yiraahda qof aan Allaah ahayn ayaa wax sameeyay, uu noqday mushrik ama gaal. Tusaale ahaan, qofka yiraahda, "Daawadan baa i dejisay xanuunka," ama, "Allaah baa ducadayda aqbalay markaan joogay qabriga Nebi ama Wali," Wahhaabiyadu waxay u arkaan inuu mushrik yahay. Si uu u xaqiijiyo fikradahan, wuxuu daliil uga dhigayaa aayadda: **"Iyyaka na'budu wa iyyaka nasta'in" (Adigaa kaliyaan ku caabudnaa, adigana kaa kaalmo doonnaa)**, iyo aayaadka ka hadlaya tawakkulka.[51]

Buugga lagu magacaabo **al-Usul al-arba'a fi tardid al-Wahhabiyya**, dhammaadka qaybtiisa labaad, wuxuu ku leeyahay af Faarsi:

---

50 Culimada Maka waxay sannadkii 1221 Hijri ah qoreen jawaabo qurux badan oo ay ku beeniyeen buugga **Kitab at-Tawhid**, iyaga oo adeegsanaya daliilo sugan. Ururinta beenintoodii oo lagu magacaabay **Sayf al-Jabbar,** markii dambe waxaa lagu daabacay Pakistan, waxaana dib loo soo daabacay Istanbul sanadkii 1395 [1975 A.D.].

51 Macnaha saxda ah ee aayadahaan, sida ay u fasireen culimada Ahl as-Sunna, iyo arrimaha la xiriira tawhid iyo tawakkul, waxaa si faahfaahsan loogu sharaxay **Endless Bliss**, qaybtiisa saddexaad, cutubka 35. Dadka si sax ah u fahamsan macnaha "tawhid" waxay garanayaan in Wahhaabiyadu, inkastoo ay isu arkaan muwahhidiin, aanay dhab ahaan ahayn muwahhidiin.

Wahhaabiyadu iyo kuwa kale ee aan raacsanayn madh-hab kama fahmaan macnaha **majaz**[52] iyo **isti'ara** (maahmaahda). Mar kasta oo qof yiraahdo wax baan sameeyay waxay ku sheegaan mushrikiin ama gaal inkastoo hadalkiisu yahay majaz. Allaah wuxuu Qur'aanka ku sheegay aayado badan inuu yahay Fuliye Run ah, aadanahana lagu tilmaami karo ficil-sameeye si majaz ah. Surat al-An'am 57 iyo Surat Yusuf, wuxuu leeyahay: **"Xukunka Allaah keliya** ayuu iska leeyahay." Aayadda 64 ee Suurat an-Nisa' **waxay leedahay: "Ma rumaysan doonaan ilaa ay kuu keenaan adiga** (Nebiga) **xukunka** wixii khilaaf **ah ee u dhexeeya iyaga."** Aayaddii hore waxay muujinaysaa in Allaah yahay Xaakimka dhabta ah, tan labaadna waxay caddeynaysaa in insaan lagula tilmaami karo si majaz ah.

Muslim kasta wuu og yahay in Allaahu ta'aalaa yahay Kan kaliya ee nafta bixiya kuna celin kara. **Sida lagu sheegay aayadda** 56 ee Surat Yûnus: "Isaga kaliya ayaa nafta bixiya oo celinaya." Sidoo kale, aayadda 42 ee Surat az-Zumar waxay leedahay: **"Allaahu ta'aalaa ayaa qofka geeridiisa** ku dhimaya xilliga la gaaro." Aayadda 11 ee Surat as-Sajda waxaa lagu yiraahdaa si majaz ah: **"Malaa'igta loo igmaday inay nafta qaaddaan ayaa qaadaysa naftiinna."**

Allaahu ta'aalaa ayaa kaliya caafimaad siiya bukaanka. Surat ash-Shu'ara aayaddeeda 80 waxay leedahay: **"Markaan bukoodo, Isaga kaliya ayaa i bogsiinaya."** Aayadda 49 ee Al-i 'Imran, nabiga 'Isa ''alayhis-salam' wuxuu leeyahay: **"Anigu waxaan bogsiinayaa kan indho la', barasnaleh,[53] waxaanna soo noolaynayaa kuwii dhintay idanka Allahu ta'ala."** Ilaaha ilma siiya waa Allahu ta'ala. Aayadda 18 ee Surat Maryam, Jibriil ''alayhis-salam' wuxuu leeyahay si majaz ah: **"Waxaan ku siin doonaa wiil daahir ah."**

Milkiilaha dhabta ah ee dadka waa Allahu ta'ala. Surat al-Baqara aayadda 257 waxay si cad u leedahay: **"Allaahu ta'aalaa waa Wali**ga kuwa rumeeyey.**" (Wali = Ilaaliye, Gacan-yare, Saaxiib dhaw)** Sidoo kale, Surat al-Ma'ida aayaddeeda 56 iyo Surat al-Ahzab aayaddeeda 6 waxay leeyihiin: **"Allaahu ta'aalaa iyo Rasuulkiisuwaa wali-yadiinna**."

52 Majaz waa marka erayga loo isticmaalo si aan ahayn macnihiisa tooska ah, balse lagu beegayo micne u dhaw. Marka kelmad gaar ah oo Alle u gaar ah ragga loogu adeegsado si majazii ah, Wahaabiyadu waxay u qaataan macnahooda macne ahaan, oo qofkii adeegsada waxay u yaqaaniin mushrik iyo gaal; kuma baraarugsana in ereyadan oo kale ragga loogu isticmaalo macnayaal calaamad ah oo ku jira Qur'aanka kariimka iyo xadiithka ash-shariif.

53 Albino ama baras: Waa cudur maqaarka ah oo keena in maqaarku isu beddelo caddaan, mid dhan ama qayb ahaan.

Iyo: **“Nabigu wuxuu u dhow yahay Mu’miniinta kana dhow sidii naftooda.”** — taasoo la micno ah in dadka, si majaz ah, loogu yeeri karo “wali”. Sidoo kale, gargaareha dhabta ah waa Allahu ta’ala, hase yeeshee dadka waxaa sidoo kale loogu yeeraa mu’an (cawiye) si majaz ah. Surat al-Ma’ida aayaddeeda 2 waxay leedahay: **“Iska kaalaya ku gargaara wanaagga iyo dhowrsanaanta (taqwada).”** Wahhabiyadu waxay u yaqaanaan mushrik qof Muslim ah oo la baxa magac sida “Cabd an-Nabi” ama “Cabd ar-Rasul”. Laakiin aayadda 32 ee Surat an-Nur waxay leedahay: **“Guursiiya hablaha aan guursanayn iyo addoomaha wanaagsan ee idin dhex jooga.” taasoo muujinaysa in magaca cabd loo isticmaali karo aadanaha si sharci ah.** Macallinka dhabta ah ee ragga waa Allaahu tacaalaa, laakiin qof kale ayaa sidoo kale loogu yeeri karaa ‘rabb’ qaab ahaan; Aayadda 42 ee Suuradda Yuusuf waxa lagu yidhi, **“Igu xus Rabbigaaga agtiisa”.**

Istighathaoo macnaheedu yahay in laga dalbado gargaar ama badbaado cid aan Allah ahayn waa waxa ugu weyn ee ay Wahhabiyadu ka horyimaadaan, waxayna u arkaan shirk. Runtii, sida Muslimiinta oo dhami og yihiin, istighatha-da dhabta ahi waxay ka timaaddaa oo keliya Allahu ta’ala. Si kastaba ha ahaatee, si majaajillo ah waa loo oggol yahay in la yiraahdo qof baa laga sameeyay istighâtha, maxaa yeelay, Aayadda 15 ee Surat al-Qassass ayaa oraneysa: **“Qoomkiisii waxay uga samaysteen istighatha isaga si ay uga hortagaan cadowga.”** Xadiis sharaf leh ayaa oranaya: **“Waxay ka samayn doonaan istighatha Adam** ‘’alaihis-salam’ **goobta Mahsharka.”** Xadiis sharaf leh oo lagu soo wariyay **al-Hisn al-Hasin** wuxuu leeyahay: **“Qofkii u baahan gargaar ha yiraahdo: ‘Addoomaha Allahu ta’ala! I gargaaraha!’ ”** Xadiiskan sharafka leh wuxuu na farayaa in aan u yeerno gargaar qof aan naga dhaweyn.”[54] Tarjamadii buugga **al-Usul-ul-arba’a** halkan ayey ku dhammaatay.

[Eray walba wuxuu leeyahay macne gaar ah oo la garan karo, taasoo loo yaqaan macnaha dhabta ah ee eraygaas. Marka erayga aan loo isticmaalin

54 **Al-Usul al-arba’a fi tardid al-Wahhabiyya** waxaa lagu qoray af Farisi, waxaana markii ugu horreysay lagu daabacay Hindiya sanadkii 1346 Hijri (1928 A.D.), iyadoo sawir ahaan loo soo saaray mar kale Istanbul, 1395 (1975 A.D). Buuggan waxaa qoray Muhammad Hasan Jan Sahib, oo ka mid ahaa awlaadda Imaam Rabbani ‘rahmatullahi ta’ala alaihima’. Qoraa Jan Sahib wuxuu sidoo kale buuggiisa kale oo Carabi ah oo la yiraahdo **Tariq an-najat** ku beeniyay Wahhabiyada iyo kuwa kale ee aan raacsanayn madh-hab. Waxaa la daabacay Hindiya sanadkii 1350 Hijri (Urdu turjumaad lagu lifaaqay), markale lagu faafiyay Istanbul 1396 (1976 A.D.).

macnihiisa dhabta ah balse loo adeegsado macne la xiriira, waxaa lagu magacaabaa **majaz**. Marka eray gaar u ah Allaahu ta'aalaa loo adeegsado sida **majaz** ah qof bini'aadam ah, dadka Wahhabiyada waxay u malayn doonaan in eraygaas lagu isticmaalay macnihiisii dhabta ahaa. Sidaas darteed, qofka isticmaala eraygaas waxaa lagu sheegi karaa mushriq ama kafir. Laakiin waa in ay fiiro gaar ah u yeeshaan xaqiiqda ah in erayadan **majaz** ahaan loogu isticmaalay bini'aadamka, sida ku cad Aayado Quraan ah iyo xadiisyo sharaf leh.]

In laga baryo shafa'a (wakiilnimo) iyo caawin Rasulullah ''alaihis-salam' iyo Awliya'da ma ahan in laga jeedsaday Allaahu ta'aalaa ama in la ilaaway in Isagu yahay Abuuraha. Waa sida roob looga rajo qabo Allaahu ta'aalaa iyadoo loo sii marayo wasita ah daruuraha; bogsiin laga rabo iyadoo daawo la qaadanayo; guul laga filayo iyadoo hub, bambooyin, gantaalo iyo diyaarado la adeegsado. Kuwaas waa sababaha. Allaahu ta'aalaa wuxuu abuuraa wax kasta iyadoo loo sii marayo sababaha. Ma aha shirki (la wadaajinta Ilaah) in sababahan la adeegsado. Nabiyaasha ''alaihim-us-salam' mar walba waxay adeegsadeen sababaha. Sidaan ugu tagno ceel si aan uga cabno biyo uu Allaahu ta'aalaa abuuray, una tagno rooti-sameeye si aan u helno rooti uu Isaga abuuray, sidaan u tababbarno ciidan iyo hub u samaysanno si Allaahu ta'aalaa uu inoo siiyo guul, sidaas oo kale qalbiyadeenna waxay u jeedaan ruuxa Nabi ama Wali si Allaahu ta'aalaa u aqbalo ducadeenna. In la adeegsado raadiyo si loo maqlo cod uu Allaahu ta'aalaa u abuuro iyadoo loo sii marayo hirarka koronto-magnetiga ma ahan in la illaawo Isaga oo lagu xirmo sanduuqaas; maxaa yeelay, Isaga ayaa siiyay qalabkaas awoodda iyo sifooyinka uu leeyahay. Allaahu ta'aalaa wuxuu ku dhuuntay Xaqnimadiisa iyo Awooddiisa dhammaan wax kasta. Mushrik wuxuu caabudaa sanamyada, balse Allaahu ta'aalaa xasuus ma geliyo. Muslimka, markuu adeegsado sababaha iyo wasitooyinka, wuxuu xasuustaa Allaahu ta'aalaa oo ah Kan siiyay sababahaas saamayntooda iyo sifahooda khaaska ah. Wixii uu rabo, wuxuu ka filayaa Allahu ta'ala. Wuxuu og yahay in wax kasta oo uu helo ay ka yimaaddaan Allahu ta'ala. Macnaha aayadda kor ku xusan wuxuu muujinayaa in arrintani tahay mid run ah. Tusaale ahaan, markuu Mu'minku akhrinayo Surat al-Fatiha salaad kasta, wuxuu leeyahay: 'Rabbiyaayo! Waxaan u adeegsadaa sababaha maaddiga ah iyo kuwa cilmiyeed si aan u gaaro baahiyahayga adduunyo, waxaanan baryaa addoomahaaga jecel in ay i caawiyaan. Markaan sidaas yeelayo iyo mar walbaba, waxaan rumaysanahay in Adigu Keliya tahay Bixiyaha,

Abuuraha rabitaanka. Keliya Adiga ayaan wax ka filayaa!' Mu'miniinta sidaas maalin walba leh lama oran karo waa mushrikiin. In laga helo gargaar nafaha Nabiyaasha iyo Awliya'da waa in la qabsado sababahan uu Allaahu ta'aalaa abuuray. Aayaddan ka tirsan Surat al-**Fatiha** si cad bay u muujinaysaa in aysan mushrikiin ahayn, balse ay yihiin Mu'miniin run ah. Wahhabiyaduna waxay iyaguna qabsadaan sababaha maaddiga ah iyo kuwa cilmiyeed. Waxay u buuxiyaan rabitaankooda nafeed siyaabo kasta. Laakiin waxay shirk ku sheegaan in loo tawassulo Nabiyaasha iyo Awliya'da.

Maadaama hadallada Maxamed ibn 'Abd al-Wahhab ay la jaanqaadayeen rabitaannada nafta, dadkii aan cilmiga diinta lahayn si fudud bay u rumaysteen. Waxay ku andacoodeen in culimada Ahl as-Sunna iyo Muslimiinta jidka toosan ah ay yihiin gaalo. Amiirradii (hoggaamiyayaashii) waxay u arkeen Wahhabiyadda mid la jaanqaadaysa rabitaankooda ah inay kordhiyaan awooddooda iyo dhulkooda. Waxay qabiilooyinka Carabta ku khasbeen inay noqdaan Wahhabi. Waxay dileen dadka aan rumaysnayn afkaartooda. Reer miyiga, cabsi darteed, waxay u hoggaansameen amiirkii Dar'iyya, Maxamed ibn Sa'ud. Inay noqdaan askar u adeega amiirka waxay la jaanqaadday rabitaankooda ah inay weeraraan hantida, nolosha iyo cirdiga aan Wahhabiga ahayn.

Sheekh Sulayman, oo ahaa walaalkii Maxamed ibn 'Abd al-Wahhab, wuxuu ahaa caalim Sunni ah. Ninkaas barakaysan wuxuu ku beeniyey Wahhabiyadda buuggiisa **as-Sawa'iq al-ilahiyya fi-r-raddi 'ala-l-Wahhabiyya**, wuxuuna ka hortagay fiditaanka fikradahooda bidcadda ah. Buuggan qiimaha leh waxaa la daabacay sanadkii 1306 Hijri. Waxaa sidoo kale lagu daabacay qaab offset ah magaalada Istanbul sanadkii 1395 Hijri [1975 A.D.]. Macallimiintii Maxamed, markii ay garteen inuu furay dariiq khatar ah, waxay beeniyeen buugtiisii fasahaadsanaa. Waxay ku dhawaaqeen in uu ka leexday jidkii saxda ahaa. Waxay caddeeyeen in Wahhabiyadu ay si khaldan u fasiraan aayaadka iyo xadiisyada. Hase yeeshee, waxaas oo dhami waxay kordhiyeen nacaybka iyo cadaawadda reer miyigu u qabeen Mu'miniinta.

Wahhabiyadda laguma faafin cilmi, balse waxaa lagu fidiyay tacaddiyo iyo daadinta dhiig ay fuliyeen dad jaahil ah. Dadkii dulmiga lahaa ee sidaas gacmahooda ugu halligay dhiigga, amiirkii Dar'iyya Maxamed ibn Sa'ud wuxuu ka mid ahaa kuwa ugu qalbi-adag. Ninkan wuxuu ka soo jeeday qabiilka Bani Hanifa, wuxuuna ahaa farac ka mid ah doqomadii rumeysay

in Musaylama al-Kadhdhaab uu ahaa Nabi. Wuxuu dhintay sanadkii 1178 [1765 A.D.], waxaana beddelay wiilkiisa 'Abd-ul-'aziz, kaasoo isagana Shiici dilay sanadkii 1217. Waxaa isaga beddelay wiilkiisii Sa'ud, kaasoo dhintay sanadkii 1231. Wiilkiisii 'Abdullah ayaa xilka la wareegay, balse waxaa lagu daldalay magaalada Istanbul sanadkii 1240. Waxaa beddelay Tarki bin 'Abdullah oo ahaa wiilka 'Abd-ul-'aziz. Qofkii beddelay, sanadkii 1254, wuxuu ahaa wiilkiisii Faisal, kaasoo markiisii la beddelay sanadkii 1282 wiilkiisa 'Abdullah. Walaalkiis 'Abd-ur-Rahman iyo wiilkiisa 'Abd-ul-'aziz waxay degeen dalka Kuwait. Sanadkii 1319 [1901 A.D.], 'Abd-ul-'aziz wuxuu u guuray magaalada Riyad wuxuuna noqday Amiirka. Sanadkii 1918, wuxuu weeraray Maka isagoo la kaashanaya Ingiriiska. Sanadkii 1351 Hijri [1932 A.D.], wuxuu aasaasay Dawladda Sacuudiga (Saudi Arabia). Waxaan ka akhrinay wargeysyada sanadkii 1991 in Fahd, oo ahaa Amiirka Su'ud, uu u diray afar bilyan oo doollar gaalada Ruushka ee dagaalka kula jiray Mujaahidiinta Afghanistan.

Wahhabiyadu waxay sheegtaan inay yihiin kuwo daacad ku ah caqiidada Towxiidka Allaahu ta'aalaa iyo ka fogaanshaha gaalnimada, waxayna ku doodaan in Muslimiintu ay mushrikiin ahaayeen lix boqol oo sano, ayna iyagu doonayaan inay ka badbaadiyaan gaalnimadaas. Si ay u muujiyaan in ay sax yihiin, waxay daliil ka dhigtaan Aayadda 5 ee Surat al-Ahqaf iyo Aayadda 106 ee Surat Yunus. Si kastaba ha ahaatee, dhammaan Tafsiirada Qur'aanka Kariimka ah waxay isku raacsan yihiin in labada Aayadood iyo kuwo kale oo badan loo jeediyay mushrikiint. Aayadda koowaad waxay leedahay: **"Qof ka khilaafa Allaahu ta'aalaa oo caabuda wax aan waligood maqli doonin ilaa dhammaadka adduunka kama dhalanteed badan."** Midda kalena waa: **"U sheeg mushrikiintii Makka: 'Waxaa lay faray inaanan caabudin wax aan faa'iido iyo dhibaato midna lahayn Allâhu ta'âlâ mooyee. Haddii aad caabudaan cid aan ahayn Allâhu ta'ala, naftiinna ayaad silic iyo halaag u horseedaysaan!"**

Buugga la yiraahdo **Kashf ash-shubuhat** wuxuu si khaldan u fasiraa Aayadda 3aad ee Surat az-Zumar, taasoo oranaysa: **"Kuwii ka yeelay wax ka sokow Allaahu ta'aalaa ilaalayaal waxay yiraahdaan, 'Haddii aan u caabudno, waxaan u caabudnaa si ay noogu dhowaadaan Allaahu ta'aalaa oo ay noogu shafeecaan.'"** Aayaddan Quraanka ah waxay xiganaysaa hadalka mushrikiinta sanamyada caabuda. Buuggu wuxuu Muslimiinta shafa'a doonka ah la mid dhigayaa mushrikiintii, wuxuuna si ula kac ah u sheegayaa in mushrikiintii aysan rumaysnayn

sanamyadooda inay wax abuuraan, balse Allaahu ta'aalaa kaliya uu yahay Abuuraha. Tafsiirka Aayaddan Quraanka ah, buugga **Ruh al-bayan** wuxuu leeyahay: "Bani'aadamka waxaa lagu abuuray awood uu ku aqoonsan karo Abuuraha, kaasoo abuuray isaga iyo wax kasta. Bani'aadam walba wuu dareemaa rabitaan ah inuu caabudo Abuurihiisa oo uu u soo dhawaado. Hase ahaatee, awoodda iyo rabitaankaasi wax faa'iido ah ma leh haddii nafta, Shaydaanka ama saaxiibbo xun ay marin habaabiyaan bini'aadamka, [taasoo keeni karta in rabitaankiisa dabiiciga ah la baabi'iyo], ayna sababto inuu noqdo [mid diida Abuuraha iyo Aakhiro sida shuuciyiinta iyo freemason-ka] ama mushrik. Mushrik ma u dhawaan karo Allahu ta'ala, mana garan karo Isaga. Shayga qiimaha leh waa ma'rifa, aqoon ka dhalata marka shirkiga la iska saaro oo Towxiidka la qaato. Calaamadeedu waa in la rumeeyo Nabiyaasha ''alaihis-salam' iyo kutubtooda, lana raaco dariiqadooda. Mushrik ma u dhawaan karo Allâhu ta'âlâ, mana garan karo Isaga. Fadliga sujuudda waxaa si dabiici ah loo siiyay Shaydaanka, laakiin wuu ka horyimid sujuudda maxaa yeelay waxay ahayd mid aan u qalmin naftiisa. Falsafad-yahannadii Giriigga hore waxay noqdeen gaalo sababtoo ah waxay doonayeen in ay Allaahu ta'aalaa ugu dhowaadaan caqligooda iyo naftooda halkii ay Nabiyaasha ''alaihis-salam' raaci lahaayeen. Muslimiintu si ay ugu dhowaadaan Allâhu ta'âlâ, waxay la jaanqaadaan diinta Islaamka, taasoo qalbigooda ka buuxisa nuur ruuxi ah. Sifada 'Jamal' (Quruxda) ee Allaahu ta'aalaa waxay ka muuqataa ruuxdooda. Mushrikiintu markay doonayaan inay u dhowaadaan Allahu ta'ala, ma raacaan Nabiyaasha ama Islaamka, balse waxay raacaan naftooda, caqligooda khaldan iyo bidcooyinka; sidaas darteed qalbigoodu waa mugdi, ruuxdooduna waa daboolan tahay. Allaahu ta'aalaa wuxuu dhammaadka Aayaddan Quraanka ah ku sheegayaa in ay been sheegayaan marka ay yiraahdaan, "Sanamyada waxaan u caabudnaa si ay noogu shafeecaan." Sida la arkayo, waa dulmi weyn in la daliilsado Aayadda 25 ee Surat Luqman, taasoo oranaysa: **"Haddii aad weydiiso gaalada, 'Yaa abuuray dhulka iyo samooyinka?' waxay dhihi doonaan, 'Dabcan Allaahu ta'aalaa ayaa abuuray**,'" iyo Aayadda 87 ee Surat az-Zukhruf, taasoo oranaysa: **"Haddii aad weydiiso kuwa wax caabuda oo aan ahayn Allaahu ta'aalaa,** 'Yaa abuuray waxyaalahan?' waxay dhihi doonaan, 'Allaahu ta'aalaa ayaa abuuray,'" si loo yiraahdo, "Mushrikiintuna way ogaa in Abuuraha kaliya uu yahay Allaahu ta'aalaa." Waxay u caabudi jireen sanamyada si ay uga shafeecaan Maalinta Qiyaame. Sababtaas awgeed

bay u noqdeen mushrikiin iyo gaalo."[55]

Annaga Muslimiin ah, ma caabudno Nabiyaasha ''alaihis-salam' iyo Awliya'da 'rahimahum-Allaahu ta'aalaa'; mana nihin kuwa leh inay Allaahu ta'aalaa la wadaagaan cid kale. Waxaan rumeysanahay inay ahaayeen makhluuqyo iyo bini'aadam aan u qalmin in la caabudo. Waxaan aaminsanahay inay yihiin addoomaha Allaahu ta'aalaa ee uu jecel yahay, Isagana uu u naxariisan doono addoomihiisa dartiis kuwaas oo uu jeclaaday. Keliya Allaahu ta'aalaa ayaa abuuraya khasaaraha iyo faa'iidada. Isaga oo keliya ayaa u qalma in la caabudo. Waxaan dhahnaa: Allaahu ta'aalaa wuxuu u naxariistaa addoomihiisa dartiis kuwa uu jecel yahay. Mushrikiinta, inkastoo ay ku dhashaan aqoon dabiici ah oo sheegaysa in sanamyadoodu wax abuuri karin, haddana ma horumariyaan aqoontaas maadaama aysan raacin Nabiyaasha ''alaihim-us-salam', taasoo keentay inay aaminaan in sanamyadu yihiin kuwo la caabudi karo, sidaasna ku caabudaan. Maadaama ay yiraahdaan sanamyadu waa la caabudi karaa, waxay noqdaan mushrikiin. Haddii aysan sidan oran, kama noqon lahayn mushrikiin markay sheegaan inay doonayaan shafa'a. Sida la arkayo, in Ahl as-Sunna loo ekaysiiyo gaalada sanamyada caabuda waa khalad buuxa oo aad u xun. Dhammaan aayadahan waxaa loo soo dejiyay gaalada sanamyada caabuda iyo mushrikiinta. Buugga **Kashf ash-shubuhat** wuxuu aayadaha u fasiraa si khaldan, wuxuu adeegsadaa khiyaano fikir ah wuxuuna sheegaa in Muslimiinta Sunniga ah ay mushrikiin yihiin. Waxa kale oo uu ku taliyay in Muslimiinta aan Wahhabika ahayn la dilo, hantidoodana la kiciyo.

Laba xadiis oo uu soo wariyay 'Abdullah ibn 'Umar 'radiy-Allahu 'anhuma' ayaa oranaya: **"Waxay ka tageen jidkii toosnaa. Waxay Muslimiinta ku eedeeyeen** micnaha **aayadaha loo soo dejiyey gaalada,"**iyo **waxaana ugu cabsi badan Umadda arrin ka mid ah: waa fasiraadooda Qur'an al-kerîm ee ay u fasiraan sida ay iyagu doonaan iyo tarjumaado khaldan."** Labadan xadiis waxay saadaaliyeen in dadka la-madhhabiya ahi soo bixi doonaan, oo ay si khaldan u fasiri doonaan aayadaha loo soo dejiyey gaalada, kuna isticmaali doonaan Muslimiinta

55 Jaamic Sidqi az-Zahawi 'rahmatullahi ta'ala 'alaih' an 'alim of Iraq, in his work **al-Fajr as-Sadiq fi-r-radd-i-'ala-l-munkiri-t-tawasul-i-wa-lkaramat- i-wa-l-hawiqri**, (waxaa lagu daabacay Masar 1323 [1905 AD], soo saarid labaad oo sawir ah, Istanbul, 1396 [1976 AD]), wuxuu sharaxay ayat-i kerima wuxuuna caddeeyay in si khaldan loo fasiray. Jamil Sidqi wuxuu ka dhigayay cilmiga kalamka Jaamacadda Istanbul. Wuxuu dhintay sanadkii 1355 Hijri [1936 A.D.]. Daabacaaddii 1956 ee **al-Munjid** waxay xambaarsan tahay sawirkiisa.

ka dhan.

Qof kale oo arkay in Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab uu haystay fikrado khaldan, mustaqbalkana dhibaato noqon doono, isla markaana waano siiyey wuxuu ahaa Shiikh Muhammad ibn Sulayman al-Madani 'rahimahullahu ta'ala', (dhintay 1194H [1780 A.D.], Medina), oo ka mid ahaa culimada waaweyn ee magaalada Medîna. Wuxuu ahaa caalim Shafi'i ah oo ku takhasusay Fiqh, wuxuuna qoray buugaag badan. Faallo uu ka bixiyey kitaabka **at-Tuhfat al-muhtaj** ee Ibn Hajar al-Makki 'rahimah-Allahu ta'ala', oo sharaxaad u ah **Minhaj**, ayaa caan baxday. Kitaabkiisa laba-jilbaha ah ee la yiraahdo **al-Fatawa**, wuxuu ku yiri: "Waa Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab! Ha been abuurin Muslimiinta! Waxaan kuu waaninayaa dartii Allahu ta'ala. Haa, haddii qof yiraahdo cid kale Allaahu ta'aalaa mooyee wax abuureysa, u sheeg xaqiiqda! Laakiin kuwa sababaha (wasila) raaca oo aaminsan in sababaha iyo awooda wax ku jirta ay Allaahu ta'aalaa abuuray, looma sheegi karo gaalnimo. Adiguna Muslim baad tahay. Waxaa ka habboon in hal Muslim lagu sheego 'bidco' halkii dhammaan Muslimiinta lagu oran lahaa. Qofka ka taga bulshada Muslimiinta waa mid u badan inuu baadi galay. Aayadda 114 ee Surat an-Nisa' waxay caddaynaysaa hadalkayga: **'Qofkii ogaada waddada hanuunka ka dibna ka hor yimaada Nabi** ''alaihis-salam' **oo ka leexda aaminsanaanta iyo cibaadada Mu'miniinta, Aakhiro waxaannu u kicinaynaa isagoo ku sugan gaalnimo iyo riddada uu la saaxiibay, waxaana ku tuurnaynaa Jahannamo.' "**

In kasta oo Wahhabiyadu haystaan fikrado badan oo khaldan, haddana waxay ku dhisan yihiin saddex qodob:

1— Waxay yiraahdaan a'mal (ficillada) iyo 'ibadat (cibaadooyinka) waa qayb ka mid ah iman-ka, qofkii ka taga fard iyadoo uu aaminsan yahay in ay tahay fard, tusaale ahaan salaadda oo uu caajisnimo u dhaafo ama zakada oo bakhaylnimo u dhaafo, wuxuu noqonayaa gaal, waa in la dilaa, hantidiisana loo qaybiyo Wahhabiyada.

Ash-Shihristani wuxuu sheegay: "Culimada Ahl as-Sunna waxay isku raaceen in cibaadadu aysan qayb ka ahayn iman. Haddii Muslim uu ka tago cibaado farz ah oo uu ogyahay in ay farz tahay, isagoo caajisnimo u dhaafay, ma noqonayo gaal. Lama helin isku ra'yi culimada dhexdeeda qofka aan tukanayn salaadda; sida uu leeyahay Madh-habka Hanbali, qof aan tukan salaadda oo caajisnimo darteed u dhaafay wuxuu noqonayaa

gaal."[56][Thenaullah Paniputi 'rahmatullahi 'alaih' wuxuu kitaabkiisa **Mala budda** ku leeyahay: "Muslimi ma noqdo gaal dambi wayn dartii. Haddii Naarta la geliyo, mar uun waa laga soo bixin doonaa oo Jannada waa la geyn doonaa. Wuxuuna ku nagaan doonaa Jannada weligeed." Kitaabkan wuxuu ku qoran yahay Faarisi, waxaana markii ugu horreysay lagu daabacay Delhi sanadkii 1376 H [1956 A.D.], waxaana markii dambena dib u daabacay Hakîkat Kitâbevi magaalada Istanbul sanadkii 1410 H [1990 A.D.]. Madh-habka Hanbali wuxuu leeyahay oo keliya qof aan tukanayn salaadda ayaa gaal noqonaya. Arintan loogama sheegin cibaadooyinka kale. Sidaas awgeed, waa qalad in Wahhabiyada laga dhigo kuwo Hanbali ah arrinkan la xiriira. Sida kor lagu faahfaahiyay, dadka aan ka tirsanayn Ahl as-Sunna ma noqon karaan Hanbali midna.[57] Kuwa aan raacsaneyn midkoodna afarta Madh-hab kuma jiraan Ahl as-Sunna.

2— Waxay yiraahdaan qof ka dalbada shafâ'a nafaha Nabiyaasha ''alaihim-us-salam' ama Awliya'da 'rahimahum-Allahu ta'ala', ama booqda qubuurahooda oo ku duceysta iyagoo aaminsan in ay dhexdhexaadinayaan, waa gaal. Waxa kale oo ay aaminsan yihiin in dadka dhintay aysan waxba dareemayn.

Haddii qof la hadla qof qabri ku jira uu noqon lahaa gaal, Nabiyeennii 'SallAllahu 'alaihi wa sallam', culimadii waaweynaa iyo Awliya'da ma samayn lahaayeen sidaas. Waxaa caado u ahayd Nabi 'SallAllahu 'alaihi wa sallam' inuu booqdo qabuuraha **Baki** ee Madinah iyo shuhadada Uhud. Dhab ahaantii, waxaa lagu qoray bogga 485 ee kitaabka Wahhabiyada ee **Fath al-majid** inuu salaamay oo la hadlay.

Nabigeennu 'SallAllahu 'alaihi wa sallam' mar walba wuxuu ducadiisa ku oran jiray: **"Allahumma inni as-aluka bi-haqqi-s-sa'ilina 'alaika,"** (Yaa Rabbi! Waxaan kaa baryayaa ajrigii kuwa aad wax siisay sida ay u dalbadeen), wuxuuna ku dardaarmay in sidaas loo duceysto. Markii uu aasayay Fatima, hooyada Sayyiduna 'Ali 'radiy-Allahu 'anhuma', isagoo gacmihiisa barakaysan ku aasayay, wuxuu yiri: **"Ighfir li-ummi Fatimata binti Asad wa wassi' 'alaiha madkhalaha bi-haqqi nabiyyika wa-l-anbiya'-illadhina min qabli innaka arhamu-rrahimin."** (Yaa Rabbi! Yaa Rabbi, u dhaaf dembiyada Hooyo Fatimah binti Asad! Ballaad meel ay ku jirto! Aqbal ducadan aan ku baryayo dartii (jacaylka) Nabiyaaga iyo Nabiyaashii iga horreeyay! Adigu waxaad tahay Kan Naxariista Badan ee

56 Kitaabka **Al-milal wa 'n-nihal** (Af-Turki), bogga 63, Qaahira, 1070 A.H.

57 Eeg **talooyinka aan u hayno Muslimiinta** wixii faahfaahin ah ee mawduucan la xiriira.

naxariista leh!) Waxaa ku sugnaaday xadiith shariif uu weriyay 'Uthman ibn Hunayf 'radiy-Allahu 'anh', oo ka mid ahaa Ansaarigii waaweynaa, kaasoo sheegay in Nabi ''alaihissalam' faray nin indho la' oo ka codsaday inuu u duceeyo caafimaadkiisa in uu qaato wuduu, markaas tukado laba rakco, kadibna yiraahdo:**Allahumma inni as'aluka wa atawajjahu ilaika binabiyyika Muhammadi-n-nabiyyi-r-Rahma, ya Muhammad inni atawajjahu bika ila Rabbi fi hajati hadhihi li-takdiya li, Allahumma shaffi'hu fiyya."** Ducadan, waxaa lagu faray ninka indhaha la' inuu Nabi Muhammad ''alaihis-salam' u qabsado dhexdhexaadnimo si ducadiisu u aqbasho. Saxaabada sharafta leh marar badan bay ducadan akhriyi jireen, waxaana lagu xusay juzka labaad ee kitaabka **Ashi'at al-lama'at** iyo sidoo kale **al-Hisn al-hasin** oo xigashooyin iyo faahfaahinba leh, waxaana lagu fasiray: "Waxaan kuu jeedsanayaa dartii Nabiyaaga."

Ducoyinkan waxay muujinayaan in la oggol yahay in kuwa Allaahu ta'aalaa jecel yahay laga dhigo dhexdhexaadiyayaal, laguna duceysto iyadoo la leeyahay: "dartood."

Shaikh 'Ali Mahfuz, oo dhintay sanadkii 1361 H [1942 A.D.], kana mid ahaa culimada waaweyn ee **Jami' al-Azhar**, wuxuu kitaabkiisa al-Ibda' si weyn ugu amaanay Ibn Taymiyya iyo 'Abduh.**al-Ibda** Si kastaba ha ahaatee, wuxuu bogga 213 ee isla kitaabka ku leeyahay: "Ma aha sax in la yiraahdo Awliya'da waaweyn 'rahimahum-Allahu ta'ala' waxay qabtaan arrimaha adduunka kaddib dhimashadooda, sida in buka la bogsiiyo, in kuwa quusanaya la badbaadiyo, in kuwa cadawga la dagaalamaya la caawiyo ama wax lumay la helo. Waa qalad in la yiraahdo, maxaa yeelay Awliyadu waa kuwo aad u weyn, Allaahu ta'aalaa wuxuu u daayay howlooyinkan, ama iyaga wixii ay doonaan way sameeyaan, ama qofka iyaga raaca uusan baadi gali doonin. Laakiin nolol ama dhimasho, Allaahu ta'aalaa wuxuu ka karaamoonsiiyaa Awliya'diisa cidda uu doono, wuxuuna karaamooyinkooda ku bogsiinayaa buka, ku badbaadinayaa kuwa quusanaya, ku caawinayaa kuwa cadaw la diriraya, wuxuuna ku helayaa wixii lumay. Tani waa wax macquul ah. Runtii, Qur'an al-kerim baa caddaynaya arrimahan."[58]

'Abd al-Ghani an-Nablusi 'rahimah-Allaahu ta'aalaa' wuxuu qoray: "Xadiith Qudsi ah oo uu weriyay al-Bukhari kana weriyay Abu Hurayra

58 Shaikh 'Ali Mahfuz, kitaabkiisa **al-Ibda**', bogga 213, Qaahira, 1375 H [1956 A.D.]; 'Abdullah ad-Dasuqi iyo Yusuf ad-Dajwi oo ahaa macallimiin ka tirsan Jami' al-Azhar, waxay dhamaadka kitaabkaasi ku qoreen qoraallo amaan iyo bogaadin ah.**al-Ibda'**

‘radiy-Allaahu ta’aalaa ’anh’ waxaa ku sugan: Allaahu ta’aalaa wuxuu yidhi: ‘**Addoomadaydu ma ii soo dhawaadaan wax ka dhawaansho badan sida ay iigu dhawaadaan fard-ka. Haddii addoomadaydu sameeyaan cibaado dheeraad ah (nawafil), aad baan u jeclaanayaa ilaa ay igu maqlaan, igu arkaan, igu qabsadaan, igu socdaan, waxaana siinayaa wixii ay i weydiistaan. Haddii ay igu kalsoonaadaan, waan ilaalinayaa.’”** Cibaadada dheeraadka ah ee halkan lagu sheegay waa, [sida cad ee ku qoran **Maraq al-falah** iyo sharaxa Tahtawi,] sunnooyinka iyo cibaadada nafilka ah ee dadka gutay fard-ka kadib sameeyaan. Xadiithkan shariifka ah wuxuu muujinayaa in qofka marka uu fard-ka guto kadib sameeya cibaadada dheeraadka ah uu kasbado jacaylka Allahu ta’ala, ducadiisana la aqbalo.”[59] Ha noolaadaan ama ha dhintee, marka dadkaas la karaamo bixiyo u duceeyaan dadka kale, kuwa la baryayo waxay helayaan waxa ay doonayaan. Dadkaas waxay maqlaan xitaa markay geeriyoodeen. Ma diidaan qof gacmo madhan ku baryaya, sida ay noloshoodii hore u oggolaayeen, waxayna u duceeyaan. Taas awgeed, waxaa xadiith shariif ah ku sugan: **“Markaad dhib ku dhacdo, la kaalay kuwa qabuuraha ku jira!”** Macnaha xadiithkan shariifka ah waa mid cad, mana bannaana in loo fasirto si kale (ta’wil). Fasiraaddii ’Alusi-na waa mid khaldan.

Xaqiiqdii, “Muslimiintu waa Muslimiin markay dhintaan sida ay Muslimiin u yihiin marka ay hurdaan. Nabiyaashu waxay ahaanayaan Nabi ‘’alaihis-salam’ xitaa marka ay geeriyoodaan, sida ay yihiin markay hurdaan; maxaa yeelay, naftu waa tan Muslim ah ama Nabi ah. Marka qof dhinto, naftiisu ma dhimaneyso oo weli way jirtaa. Xaqiiqadan waxaa lagu qoray buugga **’Umdat al-’aqa’id** ee uu qoray Imam ’Abdullah an-Nasafi [oo lagu daabacay London sanadkii 1259 Hijri (1843 A.D.)]. Sidoo kale, Awliya’da (rahimahum-Allahu ta’ala) waxay ahaanayaan Awliya’ xitaa marka ay dhinteen, sida ay yihiin marka ay hurdaan. Qofkii taas rumayn waaya waa jaahil iyo madax-adayg badan. Waxaan buug kale ku caddeeyay in Awliya’da ay yeeshaan karamat xitaa ka dib dhimashadooda.”[60] Caalimka Hanafi-ga ah Axmed ibn Sayyid Maxamed al-Makki al-Hamawi iyo culimada Shafi’ida ah Axmed ibn Axmed as-Suja’i iyo Maxamed ash-Shawbari al-Misri waxay qoreen buug-yareyaal ay ku caddaynayaan, iyagoo wata daliillo, in Awliya’da ay leeyihiin karamat, in karamatdooda ay sii socoto xitaa dhimashadooda kaddib, iyo in tawassul ama istighâtha

59 ’Abd al-Ghani an-Nabulusi, kitaabka **al-Hadiqat an-nadiyya,** bogga 182, Istanbul, 1290.

60 **al-Hadiqa an-nadiyya**, bogga 290.

lagu sameeyo xabaalahooda ay tahay wax la oggol yahay (ja'iz).[61]

Muhammad Hadimi Efendi 'rahimah-Allahu ta'ala' ee magaalada Konya (dhintay 1176 Hijri / 1762 A.D.) wuxuu qoray: "Karamatda Awliya'da waa xaq. **Wali** waa Muslim ah oo ah **al-'arifu billah** (ka garanaya Allaahu ta'aalaa iyo Sifooyinkiisa sida ugu suurtagalka ah). Wuxuu badiyaa cibaadooyinka iyo adeecidda Allahu ta'ala. Wuxuu si taxaddar leh uga fogaadaa dambiyada iyo rabitaanka naftiisa. Waxyaabaha uu Allaahu ta'aalaa ku abuuro si ka baxsan xeerkiisa sababaha iyo kan cilmiyeed waxaa lagu magacaabaa **khariq-ul-'ada** (mucjisooyin), waxayna u kala baxaan siddeed nooc: mu'jiza, karama, i'ana, ihana, sihr (sixir), ibtila (imtixaan), isabat al-'ayn (saameynta isha xun) iyo irhas (mucjisooyinka ka hor nebinnimada). **Karama** waa dhacdo mucjiso ah oo ku dhacda gacanta mu'min daacad ah oo ah al-'arifu billah (ka garanaya Allaahu ta'aalaa iyo Sifooyinkiisa). Waa Wali, ma aha Nabi. Abu Ishaq Ibrahim al-Isfaraini oo ahaa caalim Shafi'i ah wuu inkiray qaar ka mid ah karamatda, halka Mu'tazila[62] oo dhan ay diideen karamatka. Waxay yiraahdeen: "Karamat waxaa lagu khaldi karaa mu'jiza, taasoo keeni karta in la shakiyo Nebinimada Nabiyaasha." Laakiin Waliga ay karamad ka dhacdo kama sheegto Nebinimo mana doonayo in karamad dhacdo.[63] Waa jaa'iz in Allaahu ta'aalaa lagu baryo iyadoo loo tawassulayo Nabiyaasha iyo Awliya'da xitaa dhimashadooda kaddib, maxaa yeelay mu'jizadooda iyo karamatkoodu ma joogsadaan dhimashada kaddib. Ducadan noocan ah waxaa lagu magacaabaa **tawassul** ama **istighatha**. Ar-Ramli isna wuxuu yiri isla sidaas. Al-Imam al-Haramain wuxuu yiri: "Kaliya Shiicada ayaa

61 Seddexdan buug-yare waxay isla daabacmeen kitaabka **ad-Durar as-saniyya fi-r-raddi 'ala-l-Wahhabiyya** ee Axmed Zayni Dahlin 'rahimah-Allaahu ta'aalaa 'alaih' sanadkii 1319 H [1901 A.D.] magaalada Qaahira; waxaana sawir koobiyey Istanbul, 1396 H [1976 A.D.].

62 Dadka haysta caqiidada khaldan waxaa lagu magacaabaa Mu'tazila.

63 Allaahu ta'aalaa wuxuu wax kasta ku abuuraa iyadoo loo maro xeer sababeed loo yaqaan 'adat-i-ilahiyya (caado Eebbeed). Mararka qaarkood, Allaahu ta'aalaa wuu joojiyaa 'adat-i-ilahiyya, wuxuuna wax ku abuuraa si ka baxsan caadada, taasoo loogu yeero mucjiso ama dhacdo cajiib ah, dartiis addoomihiisa uu jecel yahay. Marka dhacdo mucjiso ah ay ku dhacdo gacanta Nabi, waxaa lagu magacaabaa **mu'jiza** (jamac: mu'jizat). Haddii ay dhacdo gacanta Wali (pl. Oo micnaheedu yahay addoon Eebbe jecel yahay, waxaa lagu magacaabaa **karamat** (jamac: karamat). La soco in mararka qaarkood Allaahu ta'aalaa uu mucjisooyin ka abuuro cadowgiisa sidoo kale. Mucjisooyinkaas waxaa lagu magacaabaa **istidraj**. Allaahu ta'aalaa wuxuu sheegay in uu istidraj u sameeyo si uu cadowgiisa uga dhigo kuwo ka sii xun.

diida in karamatku sii socdo dhimashada kaddib.” ’Ali Ajhuri oo ahaa caalim weyn oo Maliki ah oo Masar ah ayaa yiri: “Waliga marka uu noolyahay wuxuu la mid yahay seef baasheeda ku jirta.” “Markuu dhinto, saameyntiisu waxay noqotaa mid xoog badan sida seef baashideeda laga saaray.” Hadalkan waxaa sidoo kale xusay Abu ’Ali Sanji buuggiisa **Nur al-hidaya**. Waxaa la xaqiijiyay in karamatka uu yahay xaq iyadoo lagu saleynayo Kitaabka (Quraanka Kariimka ah), Sunnada iyo ijma’ al-Umma isku raaca culimada Muslimiinta. Boqollaal kun oo karamat ah oo ay yeesheen Awliya’da ayaa lagu soo wariyay buugag badan oo qiimo leh.”[64] Tarjumadii buugga Beriqa waxay ku dhammaatay halkan.

Xadiis saxiix ah oo ay soo weriyeen Ibn Khuzayma, ad-Daraqutni iyo at-Tabarani isagoo ka soo xiganaya ’Abdullah ibn ’Umar ‘radiy-Allahu ’anhuma’ wuxuu leeyahay: **“Waxay waajib iigu noqotay inaan shafeeco u noqdo kuwa soo booqda qabrigayga.”** Imam al-Manawi isna wuxuu xadiiskan ku soo xigtay buuggiisa **Kunuz ad-daqa’iq.** Waxa kale oo uu qoray xadiis ah: **“Qofka i soo booqda dhimashadayda kaddib wuxuu i soo booqday sidii anigoo nool,”** oo laga soo xigtay Ibn Hibban, iyo xadiiska **“Waan u shafeeco doonaa qofka soo booqda qabrigayga,”** oo laga soo xigtay at-Tabarani. Labadan xadiis ee marfu’ ah midka koowaad oo laga soo wariyay Imam al-Bazzar, kan labaadna oo ku qoran **SahihMuslim**, labaduba waxaa laga soo weriyay ’Abdullah ibn ’Umar ‘radiy-Allaahu ta’aalaa ’anhuma’, waxayna caan ku yihiin Muslim kasta ku dhawaad: **“Waa la ii banneeyay in aan u shafeeco noqdo kuwa i soo booqda,” iyo, “Maalinta Qiyaame waxaan u shafeeco noqon doonaa kuwa u yimaada magaalada Madinat al-munawwara si ay u soo booqdaan qabrigayga.”**[65]

Waa bishaaro weyn xadiiskan shareefka ah oo oranaya: **A“Qofka soo guta xajka kadibna soo booqda qabrigayga wuxuu i booqday anigoo nool,”** oo ay soo weriyeen at-Tabarani, ad-Daraqutni iyo [’Abd ar-Rahman] Ibn al-Jawzi. Xadiiskan shareefka ah ee oranaya: **“Qofka aan i soo booqan kaddib markuu xajka guto, wuu i dhibay,”** taasoo ad-Dara Qutni soo xigtay, waxay tilmaamaysaa kuwa dayacaya inay soo booqdaan qabriga Nabiga “calayhis-Salaam” xajka dabadeed inkastoo aysan cudur daar u haysan (inay sidaas yeelin).

’Abd al-’Aziz, Guddoomiyaha Jaamacadda Islaamiga ah ee al-

64 **Beriqa**, bogga 269.

65 **Mir’at al-Madina (Mir’at al-Haramain),** bogga 106**.**

Madinat al-munawwara, wuxuu ku qoray buuggiisa **Tahqiq wa Idhah**: "Midkoodna xadiisyada sare ku xusan ee booqashada dhiirrigelinaya ma leh xoojis ama dukumeenti cad. Shaikh al-Islam Ibn Taymiyya wuxuu sheegay in dhammaan xadiisyadaasi ay yihiin mawdu'." Si kastaba ha ahaatee, sanad-yadooda (silsiladaha riwaayadda) waxaa si faahfaahsan loogu qoray jilidda sideedaad ee tafsiirka az-Zarkani ee **al-Mawahib**, iyo dhammaadka jilidda afraad ee **Wafa' al-wafa'** ee uu qoray as-Samudi. Buugagtaas waxaa sidoo kale lagu qoray in xadiisyadani yihiin hasan xadiis wanaagsan[66]iyo in faallada Ibn Taymiyya aysan lahayn wax sal ah. Guddoomiyaha iyo macallimiinta jaamacadda Madinah waxay isku dayaan inay ku been abuurtaan qoraallada culimada Ahl as-Sunna, halkaasoo ay ku beddelayaan kuna faafinayaan caqiidada Wahhâbîyada aduunka oo dhan iyagoo adeegsanaya buugtooda. Si ay Muslimiinta iyo kuwa aan Muslimka ahayn ugu muujiyaan inay yihiin Muslimiin dhab ah, waxay bilaabeen siyaasad cusub; waxay ka aasaaseen magaalada Makka xarun la yiraahdo **Rabitat al-'Alam al-Islami,** waxayna ka soo aruuriyeen waddan kasta rag diinta wax ka bartay balse jaahil ah oo la iibsan karo, kuwaas oo ay siiyaan mushaar lacago dahab ah oo badan. Raggaan jaahilka ah ee haysta jagooyin diineed, iyagoo aan wax aqoon ah u lahayn buugta culimada Ahl as-Sunna, waxaa loo adeegsadaa sidii booyado gacanta lagu wado. Xaruntaas ayay ka faafiyaan caqiidadooda ay ugu yeeraan **"fatwa oyinka midnimada Muslimiinta caalamka,"** aduunka oo dhan. Fatwa khaldan oo ay soo saareen bisha Ramadaan ee sanadkii 1395 Hijri (1975 M.), waxay ku yiraahdeen: "Dumarku waxaa ku waajib ah inay tukadaan Salaadda Jimcaha." Khudbada Jimcaha iyo Ciidda waxaa lagu akhriyi karaa afka hooyo ee waddan kasta." Nin bidci ah oo la yiraahdo Sabri, kana mid ah taageerayaasha Mawdudi, ahaana xubin ka tirsan xaruntan fitnada iyo fasaadka ee Makka, wuxuu isla markiiba fatwadaas ula cararay Hindiya, halkaasoo rag lacag leh, mushaar qaatayaal ah, oo jaahil ah ay haweenka ku khasbeen masaajidda, sidoo kalena bilaabeen in khudbadaha lagu akhriyo luqado kala duwan. Si loo joojiyo dhaqankan, culimada Ahl as-Sunna iyo rag diinta dhabta ah ee Hindiya 'rahimahum-Allahu ta'ala' waxay diyaariyeen fatwa ooyinka laga soo qaatay ilo sugan, kuwaasoo ay si ballaaran u faafiyeen. Wahhabiyadu ma ay awoodin inay beeniyaan fatwa oyinkaas — waayo waa xaqiiqda. Boqolaal rag ah oo cilmiga diinta lahaa oo ka yimid Kerala, koonfurta Hindiya, markay garteen in la khiyaanay, waxay toobad

66 Fadlan eeg cutubka lixaad ee qaybta labaad ee buugga **Endless Bliss** si aad u aragto noocyada xadiisyada.

keeneen waxayna ku soo laabteen dariiqii Ahl as-Sunna. Afar ka mid ah fatwa oyinkaas oo lagu saleeyay ilo la isku halayn karo ayaa lagu daabacay habka offset waxaana loo diray dhammaan waddamada Islaamka. Ragga dhabta ah ee culimada diinta ee dal walba waxay u jeediyaan Muslimiinta khatarta kala-qaybsanaanta gudaha Islaamka, waxayna ku dadaalaan inay damiyaan fawdooyinka fitnada ah. Mahad Allaahu ta'aalaa ha u sugnaato! Dhalinyarada daacadda ah ee feejigan ee ku sugan gees kasta oo adduunka ah way kala saari karaan xaqa iyo baadilka.

Markii uu sharxayay arrimaha khudbada Jimcaha, takbir iftitah iyo ducada salaadda, Ibn 'Abidin 'rahimah-Allahu ta'ala' wuxuu ku qoray buuggiisa **Radd al-muhtar:** "In khudbada lagu akhriyo luqad aan Carabi ahayn waxay lamid tahay in takbir iftitah ('Allahu akbar') lagu dhawaaqo luqad kale marka salaadda la bilaabayo." Takbir iftitah wuxuu la mid yahay adhkar-ta salaadda, waxaana makruh tahrima ah in adhkar-ka iyo ducooyinka salaadda lagu akhriyo luqad aan Carabi ahayn, sida uu reebay Sayyiduna 'Umar 'radiy-Allahu 'anh'." Cutubka waajibyada salaadda, wuxuu ku qoray: "In la sameeyo makruh tahrima waa dembi yar. Haddii qofku si joogto ah u sameeyo, wuxuu luminayaa caddaaladiisa amaanada diinta iyo suubbanida."[67] Waxaa ku qoran **at-Tahtawi** in qofka si joogto ah u gala dembi yar uu noqdo fasiq, lagana rabo in la aado masaajid kale si aan loo tukan salaadda jamac ah imam fasiq ah ama ah ahlul bid'a hortiisa. Maadaama ay ahayd makruh iyo bid'a oo ah dembi weyn in la akhriyo dhammaan ama qayb ka mid ah khudbada luqad kale, Sahabada iyo Tabi'unta 'rahimahum-Allahu ta'ala' waxay mar walba khudbada ku akhrin jireen Carabi xitaa Aasiya iyo Afrika, in kastoo dadkii dhagaystayaasha ahaa aysan fahmin Carabiga. Inkastoo cilmi-diineedku uusan si fiican u faafin oo ay ahayd in dadka la baro, haddana khudbada oo dhami waxay ahayd in Carabi lagu akhriyo. Sababtaas awgeed, muddo lix boqol sano ah, Shaikh al-Islam-yadii Cusmaaniyiinta iyo culimada Muslimiinta caalamka caan ka ahaa, inkastoo ay si dhab ah u jeclaaayeen in khudbada lagu akhriyo af-Turki si dadku u fahmaan, ma oggolaan jirin, maxaa yeelay waxay ogaa inaysan jaa'iz ahayn in khudbada lagu akhriyo luqadda Turkiga.

Xadiis sharaf leh oo uu soo weriyay Imam al-Bayhaki isagoo ka soo xiganaya Abu Hurayra 'radiy-Allahu 'anh' wuxuu leeyahay: **"Qofkii i salaama, Allaahu ta'aalaa wuxuu naftayda dib ugu celiyaa jirkayga,**

67 Caddaalad' la'aanta qofka waxay ka dhigeysaa mid aan lagu aamini karin arrimaha diinta; markhaatifurnimadiisana lama aqbalo.

markaasaan maqlaa salaan diisa." Isagoo ku tiirsan xadiiskan, Imam al-Bayhaki 'rahimah-Allahu ta'ala' wuxuu yiri: "Nabiyada ''alaihim-us-salam' waxay ku nool yihiin qabuurahooda nolol aanu garanayn.

Waxaa kale oo xadiiskan lagu xusay bogga 66 ee buugga **al-Hajj wa-l-'Umra** ee uu qoray 'Abdal-'Aziz ibn 'Abdullah oo reer Madinah ah, wuxuuna ku faalloodey in xadiisku muujinayo geerida Nabi ''alaihis-salam'. Si kastaba ha ahaatee, isla boggaas wuxuu ku sheegay in Nabi Muxammad uu ku nool yahay qabrigiisa nolol aanan annagu garanayn. Hadalladiisu way is khilaafsan yihiin. Runtii, xadiiskan sharafta leh wuxuu muujinayaa in naftiisa barakaysan dib loogu celiyo jirkiisa, isla markaana uu maqlo salaanta loo dhiibay. Sidoo kale, labadan xadiis ee ku qoran bogga 73 ee isla buuggaas waxay farayaan in la yiraahdo: **"As-salamu 'alaikum ahl ad-diyari min al-Mu'minin,"** marka la booqanayo qabuuraha. Xadiisyadu waxay ina farayaan in la salaamo Muslimiinta ku duugan qabuuraha. Qof wax maqla waa la salaami karaa ama lala hadli karaa; in kastoo dadka la-madhhabka ahi soo xigtaan xadiisyadan, haddana waxay sheegaan in maydku wax maqli karin, waxayna ku sheegeen dadka rumaysan in maydku maqlo 'mushrik'. Waxay si khaldan u fasiraan aayadaha iyo xadiisyada!

Waxaa jira xadiisyo badan oo sheegaya in Rasulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam' uu ku nool yahay qabrigiisa nolol aan la garanayn. In ay tiro badan yihiin waxay daliil u tahay in ay sax yihiin. Laba ka mid ah xadiisyadan ayaa lagu qoray lixda buug ee ugu caansan xadiiska: **"Waan maqli doonaa salawaadka lagu akhriyo qabrigayga; salawaadka meel fog laga akhriyana waa laygu soo wargelin doonaa"; "Haddii qof salawaat igu akhriyo qabrigayga, Allaahu ta'aalaa wuxuu soo diraa malag i soo gaarsiiyo salawaadkaas. Maalinta Qiyaame waan u shafeeco noqon doonaa."**[68

Haddii Muslim uu booqdo qabriga qof Muslim ah oo uu yaqaanay isagoo nool, salaamana, qofka dhintay wuu garanayaa wuuna uga jawaabayaa. Xadiis uu soo weriyay Ibn Abi-d-dunya wuxuu sheegaya in Muslim dhintay uu garto qofka salaamaya, uga jawaabo, isla markaana ku farxo. Haddii qof uu salaamo mayd uu horay u aqoonin, maydkaasi wuu ku farxaa wuxuuna aqbalaa salaanta. Hadday Muslimiinta suuban iyo shuhadadu 'rahimahum-Allahu ta'ala' garanayaan kuwa salaamaya oo uga

68 (Ducada la yiraahdo) **Salawat** waa sidan: **"Allahumma salli 'ala Sayyidina Muhammadin wa 'ala Al-i-Sayyidina Muhammad**."

jawaabayaan, miyay suuragal tahay in Rasûlullah ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ uusan sidaas yeelin? Sida qoraxda cirka u ifiso dunida oo dhan, sidaas ayuu u wada aqbalaa salaamihii mar la isla dhiibo.[69]

Xadiis shariif ah ayaa oranaya: **“Marka aan dhinto, sida aan u maqli jiray anigoo nool ayaan weliba u maqli doonaa.”** Xadiis kale oo uu soo weriyay Abu Ya’la ayaa leeyahay: **“Nabiyada** ‘’alaihim-us-salam’ **way ku nool yihiin qabuurahooda. Waxay tukadaan salaad.** Ibrahim ibn Bishar, Sayyid Ahmad ar-Rifa’i iyo Awliya badan ‘rahimahum-Allahu ta’ala’ waxay sheegeen inay maqleen jawaab markii ay salaameen Rasulullah ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’.

Al-Caalimkii weynaa ee Muslimka ahaa Hadrat Jalal ad-din as-Suyuti wuxuu qoray buugga **Sharaf al-muhkam** isagoo ka jawaabaya su’aal la weydiiyay: “Ma runbaa in Sayyid Ahmad ar-Rifa’i uu dhunkaday gacanta barakaysan ee Rasulullah?” Buuggan gudaheed, wuxuu ku caddeeyay daliil cilmi iyo naqli ah in Rasulullah ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ uu ku nool yahay qabrigiisa nolol aan la garan karin, isla markaana uu maqlo salaanta loona salaamo. Wuxuu sidoo kale buugga ku sheegay in Habeenkii Mi’raj-ka uu Rasulullah arkay Musa ‘’alaihi-s-salam’ oo salaad ku tukanaya qabrigiisa.

Xadiis shariif ah oo laga soo weriyay hooyadeen ’A’isha as-Siddiqa ‘radiy-Allahu ’anha’ ayaa oranaya: **“Weli waxaan dareemayaa xanuunka hilibkii la igu siiyay sun Khaibar. “Suntaas darteed xididdada wadnahaygu waxay gaareen meel ay shaqada joojinayaan.”** Xadiiskan wuxuu muujinayaa in Allaahu ta’aalaa uu siiyay Nabiga Maxamed ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ darajada shahaadada martyrdom oo dheer Nabinimada. Allaahu ta’aalaa wuxuu leeyahay aayadda 169 ee Surat Al ’Imran: **“Kuwa lagu dilay dariiqa Allaahu ta’aalaa ha u malaynina inay dhinteen!” Dhab ahaantii way nool yihiin Eebana waa u sugan yahay noloshooda. Waxaa la quudinayaa.”** Shaki kuma jiro in Nabi weynkan ‘’alaihis-salam’ oo sun lagu siiyay dariiqa Allahu ta’ala, uu yahay kan ugu sarreeya dadka lagu sharfay darajada lagu sheegay aayaddan kariimka ah.

Xadiis shariif ah oo uu soo weriyay Ibn Hibban wuxuu leeyahay: “Jidhyada barakeysan ee **Nabiyaasha** ‘’alaihim-us-salam**’ marnaba ma qudhmaan. Haddii Muslim uu igu akhriyo salawaat, malag ayaa ii soo gudbiya salawaadkaas wuxuuna dhahaa, ‘Hebel ina Hebel ayaa kuu**

69 Fadlan eeg cutubka 17 ee qaybta shanaad ee **Endless Bliss** si aad u hesho tilmaamo ku saabsan sida loo dhaqmo marka la booqanayo qabriga.

akhriyay salawaat kuna salaamay.' "

Xadiis shariif ah oo uu soo weriyay Ibn Maja wuxuu leeyahay: **"Jimcaha, si joogto ah iigu akhriya salawaat! Salawaadka si toos ah ayaa la ii soo gaarsiinayaa marka la akhriyo."** Abuu-d-Darda' 'radiy-Allaahu ta'aalaa 'anh' oo ka mid ahaa saxaabada la joogtay Nebiga ''alaihis-salam' waqtigaas ayaa weydiiyay: "Miyuu salawaadku kuu imaan doonaa markaad dhimato kaddib?" Nebigu ''alaihis-salam' wuxuu ku jawaabay: **"Haa, xitaa dhimashadeyda kaddib waan la socon doonaa, waayo dhulka waa xaaraan in uu qudhiyo jidhyada Nabiyaasha** ''alaihim-us-salam'. **"Dhimashadooda kaddib way nool yihiin, waxaana la quudiyaa."** [Xadiiskan shariifka ah waxaa sidoo kale lagu qoray qaybta ugu dambeysa ee buugga **Mawta-wal-qubur** ee uu qoray Thena-ullahi Pani-puti.] Buuggan waxa uu ku qoran yahay luqadda Faarsiga waxaana markii ugu horreysay lagu daabacay Delhi sanadkii 1310 [1892 A.D.] waxaana dib u daabacday Hakîkat Kitabevi ee magaalada Istanbul sanadkii 1990.

Hadrat 'Umar 'radiy-Allahu 'anh', kaddib markii uu furay magaalada Quddus (Baytul Maqdis), wuxuu u safray Qabriga Barakeysan ee Nebiga ''alaihis-salam' (al-Qabr as-Sa'ada), wuxuuna booqday qabrigiisa isagoo salaamay. Hadrat 'Umar ibn 'Abd al-'Aziz, oo ahaa Wali weyn, caadiyan wuxuu saraakiil ka soo diray Dimishiq una diray Madiina si ay ugu akhriyaan Salawaat Qabriga Barakeysan ayna u salaamaan Nabi Maxamed ''alaihis-salam'. Hadrat 'Abdullah ibn 'Umar, markuu safar kasta ka soo noqdo, wuxuu si toos ah u tagi jiray Hujrat as-Sa'ada; markuu halkaas gaaro, ugu horreyn wuxuu booqan jiray Rasulullah ''alaihis-salam', kadib Abu Bakr as-Siddiq 'radiy-Allahu 'anh', kadibna aabbihiis, wuxuuna salaami jiray dhammaantood. Imam Nafi' wuxuu yiri: "In ka badan boqol jeer ayaan arkay Hadrat 'Abdullah ibn 'Umar oo u tagaya Qabriga Barakeysan isagoo leh, 'As-salamu 'alaika ya Rasul-Allah!' Maalin maalmaha ka mid ah, Hadrat 'Ali 'radiy-Allahu 'anh' ayaa galay Masjid ash-Sherif, wuuna ooyay markuu arkay qabriga Hadrat Fatima 'radiy-Allahu 'anh', wuuna sii ooyay markuu tagay Hujrat as-Sa'ada. Markaas ayuu yiri, 'As-salamu 'alaika ya Rasul-Allah' iyo 'As-salamu 'alaikuma, Labadayda Walaalo ee Qaaliga ahow!' wuxuuna salaamay Nabi Maxamed ''alaihis-salam', Hadrat Abu Bakr iyo Hadrat 'Umar 'radiy-Allaahu ta'aalaa anhuma'.

Sida uu qabo Imam al-a'zam Abuu Hanifa 'rahmatullahi 'alaih', qofku waa in uu marka hore xajka gutaa, kadibna u safraa magaalada al-Madinat

al-Munawwara si uu u booqdo Nabi Maxamed ‘’alaihis-salam’. Isla arrintaas waxaa lagu xusay fatwa da Abuu-l-Lays as-Samarqandi.

Qadi ’Iyad, qoraaga kitaabka ash-**Shifa’**; Imam an-Nawawi oo ah caalim Shaafi’i ah; iyo Ibn Humam, oo ah faqi Xanafi ah ‘rahimahum-Allahu ta’ala’ waxay sheegeen in uu jiro ijma’ al-Umma heshiis guud oo Muslimiinta ah ku saabsan in booqashada Qabriga Barakeysan ay tahay arrin muhiim ah. Culimo qaar waxay sheegeen in booqashadaas ay tahay wajib. Runtu waxay tahay, booqashada qabuuraha waa sunnah, waana arrin lagu qoray xitaa kitaabka Wahhabiyada ee **Fat-h al-Majid**.

Aayadda 63 ee Suurat an-Nisa’ waxay leedahay: **“Haddii ay naftooda dulmiyaan kadibna kuu yimaadaan adiga (Rasuulkayga), kana dalbadaan dembi-dhaaf Allaahu ta’aalaa, adiguna aad u toobad keento Allaahu ta’aalaa si aad ugu shafeecdo, hubaal waxay heli doonaan Allaahu ta’aalaa oo Toobad Aqbal ah oo Naxariis Badan ah.”** Aayaddan Quraanka ah waxay muujinaysaa in Rasuulullah ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam’ uu shafeeco gelin doono, shafeecadiisuna waa la aqbali doonaa. Sidoo kale, waxay na faraysaa in laga yimaado meelaha fogfog si loo booqdo Qabriga Barakeysan lana weydiisto shafeecadiisa.

Xadiis sharaf leh ayaa oranaya: **“Socod dheer waa in lagu kaco oo keliya booqashada saddex masaajid.”** Xadiiskan wuxuu tilmaamayaa in ajar iyo abaal gud leh uu leeyahay safarka dheer ee lagu tago Masjid al-Haram ee Maka, Masjid an-Nabi ee Madiina, iyo Masjid al-Aqsa ee Qudus. Sababtaas awgeed, Muslimiinta taga xajka balse aan booqan Qabriga Barakeysan ee ku yaal Masjid an-Nabi, waxay waayaan abaalkaas weyn.

Imam Malik ‘rahmatullahi ’alaih’ wuxuu yiri: waa makrûh in lagu raago agagaarka Hujrat as-Sa’ada marka la booqanayo Qabriga Barakeysan. Imam Zain al-’Abidin ‘rahmatullahi ’alaih’, markii uu booqanayay, wuxuu istaagay agagaarka tiirka ka soo jeeda dhinaca Rawdat al-Mutahhara mana uusan sii dhaafin. Ilaa ay geeriyootay Hadrat ’Aisha ‘radiy-Allahu ’anha’, booqashada Qabriga Barakeysan waxay ahayd in laga istaago banaanka albaabka Hujrat as-Sa’ada iyadoo loo jeedo qiblada.

Xadiis sharaf leh ayaa oranaya: **“Ha ka dhiganina Qabrigeyga** meel dabaaldega **iyo ciidaha la isugu yimaado.”** Hadrat ’Abd al-’Azim al-Munziri, caalimka xadiiska, wuxuu xadiiskan sharxay sidan: “Ha u malaynina in hal mar oo kaliya sanadkii, sida maalmaha Ciidda, ku filan tahay inaad i booqataan. Isku day inaad si joogto ah ii booqataan!” Xadiiska kale ee sharifka ah ee oranaya, **“Ha ka dhigin guryihiinna xabaalo,”**

micnihiisu waa inaanan guryaha ka dhigin sida qabuuraha, taasoo ah in aan lagu tukado. Sidaas darteed, sharaxaadda Hadrat al-Munziri waa mid sax ah. Runtu waxay tahay in aan la oggolayn in salaad lagu tukado xabaalaha. Waxaa la yiri xadiiskan wuxuu sidoo kale tilmaamayaa: "Ha u qoondeynina maalin gaar ah sida ciidda si aad u booqataan qabrigaaga." Yuhuudda iyo Masiixiyiinta markay booqanayaan Nabiyaashooda, waxay isugu yimaadaan si ay u ciyaaraan muusig, u heesaan heeso, una qabtaan xaflado. Xadiisyadani waxay inoo sheegeen inaanan u dhaqmin sidaas; maaha in aan farax iyo waxyaalo xaaraan ah samayno maalmaha ciidaha ama aan tumno muusig, durbaano, ama aan isugu nimaadno xaflado booqashada qabriga Rasuulka 'sall-Allâhu 'alaihi wa sallam'. Waa in aan booqano, salaanno, ducaysanno, dabadeedna si xasiloon u tagno, annaga oo aan waqti dheer ku raagin.

Al-Imam al-a'zam Abu Hanifa 'rahimahullahu' wuxuu yiri booqashada Qabriga Barakeysan waa sunno qiimo weyn leh, waxaana jira culimo qaar ah oo yiri waa waajib. Sidaa darteed, madhabka Shafi'i wuxuu oggol yahay in lagu nadro booqashada Qabriga Barakeysan.[70]

Xaqiiqdii, hadalka Allaahu ta'aalaa ee oranaya: **"Haddii aanan adiga kuu abuurin, ma abuureen wax kale,"**[71] wuxuu caddaynayaa in Nabi Muhammad ''alaihis-salam' yahay Habib-Allah (Kan ugu Qaalisan Eebbe agtiisa). Xitaa qof caadi ah ma diido codsi lagu weydiistay sababta qof uu jecel yahay dartii. Way fududahay in qof jecel wax u qabto jacaylka uu u qabo qof kale dartii. Haddii qof yiraahdo: "Allahaygayo! Dartii Nabi Muhammad ''alaihis-salam', waxaan kaa baryayaa," baryadiisa lama diidi doono. Si kastaba ha ahaatee, arrimaha adduunyo ee waxba ah ma mudna in lagu dhex wakiisho sharafta Rasuulullah 'sall-Allahu 'alaihi wa sallam."[72]

Al-Imam al-a'zam Abuu Haniifa 'rahimahullahu' wuxuu yiri: "Waxaan joogay Madiina. Shaikh Ayyub as-Sahtiani, mid ka mid ah saalixiinta, wuxuu galay Masjidka Sharafta leh. Waxaan raacay. Hadrat Shaikh wuxuu wajahay Qabriga Barakeysan isagoo dhabarka u jeediyay qiblada. Dabadeedna wuu baxay." Hadrat Ibn Jama'a wuxuu ku qoray kitaabkiisa **al-Mansak al-Kabir**: "Markaad booqanayso Qabriga Barakeysan, kadib markaad tukato laba rakco oo salaad ah oo aad ducaysato meel u dhow

70 Fadlan eeg cutubyada shanaad iyo lixaad ee qaybta shanaad ee buugga **Endless Bliss**.

71 Xadiiskan qudsiga ah waxaa sidoo kale lagu xusay **Maktubat**-ka al-Imam ar-Rabbani 'rahimahullahu', jildka 3, warqadda 122.

72 **Mir'at al-Madina,** bogga 1282.

minbarka, waxaad u gudubtaa dhinaca qiblada ee Hujrat as-Sa'ada. Markaas, madaxa barakeysan ee Nabi Maxamed sall-Allahu calayhi wa sallam ha kuu noqdo dhinacaaga bidix, waxaadna istaagtaa qiyaastii laba mitir u jirta darbiga **al-Marqad ash-Sharif** (qabriga Nebiga). Kadib, adigoo dhabarka u jeedinaya darbiga qiblada, si tartiib ah u wareeg illaa aad wajahdo **Muwajahat as-Sa'ada**, markaas salaam u dir Nebiga. Arrintani waa sidaas dhammaan afarta Madhhab."

Caalimkii weynaa ee 'Abd al-Ghani an-Nabulusi rahimahullah, isagoo sharxaya qaybta 23 ee buuggiisa "Musiibooyinka afka ka dhasha," wuxuu yiri: "Waxaa laga xishoodaa, oo la dhihi karo waa makruh tahrima, in qof ku duceysto isagoo leh, 'Xuquuqda Nabiyada dartood' ama 'Xuquuqda Waliyada (nolol ama dhimasho) dartood,' sababtoo ah waxaa la yiri: makhluuqaadku xuquuq kuma lahan Allaahu ta'aalaa; Allaahu ta'aalaa ma aha inuu khasab ku yahay inuu u falo cid wax, haddii aanuu doonin." Tani waa sax; laakiin Allaahu ta'aalaa Wuxuu ballan qaaday inuu aqbalo ducada addoomihiisa uu jecel yahay, isagoo sharaf u aqoonsaday iyaga. Taas macnaheedu waa in Allaahu ta'aalaa aqbalo codsigooda. Allaahu ta'aalaa wuxuu ku sheegay Qur'aanka Kariimka: **"Waxaan Xuquuq ku yeeley nafteyda inaan caawiyo Mu'miniinta."**[73] Sidoo kale, waxaa lagu sheegay **al-Fatawa al-Bezzaziyya** in la oggol yahay in qof wax ku weydiisto magaca Nabiga ama Wali dhintay ama nool. Sharaxa buugga **Shir'a** wuxuu dhihiyaa: "Waa waajib in loo duceysto Allaahu ta'aalaa iyadoo la dhexdhiganayo Nabiyadiisa ''alayhim-us-salam' iyo Mu'miniin Saalixiin." Xaqiiqadani sidoo kale waxaa lagu qoray buugga **al-Hisn al-hasin.**" Sidaas darteed, culimadu waxay sheegeen inay banaan tahay in Allaahu ta'aalaa wax lagu waydiiyo jacaylka iyo sharafka uu siiyey addoomihiisa uu jecel yahay. Mana jiro hal caalim oo Muslim ah oo sheegay in arrintaas tahay shirk, haddii lagu saleeyo inay yihiin dad Allaahu ta'aalaa sharaf u siiyey, ee aan lagu sheegayn inay xuquuq toos ah ku leeyihiin Eebe. Keliya Wahhabiyada ayaa sidaas sheegta.

Inkastoo buugga **Fath al-Majid** lagu amaano **al-Fatawa al-Bezzaziyya** oo fatwa oyinkiisa la soo qaato, haddana arrintan waxay kaga horyimaadeen. Sidoo kale, Hadimi isagoo faahfaahinaya "Musiibooyinka afka," wuxuu yiri: "Marka qof ku duceysto 'Xuquuqda Nabiga ama Waliyiga dartood,' waxaa loola jeedaa: 'Nabinnimadiisu ama Wilayadiisu waa xaq.' Nabigeenna **'alayhis-salam, isaguna sidaas ayuu ugu**

73 **Al-Hadiqa.**

duceystay: 'Xuquuqda Nabi Muhammad dartood,' wuxuuna Ilaahay ka baryey intii lagu jiray dagaallada, xuquuqda saboolka Muhajirinta dartood." Sidoo kale, culimo badan ayaa duceystay iyagoo leh: "Dartood kuwa aad siisay wixii ay waydiisteen," iyo, "Xuquuqda Imâm al-Ghazali dartood," waxayna ducooyinkaas ku qoreen buugtooda.[74] Buugga **al-Hisn al-hasin** wuxuu ka buuxaa ducooyin noocan oo kale ah. Tafsiirka **Ruh al-bayan** isagoo fasiraya aayadda 18 ee suuradda al-Maida, wuxuu soo werinayaa xadiis uu soo sheegay Cumar al-Faruq radiy-Allahu 'anh, oo leh: **"Markii Aadam** ''alayhis-salam **uu khalad galay, wuxuu yiri: 'Ilaahayow Rabbiyow! 'Igaf raalli noqo dambiigeygii, dartiis Nabi Muhammad** ''alayhis-salam.' **Allaahu ta'aalaa wuxuu ku jawaabay: 'Muhammad weli ma aanan abuurin.' Sidee ku ogaatay isaga?' ayuu Eebbe weydiiyey. Wuxuu Aadam ku jawaabay: 'Ilaahayow Rabbiyow! Markii aad i abuurtay, oo aad iga dartay neefkaaga, waxaan kor u eegay oo arkay erayada "La ilaha illallah Muhammadun Rasulullah" oo ku qornaa hareeraha Carshiga. Waayo magacaaga agtiisa kama aad qori lahayn cid kale haddii aadan si weyn u jeclayn. Markaas ayuu Allaahu ta'aalaa ku yiri: 'Waa runtaa, Aadamow. Dhammaan makhluuqaadka aan abuuray, isaga ayaa ugu qaalisan igu agtay. Sidaas darteed, waan kuu dhaafay dambigii aad gashay adiga dartii.' 'Haddii Muhammad uusan jiri lahayn, adigana ma aanan abuurteen.'** Xadiiskan waxaa lagu soo weriyey buugga **Dala'il** ee Imam al-Bayhaqi iyo sidoo kale buugga **Ghaliyya** ee uu qoray Alusi.

Wahhaabigu wuxuu qorayaa: "Imam Zayn al-'Abidin 'Ali rahimah-Allaahu ta'aalaa wuxuu arkay nin ducaysanaya qabriga Nebiga ''alaihis-salam, wuxuuna ku joojiyay isagoo soo xiganaya xadiiska ah, **'Salaan igu salaam...' 'Meel kasta oo aad joogto, salaantaadu waa la ii soo gudbin doonaa.'** Wuxuu dhacdadan si qaldan u tabinayaa wuxuuna raaciyay: "Sidaa darteed, waa xaaraan in la tago qabriga si loo ducaysto ama loo akhriyo salawaat, taasoo la mid ah in qabriga loo beddelo meel ciid ah." Waa xaaraan in kuwa u tagaya Masjidka Nabiga inay u dhowaadaan qabriga si ay salaam ugu diraan. Saxaabadu ma samaynin sidaas, waxayna joojin jireen cid kasta oo sidaas dooneysa. Camal kale oo aan ahayn salaanta iyo ducada Umadda looma gudbinayo Nabi Muxammad ''alaihis-salam."[75] Wuxuu kaloo qorayaa in dawladda Sucuudigu askar dhigtay agagaarka

74 Hadimi, **Beriqa**, Istanbul, 1284.

75 **Fat-h al-Majid**, bogga 259; tixraaca hore wuxuu ku jiraa bogga 53 ee isla buuggaas.

qabriga Nebiga ‘’alaihis-salam ee Masjidka Nabiga si ay uga hor tagaan Muslimiinta sidaas samaynaya.[76]

Hadrat Yusuf an-Nabhani ayaa beeniyay sheegashooyinkan marar badan buuggiisa: “Imam Zayn al-’Abidin rahimah-Allaahu ta’aalaa ma uusan mamnuucin booqashada qabriga barakaysan ee Nebiga ‘’alaihis-salam’. Laakiin wuxuu ka digay in loo dhaqmo si aan Islaami ahayn ama si aan xushmad lahayn inta la booqanayo. Wiilkii uu awoowaha u ahaa Imaam Jacfar As-Saadiq wuxuu soo booqan jiray Xujratul Sacda, isagoo ag taagan tiirkii u taagnaa dhanka Rawdat Al-Mutahhara, wuu salaami jiray oo oran jiray: ‘Madaxiisii barakaysnaa ayaa dhankan ku yaalla’ **‘Ha ka dhigin qabrigayga** [goob] **ciid’,** macneheedu waa ‘ha booqanina maalmo gaar ah oo qabrigayga ah. “Booqda si joogto ah.’ ”[77]“Abu ’Abdullah al-Qurtubi wuxuu buuggiisa **at-Tadhkira** ku qoray: “Camalka Umadda Nebiga ‘’alaihis-salam waxaa loo soo bandhigaa subax walba iyo fiidkii.” (bogagga 88, 106) Khalifa Mansur oo booqanaya qabriga Nabiga ‘’alaihis-salam, ayaa weydiiyay Imam Malik: “Ma u jeedsadaa qibla mise qabriga?” Imam Malik rahimah-Allaahu ta’aalaa wuxuu ugu jawaabay: “Sidee ayaad wejigaaga uga leexin kartaa Rasulullah ‘sall-Allahu ’alaihi wa sallam?” Isagu waa sababta aad adigu iyo aabbahaa Adam ‘’alaihis-salâm loo cafiyay.” (bogagga 89, 116) Xadiiska shariifka ah ee oranaya: **“Booqda qabuuraha!”** waa amar. Haddii wax xaaraan ah la sameeyo inta lagu jiro booqashada, waa in la reebaa xaaraanta lafteeda, ma aha booqashada.” (bogga 92) Imâm an-Nawawi wuxuu kitaabkiisa **Edhkar** ku yiri: “Waa sunno in si joogto ah loo booqdo qabuuraha Nebiga ‘’alaihis-salam iyo kuwa Muslimiinta suuban, laguna nagaado muddo gaaban meelahaas barakaysan.” (bogga 98) Ibn Humâm, oo ah faqih caan ah, wuxuu **Fat-h al-qadir** ku soo xigtay xadiis shariif uu soo weriyay ad-Dara Qutni iyo al-Bazzar, kaas oo oranaya: **“Qof i booqda** [qabriga] **isagoo u yimid uun inuu i booqdo oo uusan u imaanin wax kale, wuxuu leeyahay xaqa ah in aan u shafaaco Maalinta Qiyaame.”** (bogga 100) Allahu ta’ala wuxuu si gaar ah ugu fadilleeyay Awliyada karamat. Allahu ta’ala wuxuu siiyay Awliyada karamat. Karamat-kooda marar badan waa la arkaa xitaa markay dhinteen kadib. Waa la oggol yahay in lagu shafaa’do Awliyada iyadoo la dhex marayo Allahu ta’ala. Waa la oggol yahay in lagu shafaa’do Awliyada iyadoo la dhex marayo Allahu ta’ala. Ma bannaan in la yiraahdo: “Waxaan

76 **Isla**, bogga 234.

77 **Shawahid al-haqq**, bogga 80, daabacaaddii 3, Qaahira, 1385 [1965 A.D.]. Lixda xigasho ee xigta waxay sidoo kale ka yimaadeen buuggan.

ku siinayaa intaa haddii aad ii fuliso codsigan," ama "Haddii aad bogsiiso qofkayga xanuunsan," sida ay dad badan oo jaahil ah u yiraahdaan. Si kastaba ha ahaatee, erayadan looma aqoonsan karo gaalnimo ama shirk, sababtoo ah xitaa qof aad u jaahil ah ma aaminsana in Wali uu wax abuuri karo. Balse, qofkaasi waxa uu u arkaa in Wali-yaha uu yahay sabab uu Allâhu ta'âlâ wax ugu abuuro. Waxa uu aaminsan yahay in Wali-yaha uu yahay addoon uu Allahu ta'ala jecel yahay, wuxuuna leeyahay: "Fadlan u ducee Allahu ta'ala si uu ii siiyo wixii aan doonayo; ducadaadu lama diido." Rasuulku 'sall-Allahu calayhi wa sallam' **wuxuu yiri: "Waxaa jira dad badan oo dadka kale ay u arkaan kuwo liita, laakiin ay yihiin addoomo uu Allahu ta'ala jecel yahay. "Haddii ay wax doonayaan, Allahu ta'ala wuu u abuurayaa."**[78] Sidaas darteed, Muslimiintu waxay raacayaan hadithyadaas oo waxay ka dalbadaan Awliya' inay u shafaacaan. Imaam Axmad, Al-Imaam Ash-Shaafici, Imaam Maalik iyo Al-Imaam Aala'zam Abuu Xaniifa Raxiimahum-Allaahu Ta'ala' waxay yiraahdeen waa in jaa'iz (suurgal, waa la oggol yahay) in lagu gaaro baraka (barakaca) iyada oo la marayo qabuuraha kuwa dhawrsada. Sidaas darteed, qof kasta oo sheegta in uu yahay Ahl as-Sunna ama raacsan yahay mid ka mid ah afarta Madhhab waa inuu raaco waxa ay culimadani yiraahdeen. Haddii kale, waxaan u aqoonsan lahayn in aysan ahayn Sunni dhab ah balse beenaalayaal." (bogga 118)

Waxaa lagu qoray qaybta ku saabsan gudashada xajka qof kale ku beddelkiisa ee buugga **al-Fatawa al-Hindiyya**: "Waa la oggol yahay in qofka laga siiyo ajarka (thawab) cibaado uu qof kale sameeyay. Sidaas darteed, ajarka salaadda, soonka, sadaqada, xajka, akhrinta Qur'an al-kerim, xuska, booqashada qabuuraha Anbiyada, shuhadada, Awliyada iyo Muslimiinta suubban, bixinta kafan, iyo dhammaan sadaqooyinka iyo camallada kheyrka ah waa la iska hibayn karaa. Waxaa laga fahmayaa qaybtaan in booqashada qabuuraha Awliyâ' ay dhaliso ajar (thawab).

Dukumentiyada iyo tixraacyada la xiriira waxyaabihii hore loo qoray waa lagu faahfaahiyay buugaagta af-Carabi iyo Ingiriis ah ee aanu hayno. Allahu ta'ala wuxuu Muslimiinta farayaa in ay midoobaan. Sidaa darteed, dhammaan Muslimiintu waa inay bartaan cilmiga i'tiqadka ee **Ahl as-Sunnah wa-l-Jama'a**, una midoobaan jidka xaqa ah iyagoo rumeynaya waxyaabaha lagu dhigay buugaagta culimada waaweyn ee Ahl as-Sunnah. Rasuulka 'sall-Allahu calayhi wa sallam' wuxuu sheegay in jidka saxda ah

78 Xadiiskan sidoo kale waxaa laga helaa bogga 381 ee buugga **Fat-h al-Majid.**

kaliya uu yahay jidka Ahl as-Sunna. Waa inaan si weyn uga taxaddarnaa inaan ka leexanno midnimada Ahl as-Sunna, kana feejignaannaa qoraallada khiyaanada leh ee ka yimaada dad jaahil ah oo xilal diimeed haya ama munaafiqiinta doonaya inay Muslimiinta marin habaabiyaan. Allahu ta'ala wuxuu si cad ugu sheegay ayadda 114 ee Surat an-Nisa' in kuwa ka baxa midnimada Muslimiinta ay galayaan Jahannamo. Waxay caddahay in qofka aan raacsaneyn mid ka mid ah afarta Madhhab uu ka baxay midnimada Ahl as-Sunna, qofkaasna uu noqonayo ahlu bidca ama gaal.[79]

Buugga **at-Tawassulu bi-n-Nabi wa jahalat al-Wahhabiyyin** wuxuu caddeynayaa, iyada oo la adeegsanayo tusaalooyin iyo dukumentiyo, in Ibn Taymiyya uu ka baxay jidka **Ahl as-Sunnah wa-l-Jama'a. Wahhabiyadda** waa isku-darka bidcooyinka Ibn Taymiyya iyo beenaha iyo iftiiminta sirdoonka Ingiriiska ee lagu magacaabi jiray Hempher.[80]

Wahhabiyadu waxay yiraahdaan: "Waxay keentaa gaalnimo (kufr) iyo shirk (wax la la wadaajiyo Alle) in qabriga lagu dhiso qubbad, in la shido laambado saliid ah oo loogu talagalay kuwa ku cibaadaysada ama u adeegaya qubuuraha, ama in sadaqo loogu naco nafaha dhintay!" Dadkii deganaa al-Haramayn (Mekka iyo Medina) waxay ilaa hadda caabudi jireen qubbadaha iyo derbiyada."

Dhiska qubbad korka qabri waa haram haddii ujeedadu tahay muujin ama qurxin. Haddii qubbaddu lagu dhisayo si loo ilaaliyo qabrigii burbur, waa makruh (la nacay). Haddii loo dhisayo si looga hortago tuugo ama xoolo gala, markaa waa la oggol yahay. Laakiin waa inaan laga dhigin meel si gaar ah loo booqdo waqtiyo go'an; sida in la yiraahdo waa in la booqdaa waqti hebel.

Ma aha makrûh in meyd lagu aaso dhisme horay u dhisnaa. Saxaabada karaamada leh waxay Rasuulka 'sall-Allahu calayhi wa sallam' iyo labada Khaliif ku aaseen qol dhisan. Qofkoodna arrintaas kama soo horjeedin. Xadiiska Nabigu wuxuu sheegayaa in midnimada saxaabadu aysan noqon karin mid ku saleysan bidco. Caalimka weyn ee Islaamka, Ibn 'Abidin, wuxuu qoray: "Culimo qaar waxay sheegeen in ay tahay makruh in la saaro maro, koofiyad ama cimaamad dusha qabuuraha Awliya'da ama Muslimiinta

79 **Khashiyatu Durr al-Mukhtar** oo uu qoray Sheekh weyn Ahmad at-Tahtawi iyo **al-Basa'ir 'alal-munkirit-tawassuli bi-l-maqabir**, oo laga qoray Pakistan si loogu jawaabo buugga **Fat-h al-Majid** lana daabacay mar kale magaalada Istanbul.

80 Fadlan eeg buugga **Confessions of a British Spy** oo laga heli karo **Hakikat Kitabevi**, Fatih, Istanbul, Turkiga.

suubban. Buugga **al-Fatawa al-Hujja** wuxuu dhigayaa in ay tahay makruh in qabriga lagu daboolo maro. Laakiin annaga noo aragti, ma aha makruh haddii ujeedadu tahay in la muujiyo sharafka qofka qabriga ku jira, ama in laga hortago in la yaso, ama in booqdayaashu xusuustaan xurmada ay waajibta ku tahay. Camallada aan si toos ah looga mamnuucin daliilada shareecada (al-adillat ash-Shar'iyya) waa in lagu xukumo ujeedada laga leeyahay. Haa, waa run in xilligii Saxaabada aysan jirin qubbado la saaray qabriga, ama la saaray sarkofaagyo ama marooyin. Laakiin midkoodna kama soo horjeedin wada-hadalka Rasuulku 'Sallallaahu calayhi wasallam' iyo Shaikhu (labadiisii Khaliifa oo isla markiiba) qol ku dhex jira. Sidaa darteed, si loo fuliyo amarrada ah **"Ha ku dul socon qabuuraha!"** iyo **"Ha xurmeyn maydka!",** iyo maadaama aysan wax mamnuuc ah jirin, falalkaas ma noqon karaan bidco oo keliya sababtoo ah waxay bilaabmeen qarnigii dambe. Dhammaan buugaagta fiqiga waxay sheegayaan in isla markiiba ka dib tawaafka sagootinta laga tago Masjid al-Haram iyadoo lagu muujinayo xurmaynta Ka'bada Muqaddaska ah. Si kastaba ha ahaatee, Sahabbat al-kirram ma aysan ahayn inay sidaas sameeyaan sababtoo ah waxay had iyo jeer ixtiraami jireen Kacbada. Laakiin maadaama jiilasha dambe aysan awoodin inay muujiyaan xurmadaas, culimadu waxay ku adkeeyeen in si xushmad leh looga baxo Masjidka iyadoo dhabarka laga socdo. Sidaasay u suurta galiyeen in aan la mid noqono xurmada Saxaabada. Sidoo kale, waxaa bannaantay in maro lagu daboolo qabuuraha Sulaxaha iyo Awliyaa ama in laga dul dhiso qubbado si loo ixtiraamo sidii ay ahaayeen Saxaabatul-Kirram. Caalimkii weynaa ee Hadrat 'Abd al-Ghani an-Nabulusi ayaa si faahfaahsan arrintan uga hadlay buuggiisa **Kashf an-Nur.**[81] Dhulka Carabta, qubuuraha la xurmeeyo waxaa lagu magacaabaa **"mashhad".** Magaalada barakaysan ee Madinat al-Munawwara, gaar ahaan xabaalaha Baki', waxaa ku yaallay mashhado badan. La-madhhabiintu (kuwa aan raacin madhhab) way dumiyey dhammaan mashhadyadaas. Culimo Islaami ah midna weligood ma aysan dhihin in dhisidda qubbado ama booqashada qabuuraha ay tahay shirki ama kufri. Marnaba lagama arkin qof Muslim ah oo burburinaya qabri.

Ibrahim al-Halabi 'rahimahullah' wuxuu ku qoray dhammaadka buuggiisa **al-Halabi al-Kabir**: "Haddii qof uu go'aansgado inuu dhulkiisu

81 Ibn 'Abidin, **Hashiyatu Durr al-Mukhtar (Radd al-Muhtar)**, bogga 232, juzka mugga. V, Bulaq, 1272; **Kashf an-Nûr** iyo Tanwir al-Khalak fi Imkani Ru'yati-n-Nabi Jiharan wa-l-Malak ee uu qoray **Jalal ad-Din as-Suyuti 'rahimahullah'** ayaa la daabacay iyadoo cinwaanka guud la siiyey **al-Minhat al-Wahbiyya**, Istanbul, 1393 H [1973 A.D.].

noqdo qabuuraha, kuna jiro meel bannaan, waa la oggol yahay in uu ka dhiso qubbad loogu talagalay in qof lagu aaso.” Haddii meesha bannaan ee lagu aaso la waayo, qubbaddaas waa in la dumiyo oo qabuuraha kale lagu aasa meeshaas. Sababtu waxay tahay, waa meel uu waqaf leeyahay, oo loo qoondeeyay in laga dhigo xabaalaha.” Haddii dhisidda qubbado lagu yaqaanay inay tahay shirki ama haddii loo arkayay inay yihiin sanamyo, markasta oo la arko waa la dumin lahaa.

Qabrigii ugu horreeyay ee Islaamku leeyahay wuxuu ahaa Hujrat al-Mu’attara, halkaas oo Rasuulka ‘sall-Allahu calayhi wa sallam’ lagu aasay. Sayidkeenna Rasuulku ‘sall-Allahu calayhi wa sallam’ wuxuu ku geeriyooday qolka xaaskiisii qaaliga ahayd, hooyadeen ’A’isha ‘radiy-Allahu ’anha, kahor duhurkii maalintii Isniinta ahayd ee 12 Rabi al-Awwal sanadkii 11 Hijri. Habeenkii Arbacada ayaa halkaas lagu aasay. Hadrat Abu Bakr iyo Hadrat ’Umar ‘radiy-Allahu ta’ala ’anhuma’ ayaa iyagana lagu aasay isla qolkii. Saxaabi midkoodna kama soo horjeedin arrintaas. Hadda, midnimadan Sahabat al-kiram waa laga soo horjeedaa. Inkastoo in la inkiro **ijma’ al-Umma** iyadoo lagu sababeeyo fasiraad (ta’wil) laga bixiyay daliil shaki leh aysan keeni kufri, haddana waxay sababaysaa bidco.

Qolka Xadrat ‘’Radiy-Allaahu’ anha’’ waxa uu ahaa saddex mitir, dhererkiisuna waxa uu ka badnaa saddex mitir, ballacuna waxa uu ka samaysan yahay leben qorraxdu qallashay. Wuxuu lahaa laba albaab: mid u jeeda galbeedka iyo mid kale oo u jeeda waqooyiga. Hadrat ’Umar ‘radiy-Allahu ta’ala ’anh’, intii uu khaliifka ahaa, wuxuu ku wareejiyey Hujrat as-Sa’ada gidaar dhagax ah oo hooseeya. Markii uu Khaliif noqday ’Abdullah ibn Zubayr ‘radiy-Allahu ta’ala ’anhuma’, wuxuu dumiyey gidaarkaas, wuxuuna dib uga dhisay dhagax madow, wuxuuna si fiican ugu rinjiyey. Gidaarkaas dusha kama uusan xirneyn saqaf ma lahayn, wuxuuna lahaa albaab u jeeda dhinaca waqooyi. Markii Hadrat Hasan ‘radiy-Allahu ta’ala ’anh’ uu geeriyooday sannadkii 49 Hijri, walaalkiis Hadrat Husayn ‘radiy-Allahu ta’ala ’anh’ sidii uu wasiyadda uga tagay wuxuu meydkiisa keenay iridda Hujrat as-Sa’ada si loogu tukado kuna dalbado shafa’adiisa. Waxaa jiray dad ka hor yimid, iyaga oo ka baqay in meydka la aasayo gudaha Hujrada barakaysan. Sidaa darteed, si looga hortago qeylada, meydka lama soo qaadin xaramka waxaana lagu aasay qabuuraha Baki’. Si looga fogaado in mar kale dhacdooyin aan habboonayn dhacaan, waxaa la xirey la masaamay albaabbadii qolka iyo kii banaanka ahaa.

Walid, oo ahaa khaliifkii lixaad ee reer Umayya, markuu ahaa

guddoomiyihii Madiina, wuxuu sare u qaaday gidaarka ku wareegsanaa qolka Nabiga wuxuuna korkiisa ka saaray qubbad yar. Markii uu noqday Khaliif, wuxuu amar ku siiyay 'Umar ibn 'Abd al-'Aziz oo beddelay jagadii Madiina inuu ballaariyo Masjid ash-Sherîf sanadkii 88 Hijri [707 A.D.]; sidaas darteed, qolkuna wuxuu noqday mid lagu wareejiyey gidaarka labaad. Gidaarkaasi wuxuu lahaa shan gees, wuxuuna lahaa saqaf, balse albaabbo ma lahayn.[82]

Buugga **Fat-h al-Majid** wuxuu leeyahay: "Qofka niya inuu ku barakeeyo (tabarruk) geed, dhagax, qabri ama wax la mid ah wuxuu noqonayaa mushrik. Qubuuraha waxaa loo beddelay sanamyo iyadoo dushooda laga dhisay qubbado. Dadkii Jaahiliyadda waxay caabudi jireen dad suuban iyo taallooyin. Maanta, dhamaan falalkaas iyo kuwa ka sii xad-dhaafsanba waxaa lagu arkaa qubuuro iyo goobaha barakaysan. In barako laga raadiyo qubuuraha dad suuban waxay la mid tahay in la caabudo sanamka la oran jiray al-Lat.[83] Mushrikiintu waxay rumeysan yihiin in Awliyâ' maqlaan oo uga jawaabaan baryadooda. Waxay yiraahdaan: waxaan u dhowaanaynaa kuwii dhintay annagoo u nidhaahna necebbo ama sadaqo u bixinna. Dhammaan falalkani waa noocyada ugu waaweyn ee shirkiga. Qof mushrik ah weli waa mushrik xataa haddii uu isku magacaabo wax kale. In si xushmad iyo jacayl leh loogu baryo kuwii dhintay, in xoolo loo qalo, ama ballanqaadyo la sameeyo dhamaan waa shirk, wax kasta oo ay ugu magac-daraan. Mushrikiinta maanta, iyagoo isticmaalaya erayada sida "ta'zim" (xurmayn) iyo "tabarruk" (barako doon), waxay sheegaan in ficilladoodu bannaan yihiin. Shaki kuma jiro in arrintani tahay mala-awaal khaldan."[84]

Waxaan horey u turjunay jawaabihii ay culimada Muslimiinta ka bixiyeen aflagaaddooyinka noocan oo kale ah ee loo jeediyay Ahl as-Sunna, waxaana ku qornay buugaag badan oo aan diyaarinay. Qaybta soo socota, waxaa laga tarjumanayaa cutubka koowaad ee buugga **al-Usul al-Arba'a fi Tardid al-Wahhabiyya**, si akhristaha feejigan u fahmo in Wahhabiyadu ay is khiyaaneeyeen ayna Muslimiinta u horseedayaan halaag:

"Qur'aanka kariimka ah, axaadiista sharafta leh, hadallada iyo

82 Fadlan eeg maqaalka 15aad ee buugga **Waano ku socota qofka muslimka ah** si aad u hesho faahfaahin dheeraad ah.

83 Mid ka mid ah sanamyadii waaweynaa ee Carabtii waagaas Jaahiliyada ay caabudi jireen.

84 **Fat-h al-Majîd,** bogga 133.

ficillada Salaf as-Saalixiin iyo culimada intooda badan waxay daliil u yihiin in loo oggol yahay in qof aan ahayn Allahu ta'ala loo muujiyo sharaf (ta'zim)." Aayadda 32 ee Suurat al-Hajj waxay leedahay: **"Ciddii sharfeysa astaamaha (sha'a'ir) Allahu ta'ala, arrintaas waxay ka dhalatay taqwada qalbiga." Sidaas darteed waxay noqotay waajib in la sharfayo astaamaha Allahu ta'ala." "Sha'a'ir"** waa jamaca "sha'ira", oo micnaheedu yahay "tilmaam" ama "calaamad." Cabdul-Haqq ad-Dahlawi 'rahimahullahu' wuxuu yiri: **"Sha'a'ir** waa wax walba oo qofka ku xasuusinaya Allahu ta'ala." Aayadda 158 ee Suurat al-Baqara waxay leedahay: **"As-Safa iyo al-Marwa waa ka mid ah astaamaha Allahu ta'ala."** Sida laga fahmayo aayaddan barakaysan, kaliya ma aha buurahaas inay ka mid yihiin astaamaha Ilaahay, balse sidoo kale waxaa jira astaamo kale oo kale. Meelo kale sida 'Arafaat, Muzdalifa iyo Minâ sidoo kale waxaa lagu tiriyaa sha'a'ir Allahu ta'ala. Shah Wali-Allah ad-Dahlawi 'rahimahullahu' wuxuu ku yiri bogga 69 ee **Hujjat Allahi-l-Baligha**: "Astaamaha ugu weyn ee Allahu ta'ala waa: Qur'aanka kariimka ah, Kacbada sharafta leh, Nabi Muxammad ''alayhis-salatu was-salam' iyo salaadda faralka ah." Sidoo kale wuxuu ku yiri bogga 30 ee **Altâf al-Quds**: "Jacaylka astaamaha Allahu ta'ala waa jacaylka Qur'aanka, Nabiga, iyo Kacbada ama wax walba oo qofka ku xasuusinaya Allahu ta'ala." Jacaylka Awliya'da Allahu ta'ala wuxuu la mid yahay[85] [jacaylka astaamahaas kale]. Haddii buuraha As-Safa iyo al-Marwa ee u dhow Masjid al-Haram ee Maka kuwaas oo ay dhex socotay Haa'jar, hooyadii Nabi Ismaaciil ''alayhis-salam' loo aqoonsado inay ka mid yihiin sha'a'ir Allahu ta'ala oo dadka xasuusiya haweeneydaas barakaysan, maxaa loo diidayaa in meelihii uu ku dhashay, ku barbaaray, ku cibaadaystay, u hijrooday, ku tukaday, ku dhintay Nabi Muxammad ''alayhi-s-salam', iyo meelaha ay ku yaalliin qabrigiisa barakaysan, iyo meelaha Ahl al-Baytkiisa iyo saxaabadiisa ay joogeen in iyagana loo aqoonsado inay ka mid yihiin sha'a'ir? Maxay markaa u burburiyaan meelahaas barakaysan?

"Haddii si cilmiyaysan oo daacad ah loo akhriyo Qur'aanka kariimka ah, si fudud ayaa lagu ogaanayaa in ayado badan ay muujinayaan sharfidda

85 Sida uu Nebigu 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam' yiri: **"Marka Awliya' la arko, Allahu ta'ala waa la xasuustaa."** Xadiiskan waxaa laga weriyey Musnad-ka Ibn Abi Shayba**, Irshad** at-**Talibin,** iyo **Kunuz ad-Daqa'iq.** Waxayna daliil u tahay in Awliya' laftooda ka mid yihiin astaamaha diiniga ah (sha'air). Waxaa lagu qoray **Jami' ul-fatawa** in loo bannayn karo in qubbado laga dhiso qubuuraha Awliya'da iyo culimada Islaamka si loo muujiyo sharfidooda.

ta'zim Rasulullah ''alayhi-s-salam'. Suuradda al-Hujurat waxay leedahay: **"Kuwa xaqa rumeeyow! Ha ka hormarin Allahu ta'ala iyo Rasuulkiisa 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam'!" Ka baqa Allahu ta'ala!" "Kuwa xaqa rumeeyow! Ha ka hadlin codka Nebiga si ka cod dheer! Ha ugu yeerin siduu midkiin kale ugu yeero saaxiibkiis! Camalka kuwa sidaas yeela waa lumin doonaa! Allahu ta'ala wuxuu ka buuxinayaa taqwa quluubta kuwa codkooda hoos u dhiga isagoo agtiisa nabiga Ilaahay tacaalaa; Dembigoodana wuu dhaafaa, wuxuuna siinayaa ajar badan. Kuwa dibedda ka qayliya waa kuwo aan garasho lahayn; waxaa uga kheyr badan inay sugaan inta uu soo baxayo."** Qof si cadaalad ah u akhriya kuna fiirsada shantan aayadood wuu garan karaa sida Allahu ta'ala u ammaanay xurmada ta'zim loo muujiyo Rasuulkiisa la jecel yahay 'alayhi-s-salam', iyo sida uu si weyn ugu farayo ummadda in ay u edeb yeeshaan oo u tixgeliyaan. Muhiimadda arrintan waxaa lagu cabbiri karaa in camalka qofka ka hadla Rasuulka si ka cod dheer uu gebi ahaanba baabi'i karo. Aayadahan waxay ku soo degeen si ciqaab ah markii 70 nin oo ka tirsan qabiilka Bani Tamim ay qaylo kaga yeereen Rasuulka si xushmad darran ah magaalada Madîna gudaheeda. Maanta qaar baa sheegta in ay yihiin faraca Bani Tamim. Waxaa laga yaabaa inay ahaayeen kuwii uu Rasuulku ka hadlay markuu yiri: **"Qowm xun oo culus ayaa ka iman doona Bariga,"** iyo, **"Shaydaan wuxuu kala firdhin doonaa dadka halkaas,"** isagoo gacan ku fiiqaya dhanka Najd (dhul ku yaal Jaziradda Carabta). Qaar ka mid ah kuwa aan raacin madhhabka la-madhhabi waa '**Najdiyiin**' kasoo jeeda dhulkaas. Kala-daadinta uu hadithku sheegay waxay muuqotay 1200 sano kadib: waxay kasoo bexeen Najd, waxayna tageen Hijaz, halkaas oo ay ku bililiqaysteen hantida Muslimiinta, dileen ragga, addoonsadeenna dumarka iyo carruurta. Waxay sameeyeen xumaan ka daran tan gaalada.

WAXAA KA SII DARAN: Aayadaha kor ku xusan, ku celcelinta weedha **"Kuwa xaqa rumeeyow!"** waxay muujinaysaa in Muslimiinta dhammaan qarniyada ilaa Qiyaamaha la farayo inay xushmeeyaan Rasuulka 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam'. Haddii amarku uu gaar u ahaan lahaa saxaabada as-Sahabat al-kiram, waxay ahaan lahayd "Kuwa saxaabada ah. Dhab ahaantii, Qur'aanka waxaa ku qoran **"Dumarka Rasuulkaow!"** iyo **"Dadweynaha** Madinaow. Weedha **"Kuwa xaqa rumeeyow!"** ayaa sidoo kale loo adeegsaday aayadaha sheegaya in salaadda, soonka, xajka, zakada iyo cibaadooyinka kale ay waajib ku yihiin Muslimiinta dhammaan xilliyada ilaa Qiyaamaha. Sidaas darteed, fikirka Wahhabiyada ee ah:

“Rasuulka waa in la xushmeeyo intuu nool yahay, balse lama xushmeeyo ama lama gargaaro ka dib dhimashadiisa,” wuxuu ka hor imaanayaa aayadahan Qur’aanka.

“Aayado kor ku xusan waxay tilmaamayaan in ta’zim ku wajahan kuwa kale ka sokow Allaahu tacaalaa sidoo kale waa lagama maarmaan. Aayadda 104 ee Surat al-Baqara waxay leedahay: **“Kuwa xaqa rumeeyow! Ha dhihin “Ra’ina”** [Nabiga], **laakiin waxaad dhahdaa, “Na soo eeg.” Ogaada, waxaad maqashaan amarrada Allah.”** Muslimiintu waxay Rasuulka ugu yeeri jireen “Ra’ina” oo micnaheedu yahay “na ilaali,” laakiin ereygan wuxuu sidoo kale lahaa macne xun oo afka Yuhuudda ah oo ahaa cay iyo dhaleeceyn, waxayna Yuhuuddu u adeegsadeen Rasuulka ‘sall-Allahu ’alayhi wa sallam’ si aflagaaddo ah. Sidaas darteed, Allahu ta’ala wuu ka reebay Muslimiinta inay adeegsadaan eraygaas.

Aayadda 33 ee Surat al-Anfal waxay leedahay: **“Allahu ta’ala ma cadaabayo iyaga** inta aad la joogto,” taasoo ballan qaaday inaan la cadaabayn inta uu Rasuulku la jiro. Aayaddani waxay beeninaysaa sheegashada Wahhâbîyada ee ah in Rasuulku dhintay oo uu ciid noqday.

Aayadda 34 ee Sûrat al-Baqara waxay leedahay: **“Markii aanu ku nidhi Malaa’igta, ‘Sujuda u dhiga Adam,’ way sujuudeen dhamaantood, marka laga reebo Shaydaanka (Iblis).”** Aayaddani waxay muujinaysaa in la faray in Adam ‘alayhis-salam’ loo muujiyo xushmad ta‘zim. Shaydaanku wuxuu diiday inuu ixtiraamo cid aan Allâh ahayn, wuxuuna aflagaadeeyey Nabiyaasha, taasoo sababtay inuu amarka ka hortago oo u caasiyo. Wahhabiyadu waxay raacayaan raadkii Shaydaanka. Waariyeyaasha iyo waalidkii Nabi Yusuf ‘’alayhis-salam’ ayaa iyaguna xushmad darteed ugu sujuuday isaga. Haddii ay ahaan lahayd shirki ama gaalnimo in la muujiyo xushmad qof kale aan Allah ahayn, Allahu ta’ala ma ahaadeen addoomadiisa la jecel yahay erayga ‘sajda’ (sujuud) markuu kaga warramayo. Sida laga aaminsan yahay Ahl as-Sunna, sujuuda qof kale oo aan Allâh ahayn waa xaaraan sababtoo ah waxay la mid tahay sujuudda lagu cibaadaysto, balse maaha sababtoo ah waa astaanta ixtiraamka.

Shaydaanku mar walba wuxuu Rasuulullah ‘sall-Allahu ’alayhi wa sallam’ ugu muuqan jiray sidii oday duqoobay oo ka yimid Najd. Markii gaalada Qureysh ay isugu yimaadeen meel la yiraahdo Dar an-Nadwa si ay go’aan uga gaaraan dilka Rasuulka, Shaydaanku wuxuu u muuqday sidii nin duqoobay oo ka yimid Najd wuxuuna tusay qorshaha dilka, wayna aqbaleen taladiisa. Tan iyo maalintaa, Shaydaanka waxaa loo bixiyay magaca:

“Shaikh an-Najdi.” Sayid Muhyiddin Ibn al-‘Arabi wuxuu kitaabkiisa **al-Musamarat** ku qoray: “Markii Qureysh ay dib u dhisayeen Ka’bada, madax kasta wuxuu doonayay inuu isagu meelayn doono dhagaxa qiimaha badan ee la yiraahdo al-Hajar al-Aswad. Kadibna waxay ku heshiiyeen in qofkii ugu horreeya ee subaxda yimaada uu noqdo garsooraha go’aamin doona cidda dhagaxa dhigi doonta. Rasuulullah ‘sall-Allâhu ’alayhi wa sallam’ ayaa ahaa kii ugu horreeyay ee yimaada. Wuxuu markaa jiray 25 sano, waxayna yiraahdeen: “Waxaan raaci doonaa waxa uu amro,” waayo wuxuu ahaa ninkii la aamminay (al-Amin). Wuxuu yiri: “Keen roog oo dhig dhagaxa korkiisa. Midkiin walba ha ka qabto geesaha roogga oo ha kor u qaado ilaa meeshii dhagaxa la dhigi lahaa.” Markii la kor qaaday, Rasuulku wuxuu dhagaxa kaga qaaday roogga gacmihiisa barakaysan wuxuuna dhigay booskiisa darbiga. Isla waqtigaas. Shaydaanku wuxuu u muuqday sidii Shaikh an-Najdi wuxuuna farta ku fiiqay dhagax kale isagoo leh: “Kani dhig dhiniciisa si uu u taageero.” Ujeeddadiisu dhab ahaantii waxay ahayd in dhagaxa xun ee uu tilmaamay uu dambe dhaco, si al-Hajar al-Aswad uusan u istaagin si wanaagsan, dadkuna ay Rasuulka u arkaan mid nasiib xun. Markuu arrintan arkay, Rasuulullah ‘sall-Allahu ’alayhi wa sallam’ wuxuu yiri: **“A’udhu bi’llahi min ash-shaytani-r-rajim**,” Shaydaankuna isla markiiba wuu cararay oo wuu libdhey.” Sababtaas darteed, maadaama Sayid Muhyiddîn Ibn al-‘Arabi ‘rahmatullahi ta’ala ’alaih’ uu qoraalkan ku muujiyay in Shaikh an-Najdi uu ahaa Shaydaan, dadka la-madhhabi ah waxay necebyihiin awliyadan weyn. Xaqiiqdii, waxay xitaa ku tilmaamaan gaal. Qoraalkan waxaa sidoo kale laga fahmaa in hoggaankooda uu yahay Shaydaan. Sababtaas darteed, waxay burburiyaan meelaha barakaysan ee laga dhaxlay Rasuulullah ‘sall-Allahu ’alayhi wa sallam’. Waxay yiraahdaan meelahaas waxay dadka ka dhigayaan mushrikiin. Haddii ay shirk noqon lahayd in lagu duceysto Allah meel barakaysan, Allahu ta’ala naguma amri lahayn inaan xajino; Rasuulullah ‘sall-Allahu ’alayhi wa sallam’na ma dhunkan lahaa al-Hajar al-Aswad intuu tawafka samaynayo; cidina ku ducaysan mayso ’Arafat iyo Muzdalifa; dhagaxyo lama tuuri lahayn Mina; Muslimiintuna ma dhex socon lahaayeen Safa iyo Marwa. Meelahaas barakaysan looma tixgelin lahayn si gaar ah haddii ay shirk noqon lahayd.

Markii Sa’d ibn Mu’adh ‘radiy-Allahu ’anh’, hoggaamiyihii Ansaar, yimid goobtii ay isugu yimaadeen, Rasuulullah ‘sall-Allahu ’alayhi wa sallam’ wuxuu yiri: **‘U kac hoggaamiyehiinna!’** Amarkan waxaa loola jeeday inay dhammaantood u ixtiraamaan Sa’d. Waxaa khalad ah in la yiraahdo: “Sa’d

wuu xanuunsanaa. Waxaa loola jeeday in laga caawiyo inuu ka dago xoolihii uu saarnaa,' maxaa yeelay amarka wuxuu ahaa mid guud oo la xiriira dhammaan dadkii meesha joogay. Haddii la loola jeedi lahaa gargaar, hal ama laba qof ayaa amarka lagu koobi lahaa, waxaana la oran lahaa 'u caawiya Sa'd,' lagamana baahdeen in la yiraahdo 'hoggaamiyehiinna.'

Mar kasta oo 'Abdullah ibn 'Umar 'radiy-Allahu 'anhuma' u safrayo Mekka isagoo ka imaanaya Medina si uu xaj u guto, wuxuu istaagi jiray meelihii uu Rasuulullah 'sall-Allâhu 'alayhi wa sallam' fadhiistay, wuxuuna ku tukaday kana ducaystay meelahaas barakaysan. Wuxuu ka raadin jiray barako meelahaas. Wuxuu gacmihiisa saari jiray minbarka Rasuulullah 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam', markaas ayuu wejigiisa ku masixi jiray. Imam Ahmad ibn Hanbal 'rahmatullahi ta'ala 'alayh' wuxuu dhunkan jiray Hujrat as-Sa'ada iyo minbarka si uu barako uga helo. La-madhhaabi, dhinac waxa ay sheegaan in ay ka tirsan yihiin mad-habta Xanbaliyiinta, dhanka kalena, waxa ay u arkaan 'shirkii' wixii uu sameeyay imaamkii Madhhab-gan. Marka waxaa caddaanaysa in sheegashadoodu ay tahay been. Imam Ahmad ibn Hanbal ayaa shaadhkii al-Imaam Ash-Shaafici 'Raxmatullaahi Ta'ala 'alayhi' biyo geliyay oo cabbay biyihii si uu barako u helo. Khalid ibn Zayd Abu Ayyub al-Ansari 'radiy-Allahu 'anh' wuxuu wejigiisa ku masixi jiray qabriga barakaysan ee Rasuulullah 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam', markuu qof isku dayay inuu ka qaado, wuxuu yiri: "I daa! Ma u imaanin dhagaxyada ama ciidda, ee waxaan u imid la kulanka Rasuulullah 'sall-Allâhu 'alayhi wa sallam'.'

As-Sahabat al-kiram ''alayhimu-r-ridwan' waxay barako ka heli jireen waxyaabihii uu lahaa Rasuulullah 'sall-Allahu 'alayhi wa sallam'. Waxa ay ducooyin ka heleen biyihii uu ku maydhay iyo dhididkiisii barakaysnaa, shaadhka, usha, seefta, kabaha, quraarada, faraantiga; marka la soo koobo, wax kasta oo uu isticmaalay. Ummu Salama 'radiy-Allahu 'anha', hooyada Mu'miniinta, waxay haysatay timir ka mid ah gadhka barakaysan ee Rasuulka. Markay dad buka yimaadaan, waxay gelin jirtay timirtaas biyo, wayna cabbiyeen si ay uga bogsadaan. Waxay dadka ku cabbiyeen biyaha koobkiisa barakaysan si caafimaad loogu helo. Qabriga Imam al-Bukhari 'rahmatullahi ta'ala 'alayh' wuxuu udgoonaa sida miskiga, dadkuna waxay ka qaadan jireen ciidda si ay barako uga helaan. Hal qare ama mufti ahna ma diidin. Culimada Xadiiska iyo Fiqhiga waxay fasaxeen dhaqankaas."[86] Tarjumada laga sameeyay kitaabka Usul al-arba'a halkan bay ku dhammaanaysaa.

86 **(Al-Usul al-arba'a,** qaybta koowaad)

[Xilligii as-Sahabat al-kiram iyo Tabi'in, iyo ilaa dhammaadka kunkii sano ee ugu horreeyay, waxay jireen Awliya' badan iyo dad suuban Sulaha'. Dadku waxay u tagi jireen si ay barako uga helaan, ducadoodana u waydiistaan. Looma baahnayn in dadka dhintay loo adeegsado sidii wakiilo (tawassul), ama in barako laga raadiyo waxyaabo aan noolayn (tabarruk). Inay dhacdooyinkaas yaryihiin waagaas micnaheedu maaha inay mamnuuc ahaayeen. Haddii ay mamnuuc ahaayeen, dad baa joojin lahaa. Wax culimmo ah oo joojiyay ma jirin. Laakiin marka Aakhiru-Zamaan la gaaro, bidco iyo astaamo gaalnimo ayaa sii kordhay. Dhallinyaradu waxay ku sirmeen cadowga Islaamka oo is ekaysiiyay culimo iyo saynisyahanno,[87] iyadoo madaxdii kaligood-taliska ahaa iyo daalimadu kuwa nefsadooda addoomaha u ahaa ay si buuxda u taageereen dhaqdhaqaaqan. Tirada culimada iyo Awliya'da aad bay u yaraatay; waayahan danbena xataa mid cusub ma dhicin, sidaas darteed, waxay lama huraan noqotay in barako laga helo qabuuraha iyo wixii ay ka tageen Awliya'da. Si kastaba ha ahaatee, sidii la mid ahayd dhammaan arrimaha iyo cibaadooyinka, dhaqamadan waxaa ku dhex milmay waxyaabo xaaraan ah. Iyadoo ay isku raacsan yihiin culimada [88]Islaamka, waxa waajib ah in laga sifeeyo camalka la oggol yahay bidcooyinka lagu dhex daray, halkii laga mamnuuci lahaa camalka laftiisa. Fadlan eeg buugga la yiraahdo **Advice for the Muslim** oo ka mid ah daabacaadaha Hakikat Kitabevi ee ku yaal Istanbul, Turkiga. Bogagga ugu dambeeya waxay faahfaahin ka bixiyaan xadgudubyada iyo tacaddiyada ay Wahhaabiyadu u geysteen Muslimiinta ku nool Hijaz. Muslimiintu waxay dhagax qabriga u saaraan maydka la aaso. Waxay dhagaxa ku qoraan magacyada Muslimiinta dhintay. Booqdayaashu waxay akhriyaan suuradda Faatixa iyo ducooyin kale iyagoo ugu talagalay nafta qofka magaciisu ku qoran yahay dhagaxa. Haddii Muslim uu booqdo qabriga Wali, wuxuu akhriyaa duco gaar ah oo uu ku waydiisanayo in naftiisu u toobad keento Allâh una barido barako.]

87 Kuwa muuqaalkooda la midka ah saynisyahanno been ah waxaa lagu magacaabaa **"cilmi-beel,"** halka kuwa isku ekaysiiya culimada diinta, balse dhabta aan ahayn, lagu magacaabo **'zindiq.'**

88 Qoraallada culimada ee mowduucan waxaa laga heli karaa kitaabka **ad-Durar as-saniyya fi-r-raddi 'ala-l-Wahhabiyya** ee uu qoray Ahmad bin Zayni Dahlan, laguna daabacay Masar sanadihii 1319 iyo 1347; waxaa laga sameeyay nuqul sawir ah Istanbul 1395 [1975 A.D.]. Ciddii akhrisa, shaki danbe ma galayo.

5 — GUNAANADKA

Dhammaan Sifaatka Allâhu ta'ala way ka muuqdaan khalqiga oo dhan, xattaa raadadka ugu yar. Tusaale ahaan, sida Sifaatka Naxariista iyo Daryeelka u muuqdaan, Sifaatka Cadho, Ciqaab iyo Cadaabna way muujiyaan. Wuxuu Allah abuuraa faa'iidooyin iyo dhibyo ku jira walxaha oo dhan. Aadanaha wuxuu u malaynayaa in wax macaan oo raaxo leh ay faa'iido leeyihiin, taasoo mararka qaar qalad ku ah fahamkiisa. Allahu ta'ala oo naxariistiisu weyn tahay, wuxuu soo diray nebiyo, wuxuuna cadeeyay waxa faa'iido leh iyo waxa dhib leh, wuxuu faray waxyaabaha faa'iidada leh, wuxuuna reebay waxyaabaha dhibaato keena. Wuxuu farriimihiisa u bixiyay "faral **(fard)**" halka waxyaabaha uu reebay loogu yeeray "xaaraan **(haram)**" ama **"dunya"**. Isugeynta amarradaas iyo reebaadahaas waxaa lagu magacaabaa Shareecada. Macnaha amarka ah "Ka fogow adduunka!" waa: "Ka fogow xaaraanta!" Macne kale oo laga wado erayga "dunyâ" waa "nolosha ka hor dhimashada". Raaxada iyo macaanada adduunka midkoodna xaaraan ma aha. Waxa la mamnuucay waa in si dhib leh loo adeegsado. Waa faral ama sunno in si faa'iido leh loo adeegsado. Xubnaha kala duwan ee jidhka aadamiga waxay ka helaan waxyaabo kala duwan, sidaas si la mid ah qalbiga iyo naftuba waxay jecel yihiin waxyaabo kala duwan.

Dhammaan xubnaha qofka bini'aadamka ah waxay hoos yimaadaan amarka qalbiga. Qalbigan aynu ugu yeerno 'qalb' ma aha wax muuqda ama la arko. Waa nooc awood ah oo ku dhex jira qaybta hilibka ah ee aynu sidoo kale ugu yeerno 'qalbi'.

Nafsadu waxay ku raaxaysataa samaynta camallada xaaranta ah. Shaydaanka iyo nafsadu hal dhinac bay iska kaashadaan, saaxiib xunna dhinaca kale kuwaasoo aan ku jirin oo keliya hadallo iyo qoraallo khaldani ee sidoo kale baahinta qaldan ee raadiyaha iyo telefishanka waxay aad ugu nugul yihiin inay qofka luminayaan oo qalbigiisa u jiidaan xumaan.

Qofka qalbigiisa **Iimaan** leeyahay, oo ah qof rumaysan in Nabi Maxamed (sall-Allahu 'alayhi wa sallam) yahay Rasuulka, waxaa la yiraahdaa **Muslim**. Muslimku waa inuu camalladiisa waafajiyaa Shareecada Nabi Maxamed (sall-Allahu 'alayhi wa sallam), wuxuuna waa inuu ka barto Shareecadaas buugaagta culimada saxda ah ee loo yaqaan Ahl as-Sunna. Waa inuusan akhrin buugaagta diinta ee ay qoreen dadka aan madhhabka lahayn. Markuu qofku la qabsado Shareecada, tartiib-tartiib ayuu uga jeesanayaa adduunka, taasoo la micno ah inuu nacayo camallada xaaranta ah. Marka qalbigu laga sifeeyo rabitaanka xumaanta, jacaylka Allâh ayaa qalbiga galaya. Tani waxay la mid tahay sida dhalo biyo laga daadshay ay hawadu si toos ah u buuxinayso meesha ay biyuhu

ka baxeen. Qalbigaas waxay ku samaysmayaan dareenno iyo garashooyin aan dadka caadiga ah loo shaacin. Wuxuu bilaabayaa inuu garto dunida oo dhan, xitaa nolosha qabriga. Wuxuu maqli doonaa dhawaaq kasta meel kasta oo uu joogo. Halka dhawaaq jiro, qalbigaasi wuu maqli doonaa. Dhammaan cibaadadiisa iyo ducadiisaba waa la aqbalayaa. Wuxuu ku noolaan doonaa nolol deggen, farxad leh, oo barako leh.

Waxa lagu sheegay sidan soo socota afar boqol iyo saddex iyo siddeetan [483] bogiisa kitaabka ciwaankiisu yahay **al-Fiqh-u-'ala-l-madhahib-ilerba'a** (oo uu qoray 'Abd-ur-Rahman Jeziri, d. 1384): "Haddaba aanu muslimku amar ka haysanin wax amar ah oo Muslim ah. mamnuucid iyo taas oo isaga/iyadu aanay ku caawin karin,) waa in ay sameeyaan shanta magac ee maalinlaha ah ee wakhtigooda. Ma aha wax (la oggol yahay) ja'iz in la tukado midkoodna shanta salaadood ee maalinlaha ah kahor ama kadib waqtigooda la cayimay. Diinta Islaamka waa diin sahlan oo dabacsan. Xilliyada dhibaatada, waxaa la oggolaaday in salaadaha la tukado waqti hore ama dib loo dhigo. Hase yeeshee, sahladani waxay ku xirantahay xaalado iyo duruufo gaar ah. Haddii aan la buuxin shuruudahaas, salaad lagu tukado waqti aan la oggolayn waxay noqonaysaa dembi weyn. Shuruudahaasina way kala duwan yihiin iyadoo ku xiran madhhabka qofku raacsan yahay.

Mad-habka Maalik waa la ogol yahay in la sameeyo jem' namâzes, (ie, in la sameeyo laba namâze oo isku xigta labadaba muddada la amray ee mid ka mid ah,) inta lagu guda jiro (safar fog oo loo yaqaan) safar, (oo iyana si faahfaahsan loogu sheegay cutubka shan iyo tobnaad ee faxalka afraad ee **Endless Bliss**, xisaabaadka habeenka, iyo xanuunka habeenkii).

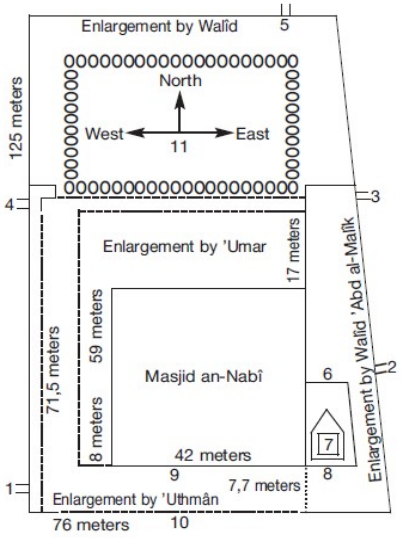
Madhhabka Shafi'i wuxuu oggol yahay jem' marka safar ama roob jiro, iyadoo la fulinayo shuruudaha la xiriira.

Madhhabka Hanafî wuxuu u oggol yahay jem' oo keliya xujeyda ku sugan Ciddii 'Arafaat iyo Muzdalifa; dhab ahaantii, waa iney sidaas yeeshaan labadaas meelood.

Madhhabka Hanbali, jem' waa la oggol yahay dadka soo socda: Muslim safar ku jira ama jiran; haweeney nuujinaysa ama leh dhiigga caadada; qof qaba cudur jebi kara wuduu; qof dhib ku qaba sameynta wuduu ama tayammum; qof indhool ah; dadka aan xilliyada salaadda si sax ah u garan karin sida kuwa ka shaqeeya dhulka hoostiisa; qof ka baqaya naftiisa, maalkiisa, ama cirdigiisa; qof ay noloshiisu waxyeello ka soo gaarayso.

In aad jemcdo (laba) nam'ze macnaheedu waxa weeye in la tacdimiyo

salaadda casar dambe adiga oo ku guda jira wakhtiga salaadda casarka ama in aad tekhriso salaadda casarka hore adiga oo dib u dhigaya ilaa wakhtiga salaadda casar ka dibna la oofiyo. (Jem' iyadoo la raacayo taqdim (oo fulinaysa wakhti hore) iyo te'khirka (dib u dhigista) waa la oggol yahay inta u dhaxaysa salaadaha maqrib iyo habeenka sidoo kale.

6 — MASJID an-NABI

Afar marxaladood oo masjidka Nabiga la ballaariyay:

1. Bab as-Salam
2. Bab al-Jibril
3. Bab an-Nisa
4. Bab ar-Rahm
5. Bab at-Tawassul
6. Shabakat as-Sa'ada
7. Hujrat as-Sa'ada
8. Muwajahat ash-Sherifa
9. Mihrab an-Nabi
10. Mihrab al-'Uthmani
11. Qayb ciid lagu rusheeyey

SIDEE AYUU MUSLIN DHAB AH U NOQON KARAA

Talooyinka ugu horreeya waa in la saxo caqiidada iyadoo loo eegayo waxbarista culimada Ahl as-Sunnah ee ku qoran kutubtooda. Waayo, waa madhhabkan keliya ee laga badbaadi doono Naarta. Allahu ta'ala ha siiyo ajar fara badan shaqada ay qabteen dadkaas weyn! Culimada afarta madhhab ee gaadhay darajada ijtihad iyo culimada waaweyn ee ay tarbiyeen ayaa loo yaqaannaa culimada **Ahl as-Sunna.** Marka caqiidada (iman) la saxo ka dib, waa waajib in la fuliyo cibaadada lagu sheegay **fiqiga**, taas oo ah in la sameeyo waxa shareecadu amartay lana fogaado waxa ay reebtay. Qofku waa inuu tukadaa salaadda shan waqti maalin kasta isagoo aan ka labalabeyn ama ka daalin, kana taxaddaraya shuruudaheeda iyo ta'dil al-arkaan-keeda. Qofka haysta xoolo gaadhaya nisaabka waa inuu bixiyo zakat. Imam-i aʿzam Abuu Hanifa wuxuu yiri: "Sidoo kale, waa waajib in la bixiyo zakâta dahabka iyo qalinka ay dumarku u isticmaalaan quruxda."

Lama habboona in la khasaaro nolosha qaaliga ah xitaa arrimo mubaah aan loo baahnayn. Haddaba, *gaar ahaanba*, waa waajib inaan lagu khasaarin arrimo xarrim ah (haram). Waa inaanan ku mashquulin taghanni, heeso, qalabka muusiga, ama laxami. Waa inaanan ku dagmin raaxada ay nafta (nafs) siiyaan. Waa sun lagu dhex qariyay malab lana daboolay sonkor.

Lama oggola in qofku galo gheebah **(gibah/giybat)**. Giybat waa xarrim (haram). [Giybat waa in laga hadlo ceebaha qarsoon ee Muslim ama Zimmi ah asagoo aan joognin. Waxaa waajib ah in Muslimiinta loo sheego khaladaadka Harbiyada, dambiyada ay dadku si cad u fuliyaan, xumaanta kuwa dulmiya Muslimiinta ama khiyaaneeya marka la kala iibsanayo, si Muslimiintu uga feejignaadaan waxyeelahooda, iyo sidoo kale in laga digo been-abuurka iyo wax-ka-sheegga khaldan ee dadka ku hadla ama qora diinta Islaamka; digniinahan giybat ma aha. **[Radd-ul-Muhtar: 5-263].**

Waa inaanan Muslimiinta dhexdeeda lagu fidin fitno iyo been-waraynta (buur). Waxaa la sheegay in ciqaabo kala duwan lagu ridayo dadka gasha labadaas nooc ee dambiyada ah. Sidoo kale, beenta iyo buhtanka waa haram, waana in laga fogaado. Labadan xumaan waxay ka mid ahaayeen waxyaabaha harâmka ah ee diimaha oo dhan. Ciqaabtoodu aad bay u culus tahay. Waxa ay keentaa ajar badan in la asturo ceebaha Muslimiinta, in aan la faafin dambiyadooda qarsoon, lana cafiyo khaladaadkooda. Waa in la naxariisto dadka hoosta kaaga jooga sida haweenkaaga, carruurtaada, ardaydaada, ciidankaaga ama dadka faqiirka ah. Waa in aan lagu canaanan khaladaadkooda. Lama oggola in la dhaawaco, la garaaco, ama la caayo

dadka faqiirka ah sabab aan muhiim ahayn darted. Waa in aan la xadgudbin hantida, nolosha, sharafta ama casta qof kale. Deymaha dadka kale iyo kuwa dawladdaba waa in la bixiyo. Laaluush qaadashadiisa iyo bixintiisaba waa haram. Si kastaba ha ahaatee, laaluush ma noqonayso haddii la bixiyo si looga badbaado dulmiga qof zalim ah... Hase yeeshee, xitaa xaaladahaas, waa haram in la aqbalo laaluushka la bixiyay. Qof kasta waa inuu eega ceebihiisa, isla markaana si joogto ah uga fikiraa dambiyada uu ku kacay Allahu ta'ala dartiis. Waa inuu mar walba maskaxda ku hayaa in Allahu ta'ala uusan ku degdegin ciqaabta, mana jarin risiqiisa. Amarrada ka yimaada waalidiinta ama dowladda haddii ay waafaqsan yihiin Shareecada waa in la adeecaa, laakiin kuwa aan waafaqsanayn Shareecada lama iska horyimaado, si aanan u dhalin fitna. [Eeg warqadda 123 ee buugga **Maktubat-i Ma'thumiyya**, jilkiisa labaad.]

Marka cilmiga iyo aaminsanaanta la saxay, lana fuliyay amarrada Fiqhiga ah, waa in waqtiga intiisa badan lagu bixiyo xuska Allahu ta'ala. Waa in si joogto ah loo xusuusto oo loogu dhawaado Allahu ta'ala sida ay culimada diinta tilmaameen. Waa in laga cabsado wax kasta oo qalbiga ka mashquulinaya xuska Allahu ta'ala. Inta aad u hoggaansanto Shareecada, ayay u macaanyahay xuska Allahu ta'ala. Marka laga weynaado adeecidda Shareecada, oo la noqdo caajis iyo dan-la'aan, macaankaas wuu yaraadaa ilaa uu gebi ahaanba baaba'o.

Waa haram in Muslimiin, rag iyo dumarba, ay bannaanka u baxaan ama ay ka qayb qaataan ciyaaraha sida kubbadda ama dabaasha iyagoo aan asturin qaybaha jirkooda ee awrahda ah ee Shareecadu mamnuucday in la arko. Sidoo kale, waa harâm in la tago meelaha ay joogaan dad aan asturin awrahda jirkooda. [İslam Ahlâkı (Akhlaaqda Islaamka).] Haddii qofku, isagoo falaya wax harâm ah, uu sidoo kale dayaco waqtiga salaad ka mid ah shanta waajib ah ee maalinlaha ah, isagoo aan ku gudan waqtigeedii, arrintaasi waxay kordhinaysaa dambiga, waxayna keeni kartaa inuu qofku kufri u dhowaado ama galo. Waa haram in la tumo qalab muusig ah nooc kasta ha ahaadee, iyo in si muusig ah (qaab hees leh) loogu akhriyo cibaadooyin diini ah sida: akhrinta ama tilminta aayado ka mid ah Qur'an al-kerim, akhrinta mawlidka (ammaan Nabiga Muḥammad 'alayhis-salam), ama akhrinta azanka (wacitaanka salaadda) iyadoo loo qaadayo sida heesaha. Sidoo kale, waa haram in la isticmaalo qalab muusig sida fuuriga, ama cod-baahiye, inta lagu jiro cibaadooyinka noocaas ah ee diinta sida mawlidka, azanka, ama akhrinta Qur'anka. In wax si muusig leh loo yiraahdo waxay la macno tahay in shaqallo qaar la dheereeyo, taas oo keeni

karta in eraygu beddelmo ama macnihiisu lumo. Wahhabiyada waxay isku dayayaan inay joojiyaan xuska Mawlidka iyagoo u doodaya si khiyaano ah oo ay leeyihiin: "Nabigu wuu dhintay; ma maqli karo ducadiinna. Intaa waxaa dheer,ammaanta cid aan Allah ahayn waa shirk, ayay leeyihiin." Aaminsanaantooda noocaas ah ayaa ah gaalnimo. Isticmaalka cod-baahiye wuxuu la mid yahay isticmaalka telefoonka. Haddii wax la sheegi karo ay yihiin haram, lama oggola in lagu dhagaysto cod-baahiye. Waa la oggol yahay in cod-baahiye lagu isticmaalo ujeeddooyin waxbarasho sida: baridda sayniska, farshaxanka, dhaqaalaha, cilmiga diinta, akhlaaqda, iyo casharro ciidan. Lama oggola in cod-baahiye lagu faafiyo waxyaabo xunxun oo lagu dhaawacayo akhlaaqda ama diinta, ama in lagu weynayo dhawaaqa inta lagu jiro azân ama salaad jamaac ah, sidoo kale lama oggola in lagu dhagaysto. Codka laga maqlo cod-baahiye ku rakiban minaarad ma aha codkii muadh-dhin-ka (ninka azanka waca). Waa cod uu sameeyay qalabka, inkastoo uu aad ugu egyahay codka bini'aadamka. Markaan maqalno codkan,waa in aynu nidhaahnaa, "Waa waqtigii salaadda,"halkii aynu ka oran lahayn, "Azanka waa la akhriyey." Waayo, codka ka imanaya cod-baahiyaha asal ahaan ma aha codka qofka azanka wacaya.

Waa nuqul dib loo faafiyay oo ka mid ah azanka. Waxaa lagu sheegay xadiisyo qaar: **"Dhammaadka adduunka, Qur'an al-kerim waxaa lagu akhrin doonaa qalabyo** la yiraahdo **mizmar." "Waxaa iman doona waqti Qur'anka lagu akhrin doono mizmars. Waxaa lagu akhriyi doonaa Qur'anka si loogu raaxeysto, ma aha si Allahu ta'ala loogu raalli galiyo. "Waxaa jiri doona dad badan oo** akhriya **Qur'an al-kerim, laakiin Qur'anku wuu habaarayaa." "Waqti baa iman doona kuwa ugu** fasahaadsan**ay muadh-dhinno noqon doonaan." "Qur'an al-kerim waxaa lagu akhrin doonaa mizmars." "Allahu ta'ala wuxuu ku habaarayaa."** Mizmar macnihiisu waa qalab muusig ah nooc kastaba ha ahaadee, sida afuufta. Cod-baahiye sidoo kale waa mizmar. Muadh-dhinnadu waa inay ka cabsadaan xadiisyadan oo aysan ku wicin azânka cod-baahiye. Dad aan cilmiga diinta aqoon u lahayn waxay sheegaan in cod-baahiyuhu faa'iido leeyahay sababtoo ah codka meel fog ayuu gaarsiiyaa. Nebigeennu (SallAllahu 'alayhi wa sallam) wuxuu faray: **"Cibaadada u sameeya sida aad iiga** aragteen aniga iyo **As-habtaydii! Dadka wax ka beddela cibaadada waxaa la yiraahdaa ahl-i-bid'at** (dadka bidcada, ahlu bidcah)**. Ahlu bidcah si hubaal ah waxay gali doonaan Naarta. Midna cibaadadooda lagama aqbali doono."** Ma aha wax sax ah in la sheego wax-ka-beddelka cibaadada inuu yahay horumarin faa'iido

leh. Sheegashooyinka noocan ah waa been abuur ay faafiyeen cadowga diinta. Culimada Islaamka ayaa go'aamiya haddii isbeddelkaasi yahay wax waxtar leh iyo in kale. Culimadaas khibradda leh waxaa loo yaqaannaa **mujtahid**. Mujtahidku ma sameeyaan wax isbeddel ah oo ay naftoodu rabto. Waxay og yihiin haddii isbeddelka la rabo uu yahay bidco (bid'at) iyo in kale. Waxay isku raaceen in ku dhawaaqidda azanka cod-baahiye (mizmar) ay tahay bidco (bid'at). Wadada keenta jacaylka Allahu ta'ala waxay ku jirtaa qalbiga bini'aadamka. Qalbigu wuxuu dabeecad ahaan u yahay daahir sida muraayad. Cibaadada waxay kordhisaa nadiifnimada iyo iftiinka qalbiga. Dambiyada waxay madoobeeyaan qalbiga, ilaa uu ka waayo awoodda uu ku qaadan lahaa fayd (iftiinka macnawiga ah) iyo nûr (nuur, iftiin ruuxi ah) ee jacaylka Allâhu ta'âlâ lagu helo. Muslimiinta salihiinta ah (kuwa suuban) waxay dareemi doonaan maqnaanshahan waxayna ka murugoon doonaan. Ma jecla inay galaan dambi, balse waxay u hamuun qabaan inay badsadaan cibaadada. Halkii ay ku ekaan lahaayeen shanta salaadood ee waajibka ah, waxay rabaan inay tukadaan salaado kale oo sunnah ah. Dambigu wuxuu nafta u muuqdaa mid macaan oo faa'iido leh. Nooc kasta oo bidcah iyo dambi ah waxay nafta u yihiin cunto iyo xoog, naftuna waa cadawga Allahu ta'ala, waana la xoojinayaa qalcaddeeda. Tusaale ahaan waxaa ka mid ah in azanka lagu dhawaaqo cod-baahiye.

Carruurnimadu waa da'da lagu baranayo cilmiga. Haddii waqtigaas la dayaco, carruurta Muslimiinta waxay ku koraan jaahilnimo, taas oo dhalinaysa jiil diinta ka fog. Culimada diinta oo si aamusan uga aamusa burburkaas, waxay noqon doonaan kuwii ugu weynaa ee dembigaas culus leh. Haddii qofku uusan baran xaaraanta iyo xalaasha, ama uu ku xadgudbo xittaa haddii uu bartay, wuxuu ku dhici karaa kufri. Wuxuu la mid yahay dadka kaniisadaha taga ama kuwa caabuda sanamyada. Cadawga ugu weyn ee qofka waa naftiisa. Mar walba waxay rabtaa waxyeellada qofka. Rabitaanka nafta waxaa la yiraahdaa shahwa (shahwo). In la sameeyo hawada shahwada leh ee nafta waxay siisaa raaxo weyn. In la sameeyo intii loo baahdo ma aha dambi. Hase yeeshee, marka lagu xadgudbo waxay noqotaa dambi iyo waxyeello. Cadowga Islaamka waxay caruurta Muslimiinta ugu jeediyeen ciyaaraha kubbadda magaca jimicsiga iyo isboortiga, si ay uga mashquulaan barashada diinta. Maadaama muujinta awrahda iyo fiirsashada awrahda dadka kale ay ka mid tahay raaxada ay naftu jeceshahay, ciyaaraha kubbaddu waxay si xawli ah ugu fidiyeen carruurta. Waalidiinta Muslimiinta waa inay dedaalaan si wiilashooda iyo gabdhahooda loogu guuriyo waqtigii ugu horreeyay ee la joogo, looga

ilaaliyo inay u baxaan kooxo isku dhex jira, ama ay ka qayb qaataan ciyaaro ay awrahdooda muujin doonaan, loogana diro macallin Muslim sâlih ah si ay diintooda iyo iimaankooda u bartaan.

HÜSEYN HİLMİ IŞIK,

'Rahmat-Allahi 'alayh'

Huseyn Hilmi Isık, Rahmat-Allahi 'alayh, daabacaha buugta Hakikat Kitabevi, wuxuu ku dhashay Eyyub Sultan, Istanbul sanadkii 1329 Hijriga Qamariya (1911 A.D.).

144 buug oo uu daabacay, 60 waa Carabi, 25 waa Faarisi, 14 waa Turki, inta kale waxay ahaayeen Faransiis, Jarmal, Ingiriis, Ruush iyo luqado kale.

Huseyn Hilmi Isık, 'Raxmat-Allaahi' Calayhi Wa Calaa Aalihi Wa Sallam (waxaa haga Sayid 'Abdulxakiim Arwasi, 'Raxmat-Allaahi' calayhi wasallam, caalim ku xeel dheer diinta oo ku qumman wanaagga Tasawwuf, kartina u leh in uu xerta ku hago si buuxda, xikmad u leh hanuuninta iyo hanuuninta Islaamka) wuxuu dhintay intii u dhaxaysay Oktoobar 25, 2001 (8 Shacbaan 1422) iyo Oktoobar 26, 2001 (9 Shacbaan 1422). Waxaa lagu aasay Eyyub Sultan, halkii uu ku dhashay

Ku: Dukaan-buugga Hakikat Kitabevi

Walaalayaal qiimo leh oo Islaam ah.

Assalamu 'alaykum wa raḥmatullahi wa barakatuhu.

Mahad oo dhammiba Allahu ta'ala ayey u sugnaatay. Nabadgelyo ha ahaato Nabiga barakaysan ee Islaamka (SallAllahu 'alayhi wa sallam). Allahu ta'ala ha idinka raalli noqdo!

Waxaan qoray warqaddan si aan idinku mahadceliyo uguna bogaadiyo camallada kheyrka leh ee aad qabateen si aad Islaamka iyo Muslimiinta ugu badbaadisaan dunidan casriga ah ee indha la'.

Waxaan helay buugaagtiina qiimaha leh – ENDLESS BLISS IV, BELIEF AND ISLAM, and THE SUNNI PATH. Buugaagtu waxay iigu yimaadeen lix maalmood kaddib markaan idin soo qoray warqad aan su'aalo kaga waydiinayay Qadaa iyo Qadar iyo muusig. Si kastaba, ma aqaan erey aan idinku mahadceliyo, sababtoo ah erey, jumlad iyo xaraf midkoodna ma muujin karo dareenkayga. Marna uma arko inay ku filan tahay in mahadcelintaydu ku ekaato erayo iyo xarfo; waxaan rajaynayaa inaad samir iigu yeelataan caqligayga gaaban iyo tabarteyda.

Markii hore waxaan qoray si aan uga mahadceliyo Endless Bliss III sidoo kalena aan ku waydiiyo qiimaha buuggaas iyo kuwa kale ee ay Hakikat Kitabevi daabacday. Waa maxay qof weynaantiinna! Maad iga dalbanin wax lacag ah buugga. Haddana waad isoo dirtay mid kale adigoon waxba igu khasbin. Runtii ma garanayo waxa aan iraahdo, waxaad qalbigayga gelisay farxad, waxaadna i xusuusisay inaan Muslim ahay, waxaadna iga ilaalisay cadowga diinta Islaamka. Mahad kasta ka sokow, waxaan leeyahay: Allahu ta'ala ha idinka raalli noqdo, ha idin barakeeyo, ha idiin siiyo rizq badan, hana idinku abaalmariyo farxad joogto ah.

Markaan dareenkayga saaray Endless Bliss IV iyo buugaagta kale ee aad i soo dirtay, waxaan fahmay in aad Islaamka u soo bandhigteen si saafi ah oo sax ah, wax badan oo su'aalaha ahna jawaab bay i siiyeen. Buuggani waa buug gaar ah oo baraya iimaanka sugan iyo waajibaadka Muslimiinta. Wuxuu noqday saaxiibkayga marka aan baxayo, la-joogahayga marka aan kali ahay, macallinkayga marka aan wax baranayo, iyo hagahayga marka aan tukanayo. Dhammaan buugaagtu aad bay u qurux badan yihiin. Buugaagtaas dartood, waxaan fahmay inaysan qofku isku halleynin raaxo, nolol fiican iyo hanti, balse uu ku dadaalo barashada cilmiga Islaamka, kuna faafiyo diinta saxda ah dhammaan dadka.

Aad iyo aad ayaan uga xumahay inaan idinla wadaago in aabbahay uusan ahayn Muslim camal ah ku dhaqma diinta. Arrintaas waxay igu noqotay caqabad weyn sanado badan taasoo iga hor istaagtay barashada diinta Islaamka. Waxaan noqday dhibbane la dulmiyay sannado badan, mana jirto nabad gurigayga dhexdiisa. Habeen iyo maalin, sanado badan waxaan ku jiray fikir iyo duco, anigoo isku dayaya xal u helidda xaaladdayda. Waqtigaas, nin dhalinyaro ah oo da'dayda ah ayaa nolosheyda yimid. Aad ayaan isugu dhownahay, mar walbana waxaan isugu sheegnaa arrimaheena gaar ahaaneed. Markii aan uga warramay dhibkayga, wuxuu igu taliyay in aan u qoro daabacaaddiinna. Muddo badan waxaan fadhiyay si murugo leh anigoo is weydiinaya waxa iga dhigay Muslim. Waxaan si qoto dheer u baaray sidii aan u noqon lahaa Muslim dhab ah, si aan si daacadnimo leh u aqbalo Qur'anka Kariimka ah iyo amarradiisa, una dhaqangaliyo dhammaan.

Halkan qeybta aan ka joogo adduunka, dadka aad bay u fasahaadsan yihiin. Waxaa jira kooxo bidcah ah oo diinta ka dhigta ciyaar, ganacsi iyo hab ay ku fulin karaan shahwadooda. Qaar sheeganaya inay yihiin hoggaamiye Muslimiin ah ayaa ka leexday diinta, kana baxay hanuunka saxda ah. Qaar badan waxay diinta ka dhigteen ganacsi weyn oo ay

malaayiin Naira (lacagta Nigeria) ka helaan. Qofku aad buu u taxaddari karaa, haddana way adag tahay in la ilaaliyo. Hoggaamiyeyaasha diintu waxay hoos u dhigeen iimaanka oo ka dhigeen erayo qurxoon oo kaliya oo ay dadka kaga helaan sacab iyo bogaadin.

Markii aan xiriir la yeeshay daabacaaddiinna, waxaan ogaaday in aanan u baahnayn cid kale ama wax kale adduunka oo dhan, aan ka ahayn Hadrat HİLMİ ISIK. Waxaan fahmay in haddii aanan raadin cilmi sax ah oo diini ah, ay igu sugnaan doonto qoomamo daran Aakhiro. Maxaan Allâhayga ugu sheegaa sidii aan isu difaaci lahaa haddii aanan baran, ku dhaqmin, uguna adeegayn diinta Islaamka.

Walaalayaal qiimo leh oo Islaam ah, waxaan go'aansaday inaan barto diinta kaliya ee saxda ah. Ma doonayo inaan fariisto gacmaha is duuban anigoo ka daawanaya sidii dadka loogu hoggaaminayo halaag iyagoo aan garab hayn. Sidaas darteed aad ayaan ugu farxi lahaa haddii aad si togan u tixgelisaan codsigeyga ah inaan imaado Turkiga. Waxaan jeclaan lahaa inaan idinla ahaado dhammaan howlaha iyo halganka aad u wadaan dartiis Islaamka, maxaa yeelay waa halgan aan anigu leeyahay sidoo kale. Waxaan rabaa inaan barto diinta saxda ah oo aan ku dhaqmo madhhabka Hanafi iyadoo aad hanuun i siisaan.

Haddii codsigayga la aqbalo, fadlan iiga soo gudbi faahfaahin ku saabsan sida aan u diyaarsan karo safarkayga.

Ilaa iyo hadda ma hayo wax sahay ah, sidaas darteed waxaan doonayaa inaan ka shaqeeyo dhowr sano si aan u helo kharashka safarka.

Waxaan jeclaan lahaa inaan mar kale xuso in aan warqaddii hore ku lifaaqay sawirkeyga iyo su'aalo aan ku weydiiyay Qadaa iyo Qadar. Nasiib wanaag, Endless Bliss IV waxay iga siisay jawaab su'aalihii aan ka qabay muusigga.

Fadlan sii wad inaad ii soo dirto buugaagta qiimaha leh ee aad daabacdaan. Waxaan ka baryayaa taageeradiinna si aan uga hortago ficillada iyo buugaagta xunxun ee cadowga Islaamka.

Allâhu ta'âlâ ha idiin barakeeyo meel kasta oo aad joogtaan! Amin.

Wassalam.

Walaalkiinna diinta Islaamka,
Alabi
c/o Muhammad Shaikh,
Sanduuqa Boostada 1071
Ogbomoso, gobolka Oyo
Nayjeeriya

AXMED JEVDET BAASHA

Wuxuu ahaa siyaasi iyo caalim weyn oo ka tirsan boqortooyadii Cusmaaniyadda qarnigii 19. Wuxuu ku dhashay sanadkii 1238 H. (27 Maarso 1822) magaalada Lofcha oo ku taalla xeebta wabiga Danube. Wuxuu geeriyooday 26 Maarso, 1895. Waxaa lagu aasay beerta Masjidka Fatih.

Aabbihiis wuxuu ahaa Isma'il Agha, oo ka tirsanaa Golaha Maamulka Lofcha. Wuxuu ku dhameystay dugsigiisa hoose magaalada Lofcha. Wuxuu ahaa mid caqli badan oo hibo u leh cilmiga, sidoo kale aad u dadaal badan. Wuxuu yimid Istanbul sanadkii 1839 isagoo ay ka caawisay awoowgiis. Wuxuu bilaabay waxbarashadiisii madrasada. Wuxuu kobciyay garaadkiisa isagoo baranayay culuumta sida xisaabta, xiddigiska, taariikhda iyo juqraafiga. Wuxuu tagay **Murad Molla teekada** halkaasoo uu ku bartay luqadda Faarisiga, sidoo kalena uu akhriyey Masnawida Mevlana. Wuxuu inta badan gabayadiisa Divançe ku qoray intuu joogay teekadaas.

Sannadkii 1844, isagoo 22 jir ah, wuxuu noqday qaadi (xaakim shareecadeed) isagoo ka tirsan maamulka Rumeli, wuxuuna helay cinwaanka "Chanat". Sannadkii 1845, wuxuu helay ruqsadda uu ku barayo masaajidda Istanbul isagoo ah mudarris (macallin). 13 Agoosto 1850, waxaa loo magacaabay maamulaha Dar-ul-Muallimin (Dugsiga Macallimiinta), isagoo sidoo kale xubin ka noqday Golaha Waxbarashada. Wuxuu si degdeg ah u horumariyay dugsigaas, wuxuuna dejiyay xeerar lagu maamulayo imtixaannada iyo gelitaanka. Wuxuu xubin rasmi ah ka noqday Golaha Cilmi-baarista (Encumen-i Danish) sanadkii 1851.

Wuxuu dhammeystiray saddex mug oo ka mid ah shaqadiisa qiimaha leh oo loo yaqaan Tarih-i Cevdet sanadkii 1854, wuxuuna u bandhigay Suldaan Abdulmecîd Khan. Suldaanka aadka u jeclaystay shaqadaas, wuxuu siiyey darajo sare. Sannad kaddib, wuxuu noqday taariikhyahankii rasmiga ahaa ee dawladda.

Sannadkii 1861, waxaa loo magacaabay xubin ka tirsan **Majlis-i Wala-yı Ahkâm-ı Adliye**, oo dejin jiray xeerarka Boqortooyada Cusmaaniyadda. Sannadkii 1866, waxaa laga beddelay fasalka culimada ('ulama') loona dallacsiiyay darajada waziri. Waxaa loo magacaabay guddoomiyaha gobolka Xalab. Kaddib markii uu halkaas muddo joogay, waxaa loo magacaabay madaxwaynaha maxkamadda cusub ee **Diwan-ı Ahkam-ı Adliye**. Wuxuu qabtay shaqo aad u qiimo badan isagoo isku dayay inuu

nidaamiyo garsoorka iyo xeerarka si ay ula jaanqaadaan baahida waqtiga

Cevdet Baasha waxaa loo magacaabay Wasiirka Waxbarashada sanadkii 1879. Markaas kaddib, wuxuu soo qabtay xilal kala duwan sida guddoomiye gobol, Wasiirka Caddaaladda, Waxbarashada, Arrimaha Gudaha, iyo Ganacsiga. Wuxuu ka qaybgalay guddiyo khaas ah oo uu Suldaanku lahaa.

Cevdet Baasha oo ahaa caalim, akhlaaq-wanaagsan, suugaan-yahan, taariikhyahan, iyo siyaasi weyn, wuxuu qoray kutub fara badan oo dhinacyo kala duwan taabanaya. Buuggiisa 12-jilba leh ee la yiraahdo **Tarih-i Osmani**, oo ku qoran Turki, waa mid aad u qiimo badan. Waqtigii Suldaan Aziz Khan, wuxuu madax ka noqday guddiga **Mecelle**, oo u qaabaynayay xeerarka Islaamka si sharci ahaan loogu dhaqmo. **Mecelle** waa buug aad u qiimo badan.

Kısas-ı Enbiya, oo sheegaya nolosha Nabi Aadam ‘alayhis-salam’ ilaa Nebi Muḥammad ‘alayhis-salam, sidoo kalena xusaya khulafada iyo culimada ilaa waqtigii Sultaan Fâtih (843 AH), waa 12-jilbood oo ku qoran af Turki fudud.

Buug-yareha **Ma’lumat-ı Nafi’a** wuxuu ka kooban yahay cilmi diini ah oo aad u faa’iido badan, waxaana laga helaa buugga **Faideli Bilgiler** oo ay daabacday Hakikat Kitabevi, laguna daabacay Istanbul.

QEEXITAAN (ERAY-BIXIN)

Erayada ku saabsan Tasawwuf waxaa si fiican looga baran karaa **Maktubat** ee Axmed al-Faruqi as-Sirhindi rahmatullahi ta'ala 'alayh.

'abid: Qof ku dadaala cibaadada ('ibada) badan.

Ahl al-Bayt: Qaraabada dhow ee Nebi 'alayhis-salam; (sida ay **culimada badankoodu** qabaan): 'Ali – ilma adeerkiis iyo soddoggiis; Fatima – gabadhiisa; Xasan iyo Xusayn – wiilasheeda awoow radiy-Allahu ta'ala 'anhum'.

a'immat al-madhahib: Jamaca imam al-madhhab.

'alim: (Jamac: 'ulama') Caalim Muslim ah oo ku xeeldheer diinta Islaamka.

Allahu ta'ala: Allah Ilaaha ay u sugnaatay dhammaan sifooyinka sare iyo karramada.

Ansar: Reer Madiina ee qaatay Islaamka kahor furashadii Makka.

aqcha: Lacag, qadaadiic; unug lacag ah.

'**Arafat:** Goob bannaan oo ku taal 24 km woqooyi ka xigta magaalada Makka.

'Arsh: Wuxuu yahay dhammaadka jismiga ee xadka ku haya toddobada samo iyo Kursi-ga, kaasoo ka hooseeya 'Arsh-ka balse ka baxsan samada toddobaad.

'Asr as-Sa'ada: "Xilligii barwaaqada" ee Nebi 'alayhis-salam iyo Khulafada Afarta ah radiy-Allahu ta'ala 'anhum.

Awliya: Jamaca erayga Wali.

awqaf:(Jamaca waqf) waqfyo; hay'ado ama hanti loo hibeeyay ujeeddo diini ah. Fadlan eeg qaybta dambe ee cutubka 44 ee jildka shanaad ee buugga **Endless Bliss**.

ayat (kerima): Aayad ka mid ah Qur'an al-Kerim.

'azima: Hab adag oo lagu falo cibaado ama arrin diini ah.

Basmala: Weedha Carabiga ah "Bismillahi-r-Rahmani-r-Rahim" (Magaca Allah baan ku bilaabayaa Naxariis Badan, Naxariista Daran).

bid'a(t): Ficil, caqiido, ama hadal aan asal ahaan ku jirin diinta Islaamka balse la sameeyay markii dambe.

batil: Khaldan, waxba kama jiraan, wax aan ansax ahayn.

dhikr: Xusuus joogto ah oo lagu haynayo Allahu ta'ala mar walba hadal ama ficil diini ah oo lagu xasuusto Allah.

dirham: Unug culeys oo u dhigma saddex garaam (3g).

Efendi: Cinwaan sharaf ah oo lagu siiyo saraakiisha dawladda Cusmaaniyada, gaar ahaan culimada; micneheedu waa "Mudane Sharafta Leh" ama "Maqaam Sareeya".

Faqih: (jamac. Fuqaha': Waa culimada Islaamka ee ku takhasustay cilmiga Fiqh (Shareecada), kaasoo ka hadlay cibaadada, macaamalaadka, xeerarka ciqaabta, ganacsiga, xeerarka qoyska iyo bulsho-wadaagga Muslimiinta.

Fard: (Wax qasab ah) Ficil uu Allâhu ta'âlâ ku waajib yeelay Qur'an al-Kerim.

Fard 'Ayn: Waajib ku ah Muslim kasta si shakhsi ah.

fard Kifaayah: Waajib haddii uu hal Muslim fuliyo, kuwa kalena waa laga dhaafayaa; haddii aan cidna qaban dambiga wuu wada saaran yahay.

-Fatiha: Waa suuradda ugu horreysa 114 suuradood ee Qur'an al-Kerim, waxay ka kooban tahay toddobo aayadood.

fatwa: i) Ijtihad uu bixiyo mujtahid; ii) Go'aan uu muftî kasoo saaro buugaagta Fiqh-ga, haddii arrin aan si toos ah ugu xusanayn la rabo xukunkeeda; iii) Jawaab diini ah oo uu bixiyo caalim Islaami ah; mararka qaarna waxay noqon kartaa rukhsa.

Fiqh: Cilmiga ka hadla waxa Muslimiintu ay tahay inay sameeyaan ama iska daayaan; ficillo iyo cibaadooyin. Eeg: **Faqih**.

fitna, fasad: Faafinta hadallo iyo ficillo wax u dhimaya Muslimiinta ama diinta Islaamka.

Fuqaha: Jamaca erayga Faqih).

ghaban fahish: Qiimo aad uga badan qiimaha caadiga ah ee suuqyada, gaar ahaan marka la iibsado alaab si khiyaano ah.

Ghaza: Dagaal lala galo gaalada si loogu yeero Islaamka; waana nooc ka mid ah jihad. Noocaas jihad ah waxaa kaliya fulin kara dawlad Islaami ah. Muslim shaqsi ah ama koox, ama urur Muslimiin ah ma leh xaqa ay ku fuliyaan jihad noocan ah.

Ghazi: Muslim ka qeyb qaadanaya dagaalka Ghaza.

hadith (sherif): i) Hadal uu yiri Nebi 'alayhis-salam; **ii) al-Hadith ash-sherif:** dhammaan xadiisyada la ururiyey; iii) **'ilm al-hadith:** cilmiga xadiiska; iv) Buugaagta xadiiska; v) Noocyada xadiiska sida al-Hadith **al-qudsi (hadal quduus ah), as-sahih (xadiis sugan), iyo al-hasan** (xadiis wanaagsan). (Eeg Endless Bliss, II).

Hadrat: Cinwaan sharaf oo hor dhaca magacyada culimada Islaamka.

hajj: Xaj — booqashada waajibka ah ee Makka.

halal: Wax ama fal uu Islaamku oggol yahay.

Hanafi: Muslim raacsan madhhabka Hanafi.

Hanbali: Muslim raacsan madhhabka Hanbali.

haram: Wax ama fal uu Islaamku reebay.

hasan: Eeg: hadith (nooc ka mid ah xadiiska oo leh darajo dhexe).

Hijra: Hijradahijradii Nebi ‘alayhis-salam ee Makka uga haajiray Madiina.

Hijaz: Gobol ku yaalla Jasiiradda Carabta oo dhaca xeebta Badda Cas, halkaasoo ay ku yaallaan Makka iyo Madiina.

hijri: La xiriira Hijrada

Hujrat as-Sa’ada (al-Mu’attara): Qolkii barakaysnaa ee uu ku aasan yahay Nebi ‘alayhis-salam iyo labada Khulafada ugu horreeya radiy-Allahu ta’ala ‘anhum.

’ibada: (jamac: ’ibadat) Cibaado; fal ama camal lagu xasuusto Allah oo la aqbalo

thawab: Abaalmarinno la siin doono Aakhiro.

’Iyd: Mid ka mid ah laba dabaaldeg ee sannadlaha ah ee Islaamka.

ijtihad: Dadaal uu sameeyo mujtahid si uu u fahmo micnaha qarsoon ee ku jira aayad ama xadiis.

’ilm: Cilmiga; **’ilm al-hal:** Buugaagta baraya cilmiga Islaamka ee madhhab gaar ah, waajibna ku ah Muslim walba; **’ilm al-usul:** Culuumta asaasiga ah, sida Fiqh iyo Kalam.

imam: i) Caalim wayn oo qoto dheer; ii) Hoggaamiyaha salaadda jamac; iii) (Khaliifah) hoggaamiye guud ee Muslimiinta.

iman: Iimaan; caqiidada Islaamka; sidoo kale la xiriirta cilmiga Kalam iyo I’tiqad.

I’tiqad: Iimaan **ama rumaysnaanta saliimka ah ee caqiidada Islaamka.**

Jahiliyya: Waqtigii jaahilnimada ee ka horreeyay soo degitaanka Islaamka, gaar ahaan Carabtii hore.

jama’a: Jamaac; bulshada Muslimiinta (marka laga reebo imaamka) ee masjidka; asxaabta; midnimo.

jariya: Addoon dumar ah oo dagaal lagu qabtay (aan Muslim ahayn),

laguna dhaqmo si akhlaaq leh oo walaaltinimo ah.

jihad: Dagaal lala galo gaalada ama nefta (nafs) si loogu yeero Islaamka ama loo adkeeyo.

Jum'a: Salaadda maalinta Jimcaha.

Ka'ba(t al-mu'azzama): Qolka wayn ee ku yaal Masjidka Xaramka ee Mekka, qiblada Muslimiinta.

Kalam: Cilmiga iimaanka iyo caqiidada; 'ilm al-kalâm waa cilmi ka hadla aasaaska rumaysnaanta Islaamka.

Kalimat ash-shahada: Weedha ku bilaabata "Ashhadu…" oo caddaynaysa iimaanka qofka Muslimka ah Waa tiirka koowaad ee shanta tiir ee Islaamka; sheegidda iyo qirashada iimaanka Islaamka.

karama: (jamac: karamat) Karaamo; dhacdo mucjiso u eg oo Allahu ta'ala siiyo awliyada.

khalifa: (jamac. Khulafa': Khulafada.

Khariji: Koox bidco ah oo kasoo horjeeday Ahl al-Bayt iyo faracooda, kuna caan baxay xagjirnimo iyo fitno.

Khutba: Khudbada uu akhriyo imaamku minbarka inta lagu jiro salaadda Jumcaha iyo 'Iydyada; waa in lagu akhriyo Carabi meel kasta oo adduunka ah waa dembi haddii lagu akhriyo luqad kale.

Madhhab: (jamac. Madhahib: Dhammaan macluumaadka iyo baridda uu Imam gaar ah ka dhigay Fiqh ama I'tiqad; mad-hab diimeed.

Madinat al-munawwara: Magaalada nuurka leh ee Madiina, meesha uu ku hijrooday Nebi 'alayhis-salam.

Mahshar: Maalinta Qiyaame.

Makkat al-mukarrama: Magaalada barakaysan ee Makka.

makruh: Ficil ama shay uu Nebigu 'alayhis-salam ka fogaaday oo aan habboonayn; makruh tahrima: wax si adag loo reebay, kuna dhaw haram.

Maliki: Muslim raacsan madhhabka Maliki.

Ma'rifa: Aqoon ku saabsan Dhat (Jiritaanka) iyo Sifat (Sifooyinka) Allâhu ta'ala, oo lagu waxyoodo qalbiyada Awliyada.

Marwa: Mid ka mid ah laba buurood oo u dhow Masjidka Xaramka ee Makka.

masjid: Masaajid; al-Masjid al-Haram: Masaajidka weyn ee Makka; al-Masjid ash-Sherif (an-Nabi): Masjidka Madiina ee uu dhisay Nebi 'alayhis-salam, kuna dhex aasan yahay.

mawdu': Nooc xadiis ah oo ka maqanyahay shuruud ka mid ah kuwa xadiiska saxda ah; Hadith been ah.

Miladi: Taariikhda miilaadiga ah; taariikhda miilaadiga Gregorian. **Mina:** Tuulo ku taal 6 km woqooyi ee Makka, oo ah meel xajka la tago.

mubah: Fal ama shay aan la farayn, lagamana reebin; waa la oggol yahay.

mufsid: Fal ama shay baabi'inaya cibaado (gaar ahaan salaadda).

mufti: Caalim sare oo haysta awoodda bixinta fatwo diini ah.

Muhajirun: Dadkii reer Makka ahaa ee Islaamka qaatay ka hor furashadii Makka.

mujaddid: Dib-u-hagaajiye ama cusboonaysiiyaha diinta Islaamka.

mu'jiza: Mucjiso gaar u ah Nebiyada, waxaana keena oo fulinaya Allâhu ta'âlâ.

muqallid: Muslim raaca madhhab taqlid ku dhaqma iyo hanuunka imaam madhhab diimeed.

mustahab: Fal ama shay la jeclaan karo; abaal marin baa laga helayaa haddii la sameeyo, dembina malaha haddii la dayaco.

Mu'tazila: Mid ka mid ah 72 kooxood ee bidcada ah ee kasoo baxay diinta Islaamka.

Muwajahat as-Sa'ada: meesha bannaan ee derbiga qiblada ka soo hor jeedda [ee uu Nebiga ''Calayhi Salaam' madaxiisa barakeysan u dhigma] ee macbadkiisa, halkaas oo booqdehu uu taagan yahay oo u jeedda xaramka.

Muzdalifa: Aagga u dhexeeya Makka iyo 'Arafat oo kamid ah meelaha muhiimka ah ee xajka.

nafs: Nuxur ama xoog gudaha ah oo qofka u horseeda inuu naftiisa diinta uga dhumo.

najasa: Shay ama wasakh diin ahaan nijaas ah, si faahfaahsan looga hadlay **Endless Bliss** jildkiisa afraad.

na-mahram: Qof qaraabo ah oo jinsi kale ah, balse aan ka mid ahayn kuwa diintu ka mamnuucday guur ahaan.

nikah: Guur heshiis sharci ah oo lagu galayo guurka sida uu dhigayo shareecada Islaamka. Fadlan eeg cutubka 12 ee jildka shanaad ee buugga **Endless Bliss.**

Pasha: Cinwaan sharafeed ay dawladdii Cusmaaniyada siisay saraakiisha sare, taliyeyaasha iyo mas'uuliyiinta (maanta waxa la mid ah jeneraal ama amiir ciidan).

qadi: Qaaddi garsoore Muslim ah oo xukuma dacwado ku saleysan shareecada.

qibla: Jiho loo jeesto inta lagu jiro salaadda waa dhanka Ka'bat (al-mu'azzama) ee Makka.

Qouraish: Qabiil Carbeed oo ah reer Quraysh qabiilka uu ka soo jeedo Nebi 'alayhis-salam.

Qur'an al-Kerim: Kitaabka barakaysan ee Qur'aanka Kariimka ah.

rak'a: Qayb ka mid ah salaadda oo ka kooban akhris, istaag, rukuuc, sujuud iyo fadhi; ugu yaraan 2 rakco, ugu badnaana 4 rakco (salaadaha fardka).

Ramadan: Bisha barakaysan ee jadwalka Islaamka bisha soonka.

Rasulullah (Rasul-Allah): Nebi Muḥammad 'alayhis-salam, Rasuulka Allahu ta'ala ergayga Ilaah.

Rawdat al-Mutahhara: Goobta u dhaxaysa qabriga Nebiga 'alayhis-salam iyo minbarka Masjidka Nabiga ee Madiina.

rukhsa: Fududeyn diini ah oo lagu oggolaanayo ficil ama arrin si sahlan loo sameeyo.

Safa: Mid ka mid ah labada buurood ee ku yaalla agagaarka Masjidka al-Haram.

Sahabi: (jamac: as-Sahâbat al-kiram) Muslim arkey Nebi 'alayhis-salam hal mar ugu yaraan asxaabta.

sahih: i) Wax sax ah oo waafaqsan shareecada; ii) Xadiis si sax ah loo soo weriyey, kuna habboon shuruudaha culimada xadiiska.

salat: i) Salaad, cibaado; ii) Salaad waajib ah oo ka kooban ugu yaraan 2 rakco; salat janaza: salaadda janaasada.

Salawat: Ducooyin gaar ah oo lagu barakaynayo Nebi 'alayhis-salâm, laguna dalbado derejo sare.

Salih: (jamac: sulaha') Qof suuban, ka fogaada dambiyada; ka soo horjeedka: fasiq (eeg Wali).

Shafi'i: Muslim raacsan madhhabka Shafi'i.

Shaikh al-Islam: Madaxa arrimaha diinta ee dawladda Islaamka jago diimeed sare.

Shi'ites (Shiico): Mid ka mid ah 72 kooxood ee ka leexday Sunnada Islaamka.

shirk: Shirkigu waa u nisbaynta lammaane Allahu ta'ala fal ama hadal ku lug leh khilaaf tawxiid.

sulaha': Jamaca erayga Salih

sunna: Taasi waxay ahayd, in kasta oo uusan Eebbe amrin, haddana la sameeyey oo uu jeclaa Nabiga Calayhi Salaam oo cibaado ah (waxaa jira thawaab haddii la sameeyo, laakiin aan dembi lahayn haddii la dhaafo, haddana waxay sababtaa dembi haddii si joogto ah loo dhaafo iyo gaalnimo haddii la neceb yahay; Sunnada, i) (oo leh fard) dhammaan sunnaha; ii) (Kitaabka ama Qur'aanka kariimka) xadiithka ash-shariif; iii) (kaliya) Fiqhi, Islam.

sura: Suurad cutub ka mid ah Qur'an al-Kerim.

Taba' at-Tabi'in: Culimada aan arkin Nebiga ama Asxaabta, balse arkay mid ka mid ah Tabi'un.

ta'a: Ficillo Allahu ta'ala jecel yahay, in kastoo aan si toos ah loo ogayn in la jecel yahay marka la sameynayo.

Tabi'un (al-i'zam): inta badan muslimiintii aan arkin nabiga ''calayhis-salaam'' ee arkay (mid ka mid ah) as-Sahabat al-kiram; sidaa darteed kuwii ka dambeeyay.

ta'dil al-arkan: in jidhka lagu hayo dhaqdhaqaaq la'aan in muddo ah ka dib markii uu is dejiyo inta lagu jiro iyo inta u dhaxaysa falalka kala duwan ee namâz (eeg Nicmo aan dhammaad lahayn, III, cutubyada 14-16).

Tafsir: i) kitaabka, ii) cilmiga ('ilm at-tafsiir), iii) sharraxaadda qur'aanka kariimka.

taqlid: Raacid iyo ku dhaqanka mid ka mid ah afarta madhhab ee Islaamka.

taqwa: Cabsida Allahu ta'ala, ka fogaanshaha haram, iyo ku dhaqanka camallada adag ee cibaadada (eeg wara' iyo zuhd).

Tasawwuf: Waa laan ka mid ah cilmiga diinta oo ruuxi ah, taas oo, marka la isla waafajiyo Fiqiga, lagu dhaqmo akhlaaqdii iyo dabeecadihii Nebi 'alayhis-salâm. Waxay xoojisaa iimaanka, waxay fududaysaa ku-dhaqanka fiqiga, waxayna qofka ka gaarsiin kartaa ma'rifa aqoonta qotada dheer ee Rabbaaniga ah. Cilmiga Tasawwufka waxaa sidoo kale loo yaqaan 'ilm at-tasawwuf.

tawaf: Ibada lagu wareego Kacbada al-mu'azzama (wareejinta) inta lagu guda jiro xajka.

tawakkul: Ku-tiirsanaanta buuxda iyo kalsoonida keliya ee Allahu ta'ala in wax walba laga sugo isaga keligii. Tawakkul sax ah waa marka hore la qaato sababta ama la dadaalo, kadibna laga sugo Allahu ta'ala in uu

keeno saameynta sababtaas. Ka hor inta aan sabab la qaadan, tawakkulkaasi lama oggola oo ma aha tawakkul dhammaystiran.

tawhid: Rumaysnaanta Midnimada iyo Kalinimada Allahu ta'ala asaaska caqiidada Islaamka.

ta'zir: Ciqaab laga bixiyo shareecada Islaamka, taas oo ah edbin ama canaan sharciyeed.

thawab: Abaalmarin uu Allahu ta'ala ballanqaaday Aakhiro, lagu helo hadal ama camal uu raalli ka yahay.

'ulama: Jamaca erayga 'alim culimada (Islaamka).

Umma:bulshada rumeeysan nebiyadii Allahu ta'ala; gaar ahaan Umma (t al-Muhammadiyya): Ummadda Nebi Muḥammad 'alayhis-salam.

usul: i) Aasaaska ama habraaca cilmiga diinta; ii) 'ilm al-usul: cilmiga mabaa'diida asaasiga ah; iii) iimaanka, kalamka.

wajib: Camal ama wax uu Nebigu 'alayhis-salam waligiis ka tagin; waajib ah sida fard, in la dayacana ma banaana.

Wali: (jamac. Awliya': Kuwa uu jecel yahay Allâhu ta'âlâ oo ilaaliya, Muslim suuban oo neftiisa xakamayn kara.

wara': Ka fogaanshaha waxyaabaha shaki leh (mushtabihat), marka hore laga fogaaday waxyaabaha harâmka ah.

zahid: Qof ka jeestay adduunyo; nolosha iska ilaaliya raaxada, una janjeera ruuxiyadda.

zakat: (waajib sannadle ah) in laga bixiyo qayb cayiman oo ka mid ah noocyo hantiyeed oo gaar ah, loona bixiyo dad gaar ah sida uu Islaamku farayo. Bixinta zakâtu waxay nadiifisaa hantida, barako ayay u horseeddaa, waxayna qofka Muslimka ah ka ilaalisaa in lagu tilmaamo bakhayl. Fadlan eeg cutubka 1 ee jildka 5 ee buugga **Endless Bliss**.

zuhd: Inaan qalbiga lagu xidhnayn dunida, xataa laga dhawrsado waxyaabaha mubah ah.